

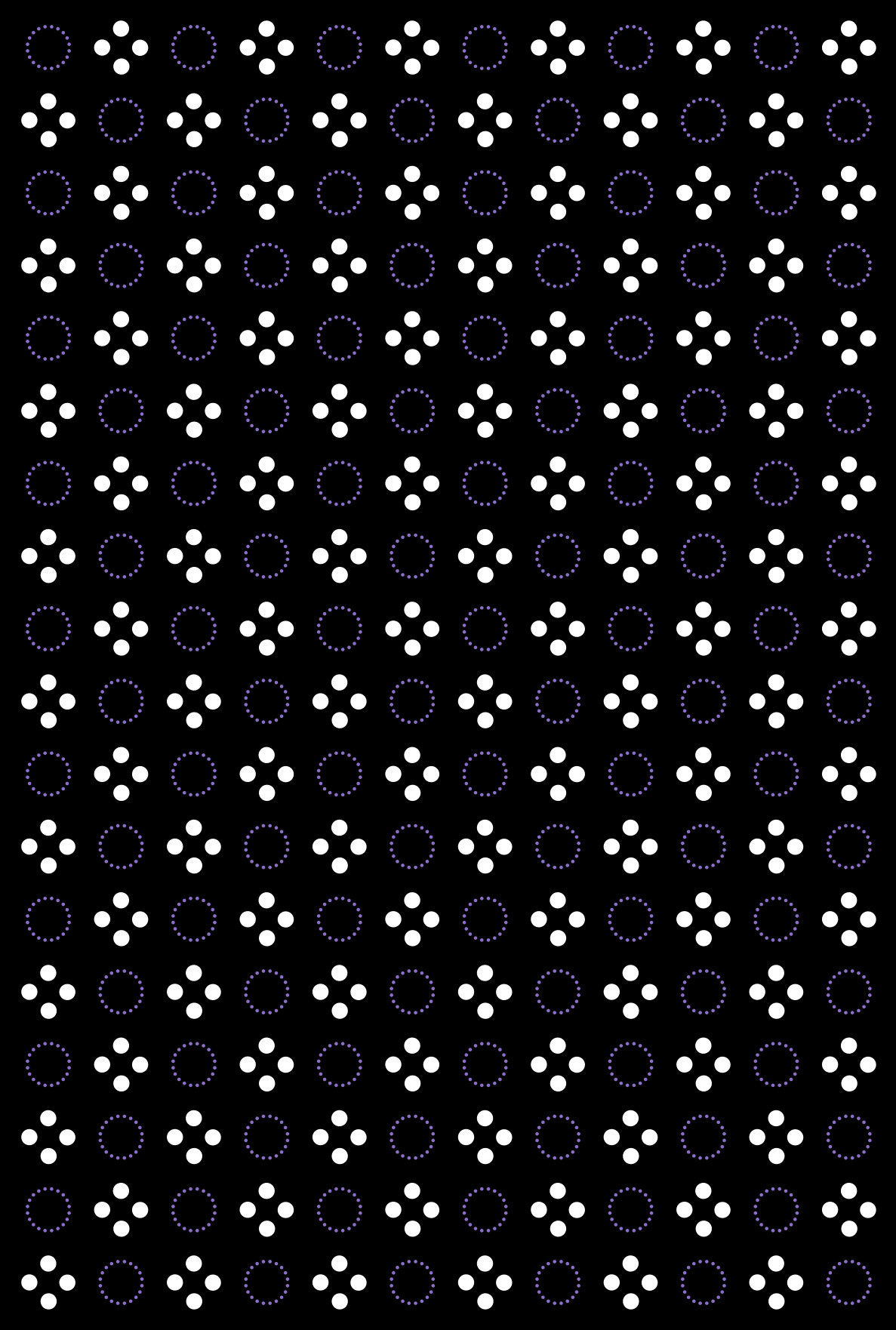
museum vivum 2023

časopis českých muzeí v přírodě, XVII.—XVIII. ročník

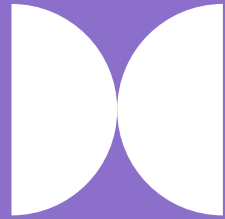
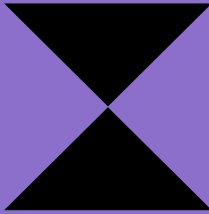
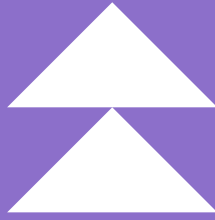
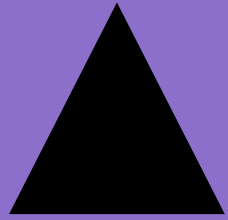
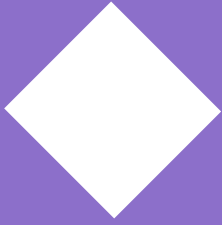
Národní
muzeum
v přírodě

Metodické centrum
pro muzea
v přírodě

Národní
muzeum
v přírodě

museum vivum

časopis českých muzeí v přírodě, XVII.–XVIII. ročník

2023

museum vivum

časopis českých muzeí v přírodě, XVII.–XVIII. ročník

Vydalo Metodické centrum pro muzea v přírodě
Národní muzeum v přírodě

odpovědný redaktor Ing. Bc. Jindřich Ondruš

redakce Mgr. Vítězslav Vilímek, DiS., PhD.; Mgr. Radek Bryol, Ph.D.; Mgr. Luděk Ondruch

redakční rada Ing. Martin Čerňanský, Ph.D.; doc. Ing. Miloš Dudáš CSc.; PhDr. Sylva Dvořáčková; PhDr. Martin Novotný, Ph.D.; Mgr. Tereza Johanidesová; PhDr. Eva Kumínková, Ph.D.; PhDr. David Pindur, Ph.D.; Mgr. Jan Pohůnek, Ph.D.; Dr. hab. Gregorz Studnicki; PhDr. Lucie Uhlíková, Ph.D.; PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

recenzovali Mikuláš Havlík; PhDr. Anna Kiripolská; Mgr. Jana Koudelová, Ph.D.; prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D.; PhDr. Helena Mevaldová; PhDr. Martin Šimša, Ph.D.; doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.; doc. Ing. Ivana Žabičková, CSc.

jazyková korektura českých textů doc. PhDr. Josef Štěpán, CSc.

překlady Mgr. Christopher James Hopkinson, Ph.D.

grafická úprava Katarína Kyselíková

tisk Grafianova

náklad 300 ks

ISBN 978-80-87210-94-9

ISSN 1803-1358

Národní muzeum v přírodě,
Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

www.nmvp.cz radek.bryol@nmvp.cz; ludek.ondruch@nmvp.cz

MINISTERSTVO
KULTURY

OSTRAVSKÁ UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

úvodník

- 9** — **Národní je závazek**
Jindřich Ondruš

studie a materiály

- 11** — **Úloha místních komunit při záchraně památek lidového stavitelství ve Zlínském kraji**
Jana Spathová
- 26** — **Koncepcia dobudovania Múzea kysuckej dediny vo Vychylovke**
Marián Liščák – Marek Sobola
- 48** — **Všední jupky na Rožnovsku a tvorba jejich replik pro účely oživení muzejních expozic**
Dita Adamová
- 55** — **Průzkum a restaurování truhly zdobené inkrustací**
Tomáš Dostál

rozhovor

- 67** — **Polabí dalo skanzenu v Přerově nad Labem nejen jméno**
Vít Smrčka

81 _____ **Archeoskanzen Trocnov**
Ivan Náprstek

84 _____ **Památková obnova objektu hrázděného statku
Milíkov čp. 18**
Martina Kulová

89 _____ **Selský dvůr U Matoušů v Plzni-Bolevci**
Marcela Poláková

zprávy

94 _____ **V Praze se uskutečnilo setkání muzejníků ICOM:
„nádherná konference v překrásném městě“**
Vít Smrčka

96 _____ **Po stopách lidského umu**
Radim Červenka – Přemysl Mácha

98 _____ **Objekty venkovského stavitelství na původních
místech s muzejními či jinými expozicemi**
Josef Urban

101 _____ **Jubilejní den Národního zemědělského
muzea Ohrada**
Jitka Petřeková – Luděk Ondruch

103 _____ **Muzea v přírodě a kulturní krajina:
ke smyslu pracovních setkání**
Radek Bryol – Radim Lokoč

názory

106 _____ **Hledání a bourání místních stavebních tradic
na venkově**
Jan Kraut

112 _____ **Blahopřání k jubileu Heleny Mevaldové**

Helena Šenfeldová

115 _____ **Za Věrou Kovářů**

Jan Káčer

117 _____ **Rozloučení s Alenou Plessingerovou**

Miroslav Válka

120 _____ **Ke 130. výročí narození památkáře Josefa Kšíra**

Jiří Kaláb

126 _____ **Prenesené Kysuce**

Vítězslav Vilímek

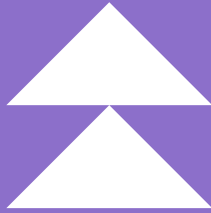
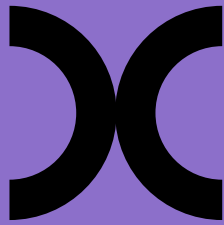
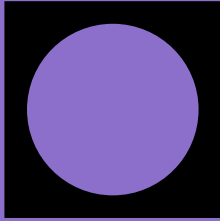
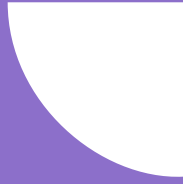
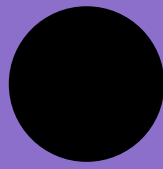
128 _____ **Průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou**

Petr Karlíček

130 _____ **Dřevěné stavitelství Palkovic a Myslíku**

Radek Bryol – Vítězslav Vilímek

úvodník

Národní je závazek

Jeden ze společenských závazků, vyplývajících ze statutu „národního muzea“ je přispívat k udržování a zvyšování úrovně muzeí v přírodě – bez ohledu na to, kdo je zřídil, jak jsou velká a jakým regionem nebo tématem se zabývají. Každé z nich totiž svým nezaměnitelným způsobem přispívá k poznání a uchování naší kultury. Proto si také zaslouží podporu.

Jedna z cest, jak jim může Národní muzeum v přírodě pomoci, je provozování vědecko-praktického periodika, zaměřeného na specifické problémy této oblasti muzejnictví. Takového, aby pravidelně shrnovalo aktuální informace z vědy a výzkumu, ale aby se také podělilo o poznatky při řešení praktických problémů, s nimiž se pracovníci muzeí v přírodě ve své práci pravidelně setkávají. Aby poskytovalo prostor pro přehled o technických a technologických novinkách, diskuzi o změnách zásadní legislativy ovlivňující naši práci, výměnu názorů na odborná témata. Museum vivum nechce suplovat zavedená oborová periodika věnovaná etnologii, historii a památkové péči, která si odborníci zvykli podle svých zájmů sledovat. Chce být jejich specifickým a užitečným doplňkem, který pomůže českým muzeím v přírodě plnit cíle památkové instituce.

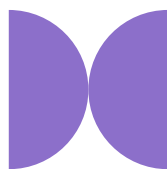
Náš časopis s pořadovým číslem XVII, který právě držíte v rukou, je zaměřen hlavně na problematiku staveb, a to nejen z hlediska muzejní praxe, ale také v přesazích směrem k využití a ochraně stavebních památek in situ a konfrontaci současného venkovského urbanismu s požadavky památkové péče i na rekonstruovanou krajinou v muzeích v přírodě, jak ji vnímají jejich návštěvníci. Mimo to v něm najdete studie a články na další aktuální témata, přehled o zajímavých projektech, publikacích a akcích, interview i medailonky kolegů, kteří oslavili významná životní jubilea nebo kteří už navždy opustili naše řady.

Upřímně doufám, že toto číslo otvíráte se stejným zájmem jako já. Pro všechny, kdo se na jeho přípravě podíleli, bude zadostiučiněním, odměnou a motivací, pokud v něm naleznete poučení a inspiraci pro Vaši práci.

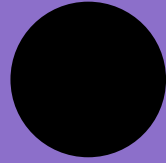
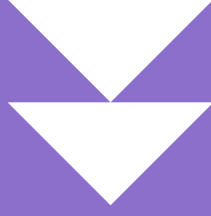
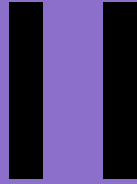
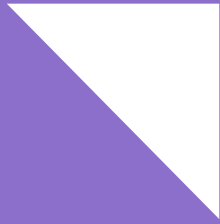
Ing. Bc. Jindřich Ondruš

generální ředitel

Národního muzea v přírodě

studie a materiály

Úloha místních komunit pro záchranu památek lidového stavitelství ve Zlínském kraji

PhDr. Jana Spathová

Velehrad

jana.spathova@gmail.com

ABSTRAKT

Zkušenosti se zapojením místních komunit do obnovy a využití stavebních památek v České republice i v zahraničí jasně ukazují, jaký význam má tento fenomén při záchraně lidového stavitelství. Zejména postavení veřejnosti v procesu záchranu těchto staveb se stává stále významnější. Do budoucna jsou ale v této oblasti stále velké rezervy. Občanská společnost má po roce 1989 o památky větší zájem než dříve, angažuje se za jejich záchranu a dosahuje převážně velmi pozitivních výsledků. To je možné vidět na celé řadě příkladů nejen zdařilé obnovy, ale zejména na oživení a zapojení těchto objektů do života venkovského prostoru a regionu. Bez pochopení a nadšení lidí, bez vzájemného dialogu, respektování tradic a navazování na hodnoty předků by toho nebylo možné dosáhnout. Nabízí se zde celá řada možností a forem, jak situaci řešit. Nejde jen o obnovu a využití historické stavby, ale také o osvětu, protože vztah vlastníků, obcí a místních komunit k lidovému stavitelství není samozřejmý a musí se pěstovat. Zejména u památek lidového stavitelství je přínosné opírat se o komunitu, o lidi, kteří jsou schopni svým nadšením strhnout ostatní, bojovat o zachování památky a upozorňovat na její ohrožení. Zachráněné památky vytváří přirozený prostor pro obnovu tradic a prezentaci historie a každodenního života celého regionu. Jak ukazují příklady, systém záchranu, obnovy a využití staveb nebude funkční, pokud nebude mít oporu ve veřejnosti. Rekapitulace pozitivních příkladů zejména z praxe Zlínského kraje je inspirativní ukázkou možné cesty.

KLÍČOVÁ SLOVA

Tradiční stavitelství, stavební památky, památková péče, místní komunita, venkov, Morava, Zlínský kraj

Úvod

Téma úlohy místních komunit v procesu záchranu lidového stavitelství je velmi významné, ale v současnosti stále podceňované a málo využívané. Občanská společnost po roce 1989 má o památky nesrovnatelně větší zájem než dříve, angažuje se v jejich záchraně a při dobrém vedení má také velmi pozitivní výsledky. Bez pochopení a nadšení lidí, bez vzájemného dialogu, respektování tradic a navazování na hodnoty našich předků by celá řada lidových staveb neměla šanci na záchranu. Nicméně situace v oblasti péče o památky lidového stavitelství je dlouhodobě neuspokojivá a neúčta k venkovskému prostředí pokračuje i ve 3. tisíciletí. Nabízí se zde ale celá řada možností a forem, jak tuto situaci do budoucna řešit. Vztah k lidovému stavitelství není samozřejmý a musí se pěstovat. Zcela zásadním se stává přístup vlastníků, obcí a obecních komunit k lidovým stavbám, obnovení pozitivního vztahu místních obyvatel k vlastním kulturním dědictvím. Při ochraně tradičního stavitelství nemůže být už z podstaty věci zcela spoléháno na institucionální formy péče, ale existuje řada forem alternativních. Pozitivní příklady ze zahraničí i z domova ukazují, že nejde jenom o zachování staveb samotných, jejich obnovu, ale i rozvíjení aktivit, spjatých s místními tradicemi, které vnášejí do vesnického prostoru nové možnosti.

Mizející svět, 2009
(foto Jana Spathová)

Přežíjí lidové stavby 3. tisíciletí?

Mizející svět – toto slovní spojení vystihuje stav posledních desítek let v rámci vesnického prostoru. Tradiční vesnické stavby, které tvoří stále většinu našeho stavebního fondu, jsou ohroženy zánikem více než kterýkoli jiný druh lidové kultury a je jen otázkou času, kdy dojde k jejich úplné likvidaci.¹ Zánik lidových staveb není problémem pouze České republiky, ale i dalších evropských států, kterým není situace lhostejná. Současná společnost si ale stále více uvědomuje, že právě autentické prvky stavitelství našich předků jsou jedním z posledních dochovaných pojítek s minulostí.

Je-li ochrana historických staveb obecně úkolem neobyčejně náročným, pak ochrana a následná záchrana lidového stavitelství je ještě daleko obtížnější i přes to, že reprezentuje jedinečné urbanistické, architektonické, historické a estetické hodnoty. Je důležité všimnout si dochovaných památek lidového stavitelství a chránit je in situ, dovolují-li to podmínky. Úroveň péče o tyto památky a jejich soubory indikuje v dnešní Evropě obecnou úroveň vyspělosti společenského systému příslušného státu. Snaha o zachování typické regionální krajiny a sídel patří k cílům Evropské unie.²

Již ve 20. letech 20. století poukázal Max Dvořák ve svém Katechismu památkové péče na problematiku anonymní architektury: „Je ohroženo vše, co není stokrát uvedeno v kunsthistorických příručkách, co není v turistických průvodcích označeno hvězdičkou. I to si však zaslouží ochranu, protože ve svých hranicích je neméně ušlechtilé a nenahraditelné jako světoznámé památky. A méně významné vyžaduje často větší ochranu než to nejvýznamnější.“³ Každý, kdo se v oblasti lidového stavitelství pohybuje, ví, jak hluboce pravdivý je tento citát.

Lidové stavby jsou většinou v soukromém držení, a poněvadž často plně nevyhovují dnešním potřebám, majitelé je znehodnocují nevhodnými úpravami nebo neudržováním, kdy se stavby se dostávají do dezolátního stavu vedoucího až k jejich demolici. Příkladem zničení velké části památek lidového stavitelství ve Zlínském kraji byla demolice či přestavba takřka stovky lidových staveb, které byly chráněny v průběhu 60. a 70. let 20. století zejména na Uherskohradištsku a zvláště pak v oblasti Kopanic. Jedná se jak o obytná stavení,⁴ tak o hospodářské a užitkové stavby, jako jsou seníky, roubené stodoly, komory,

1 BUREŠ, Pavel. Lidové stavby a jejich ochrana dnes. In: *Zprávy památkové péče*. 1995, 55, č. 3, s. 81.

2 Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy 1985. In: *Sbírka mezinárodních smluv č. 73/2000*.

3 DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, 2004.

4 Např. v Bánově, Březové, Dolním Němčí, Nivnici, Suché Lozi, Vlčnově, Hradčovicích, Vyškovci, Vápenicích. Viz SPATHOVÁ, Jana. *Památky lidového stavitelství*. Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, 2004, s. 157.

Historická zástavba je znehodnocována i nevhodnými novostavbami, 2012 (foto Jana Spathová)

sušírny.⁵ Rovněž na Zlínsku a Kroměřížsku bylo v 60. a 70. letech 20. století zbořeno na třicet objektů a celá řada jich byla přestavěna, což znamenalo úplnou ztrátu památkové hodnoty, změnu dispozice, materiálu a vzhledu.⁶ Bohužel i v novém tisíciletí se nadále setkáváme s ničením a likvidací památek lidového stavitelství.

Pro moderního člověka je příznačné, že se po dlouhou dobu honosil svou rolí poutníka. Chtěl být „volný“ a dobývat svět. Dnes začínáme chápat, že skutečná svoboda předpokládá, že též někam patříme a že *bydlet* znamená *patřit* ke konkrétnímu místu.⁷

Od počátků existence občanské společnosti tvoří péče o místo jeden z trvalých společenských zájmů. Překračuje hranice soukromého prostoru jednotlivců a anonymní lhostejnost k okolnímu prostředí proměňuje ve společnou starost o jeho stav. Na zcela dobrovolné a rovné bázi podněcuje, šíří a udržuje obecné

povědomí o lokálním veřejném dění. Je projevem sociálně formulované potřeby ochrany člověku blízké krajiny, zahrnující jak přírodu, tak urbanizovaný prostor. Je zřetelným projevem občanské angažovanosti a indikátorem funkčnosti občanských svobod.⁸ Hlavní je ale vůbec zájem o kulturní dědictví. Tím, že lidé mají o historickou stavbu nebo památku zájem, nutí vlastníka, aby se o ni staral. Nikdo nebude udržovat něco, o co nikdo nestojí. Nejde jenom o záchranu a zachování staveb jako takových, ale o rozvíjení činností, které jsou spojeny s tradicemi a vnášejí do vesnického prostoru novou aktivitu a inspiraci. Významným partnerem při využívání kulturních památek, hledání možností jejich financování a napojování na další aktivity, se stávají občanské iniciativy, které pečí o památkový fond vnímají jako veřejnou službu. Tam, kde se široká veřejnost více podílí na aktivitách spojených se zachováním a obnovou kulturního dědictví, je vztah ke kulturním památkám intenzivnější a daří se rozvíjet mnohé aktivity, přispívající k ochraně i péči o kulturní památky. Nejde jenom o to, jakým způsobem stavbu obnovit, ale zejména jde o to, jak ji následně smysluplně využít, prezentovat a začlenit do vesnického prostoru. Každá aktivita, která souvisí se záchranou historických staveb, sehrává významnou roli ve vztahu vlastníků nejenom ke stavbám samotným, ale vede především

5 Soubor seníků a stodol byl zlikvidován např. v Drslavicích, Strání, Zlámanci, komory a sušírny v Bánově, Maršově a Zlámanci. Viz SPATHOVÁ, Jana. *Památky lidového stavitelství*, c.d., s. 157.

6 Např. na Zlínsku zanikla obytná stavení v Hřivínově Újezdě, Jasečně, Ludkovicích, Návojně, Nedašově Lhotě, Všemině, Kaňovicích, zničen byl soubor komor v Doubravách, Hřivínově Újezdě, Kaňovicích, roubené studny v Rudimově, sušírny v Horní Lhotě. Také v Rymicích na Kroměřížsku zaniklo několik obytných stavení. Viz SPATHOVÁ, Jana. *Památky lidového stavitelství*, c.d., s. 157; SPATHOVÁ, Jana. *Památky Zlínského kraje*. Zlín: Zlínský kraj, 2005, s. 120.

7 NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. Překlad Petr Kratochvíl a Pavel Halík. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010.

8 ZAJONCOVÁ, Dana. *Kulturně historické dědictví v péči místních komunit, vzdělávací program*. <http://elearning.historickededitvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/humanitni-environmentalistika>.

k zachování a upevňování vztahu k danému sídlu, vesnickému prostoru, regionu. Oživení lidové stavby vede k obohacení společenského života v jejím okolí a k jejímu začlenění do života společnosti. Celá řada počínů v této oblasti se pohybuje svým významem a rozsahem v nadregionální rovině. Ráz vesnic a krajiny stále určují především jejich obyvatelé, kteří sami vytváří své prostředí, a hlavně na nich záleží, jaká bude vesnice a krajina 3. tisíciletí.⁹

Osvěta a propagace péče o lidové stavitelství

Aktivitou nadregionálního významu je např. tradice Dnů lidové architektury, která byla zahájena v roce 2013 u příležitosti 200. výročí narození Jakuba Bursy, proslulého zednického mistra a lidového umělce, působilého v okolí Volyně a Vlachova Březí na Prachaticku, kde také proběhly hlavní vzpomínkové akce spojené s putováním po jím vytvořených stavbách. Příznivé ohlasy a řada podobných aktivit na různých místech naší země vyústily v rozhodnutí organizátorů ze společnosti FOIBOS a Národního památkového ústavu pořádat Dny lidové architektury každoročně, oslovit a inspirovat zástupce státní správy a samosprávy, odborné instituce a občanské iniciativy, vlastníky, investory, projektanty, odborníky, poučenou veřejnost a další aktéry stavební činnosti na venkově k ohleduplnějšímu a promyšlenějšímu přístupu v péči o toto jedinečně dochované kulturní dědictví. Iniciátoři akce chtěli rovněž podnítit větší zájem veřejnosti o toto bohatství naší země a posílit povědomí odpovědnosti za jeho uchování a péči o ně.¹⁰

Jedna z posledních zachovaných usedlostí z oblasti Kopanic, 2016 (foto Marek Matějek)

Nejdůležitějším úkolem občanských sdružení v oblasti památek je osvěta s využitím všech prostředků, které nám moderní média nabízejí. Je možné vzpomenout např. internetový portál PROPAMÁTKY, jediný takto zaměřený a denně aktualizovaný platformu v České republice.¹¹

Zejména u památek lidového stavitelství je dobré opírat se o komunitu, která je schopná svým nadšením strhnout ostatní, bojovat o zachování památky a upozorňovat na její ohrožení. Dále je to vlastní práce při opravách památek, zakládání fondů a nadací na jejich záchranu, vzdělávací činnost, vlastivědné zájezdy, spolupráce s památkovými institucemi a propojení s místní samosprávou i státní správou, včetně ministerstva kultury, které je velmi důležité. Rovněž je nezbytné umět prezentovat výsledky práce, což může následně usnadnit získávání finančních prostředků na obnovu.¹² Tradice dobrovolné komunitní péče o místo byla na desetiletí přerušena a téměř

9 HRDOUŠEK, Vít. *Lidová architektura jihovýchodní Moravy: obrazový průvodce od Chřibů po Bílé Karpaty od Břeclavi po Zlín*. Modrá u Uherského Hradiště: Škola vesnice, 2001, s. 9.

10 JANOTA, Oldřich. FOIBOS BOOKS a FOIBOS BOHEMIA o.p.s. na setkání v Kroměříži. In: *Památky tradičního lidového stavitelství v životě dnešní obce, známé i neznámé*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž – Národní památkový ústav, ÚOP v Kroměříži, 2013, s. 20–21.

11 KOZÁK, Aleš. Činnosti a projekty redakce PROPAMÁTKY v oblasti osvěty a propagace péče o kulturní dědictví v České republice. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 16.

12 SPATHOVÁ, Jana. Spolupráce památkářů s neziskovými organizacemi ve Zlínském kraji. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 12; SPATHOVÁ, Jana. *Památky Zlínského kraje*, c.d., s. 52.

Lidová stavba jako neodmyslitelná složka životního prostředí, 2009 (foto Jana Spathová)

zapomenuta. Česká společnost neměla po roce 1989 téměř na co navazovat, pomocí byla inspirace ze zahraničí a ochota přímo pomoci zkušenostmi i finančními prostředky.¹³ Povědomí o tom, že odpovědnost za kulturní dědictví není jen záležitostí veřejné správy, Národního památkového ústavu a dalších odborných institucí, se sice začíná stále hlouběji zakořeňovat v našem veřejném prostoru, ale stále nemá takové kontury, jaké by naše i evropské kulturní dědictví potřebovalo.¹⁴

Po změně společensko-politických poměrů po roce 1989 jsme se stali svědky značného zájmu o památky především ze strany vedení měst a obcí, ale i nejrůznějších společenských aktivit. Jedná se zejména o neziskový sektor. Sledujeme velmi spontánní rozvoj společenských aktivit. Občanské aktivity se stávají přirozeným spojencem památkářů. Jejich značný rozvoj po roce 1989 není náhodný. Mimo jiné je výsledkem tradice, která je v nás velmi silně zakódována. Řada nově vzniklých či obnovených místních spolků a klubů s vlastivědným programem i nadšených jednotlivců se stále více orientuje na záchranu chátrajících a nevyužitých lidových staveb.¹⁵ Občanská sdružení mohou být památkářům nápomocna svým zájmem a svým usilováním. Památkáři zase mohou těmto subjektům poskytnout potřebné

erudované informace a odbornou pomoc. Proto se jedním z úkolů památkové péče stala podpora a odborné usměrnění současně s tvorbou prostoru a metodické pomoci pro nově vznikající aktivity.

K podpoře těchto aktivit lze využít například Program obnovy vesnice, jenž kromě památkové péče zahrnuje téměř všechny oblasti života venkova. Přijetí obce do programu je podmíněno vlastní dobrovolnou aktivitou občanů, určitými finančními prostředky z místního rozpočtu a zpracovanou územněplánovací dokumentací. Pak může být pro obec vypracován program a přidělena dotace na jeho uskutečňování, například na záchranu lidových staveb i půdorysné struktury.¹⁶ Další možnosti poskytuje členství ve Svazu historických měst a obcí nebo v některých regionálních sdruženích a nadacích.

I rozumné komerční využití lidových staveb je příležitostí k jejich zachování. Pobídkou pro podnikatele i obce je i stoupající zájem zahraničních turistů o naši zemi,¹⁷ neboť ubytování a stravování v atraktivním prostředí venkovských stavení je velmi lákavé. Základním předpokladem a podmínkou všech těchto záměrů je ovšem zájem a iniciativa lidí, jak obecních zastupitelstev a různých sdružení, tak jednotlivců. Pokud bude pochopení a snaha, lze téměř pro každou lidovou vesnickou stavbu najít vhodné využití. Jde péce o to, aby se záchrana kulturního dědictví našeho venkova stala důležitostí co největšího počtu lidí žijících v této zemi. Dlouholeté zkušenosti z památkové praxe ukazují, že kvalita výsledku v naprosté většině případů závisí především

13 ZAJONCOVÁ, Dana. *Kulturně historické dědictví...*, c. d.

14 MATOUŠKOVÁ, Anna. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 6.

15 TUNKL, Jiří. *Role veřejnosti v procesu obnovy památek v ČR a vybraných státech EU*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 61–69.

16 BUREŠ, Pavel. *Lidové stavby a jejich ochrana dnes*, c. d., s. 93.

17 Tamtéž, s. 82–92.

Vesnická památková rezervace ve Vlčnově, 2014 (foto Olga Floriánová)

na kvalitě prání stavebníka, tedy na jeho představách např. o ideálu bydlení a vzhledu objektu. Tento poznatek ukazuje, že jednou z velmi efektivních investic vůbec je investice do vědomí stavebníků – tedy jejich osvěta, výchova k rozumnému chápání toho, co je na našem venkově zajímavé, čeho si máme vážit a co naopak postupně měnit.¹⁸

Fungující příklady ze zahraničí i z domova ukazují, že pozornost věnovaná budování pozitivního a informovaného vztahu veřejnosti k vlastnímu kulturnímu prostředí je v procesu udržitelné péče o historické stavby a památky zcela zásadní. Téma participativní správy kulturního dědictví není aktuální jen pro naše prostředí, ale také minimálně od roku 2014, kdy byl přijat dokument Závěry Rady EU o participativní správě kulturního dědictví,¹⁹ i závažným evropským kulturním tématem. Je důležité, aby si každý občanský aktivní člověk vnitřně uvědomoval, že jeho počínání má smysl a velký význam. Zvláště těžké to může být na venkově, ale pokud bude člověk činit s vlastním přesvědčením a plným nasazením, může zafungovat *efekt sněhové koule*.²⁰

18 ŠKABRADA, Jiří. Výběr a další problémy vesnických památkových rezervací. In: BUREŠ, Pavel, ŠKABRADA, Jiří a ŠNAJDROVÁ, Hana (eds.). *Památková ochrana historických vesnic v České republice*. Praha: Ministerstvo kultury ČR, 1996, s. 11.

19 *Závěry Rady o participativní správě kulturního dědictví*. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EN), cit. 6. 9. 2022.

20 ŠEBESTA, David. *Okrašlovací spolky dědictví minulosti*. In: *Drobné památky a možnosti financování jejich oprav*. Praha: Institut pro památky a kulturu, o.p.s., 2021, s. 35.

Na společenský a veřejně prospěšný význam aktivit občanské společnosti se rozhodl upozornit i Národní památkový ústav jako klíčová státní odborná organizace v oblasti památkové péče. Vyhlašuje Ceny Národního památkového ústavu Patrimonum pro futuro, v nichž propaguje pozitivní příklady v památkové péči. Zejména v kategorii Presentace hodnot jsou každoročně mezi nominovanými i spolky, které se význačnou měrou podílejí na záchraně lidových staveb.²¹ Kulturně osvěcená samospráva obce má pro zachování charakteru vesnického prostředí i péči o kulturní dědictví nezastupitelný význam a může pozitivně ovlivnit aktivity a postoj občanů.²²

Příklady péče o kulturní dědictví v zahraničí

Velké zapojení obcí a veřejnosti do procesu záchran památek můžeme po roce 1989 vidět i na příkladu sousedního Německa, konkrétně Saska. V Německu má totiž každá spolková země své vlastní památkové zákonodárství, jehož základem je stejně jako u nás složka odborná a výkonná. Mimořádně důležité pro zachování a péči o památkové dědictví je ale legis-

21 LÁZŇOVSKÁ, Lenka. *Občanská společnost a péče o historické kulturní dědictví/Služby organizace NIPPOS pro neziskový sektor*. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 19.

22 BUREŠ, Pavel. *Lidová architektura, její význam a poselství*. In: *Doma na venkově. Vzdělávací program pro zvýšení konkurenceschopnosti venkovského obyvatelstva*. Katovice: Otavan, 2013, s. 17.

Tzv. Hustáková kamenná komora v Komni před obnovou, 1993 (foto Jana Spathová)

lativní ustanovení, podle něhož jsou za památku na rozdíl od nás považovány všechny hodnotné objekty, i když nejsou oficiálně prohlášeny kulturními památkami. Navíc v terénu působí dobrovolní pracovníci památkové péče, kteří se vyjadřují i k úpravám jednotlivých památek. Také úzce spolupracují s obecními úřady, na něž je přenesena v této oblasti část rozhodovacích pravomocí. Každá obec má možnost vydávat vlastní vyhlášky týkající se památkové péče na svém teritoriu. Je to dosti složitý proces, ze kterého však po zkušenostech vyplývá, že po vysvětlení a dohodě občané často lépe pochopí a porozumí záměrům památkové péče.²³ Je zde tendence vyššího zapojení veřejnosti v podobě nejrůznějších památkových hnutí a sdružení, tím vzniká demokratický tlak na úřady a na nápravu nevyhovujících stavů památek a také roste vliv těchto sdružení, když jsou akceptována jako poradní orgán s důvěrnou znalostí místní situace. Oproti stavu v České republice je v západních zemích pozorovatelná kontinuita nepřer-

23 SIEBERT, Ludwig. Denkmalschutz und Denkmalpflege im Freistaat Sachsen. (Památková ochrana a památková péče v Sasku) – Stručný výtah nejdůležitějších myšlenek referátu. In: *Vesnice – krajina – lidé*. Praha: Národní památkový ústav, 1999, s. 33.

Tzv. Hustáková kamenná komora v Komni po obnově, 1996 (foto Jana Spathová)

rušená změnami politického režimu po roce 1945. Další odlišností je existence významného segmentu neziskových veřejně prospěšných organizací, institucí a nadací, pro něž je vybudován sice složitý, ale fungující systém legislativních, finančních a zejména daňových podpor, které umožňují postupně omezovat přímé dotace z veřejných zdrojů a spoléhat se na rostoucí roli zdrojů z nestátní sféry. Jádrem např. francouzského systému je zase spíše odbornický přístup, ale na úrovni regionů je garantem památkové péče Regionální ředitelství kultury v čele s konzervátorem. Ve Velké Británii jsou pak opět mnohem větší kompetence na místních samosprávách. Nicméně i zde je památková péče v gesci centrálního orgánu. Na Slovensku funguje od roku 2002 Památkový úřad Slovenské republiky. Hlavní rozdíl oproti české legislativě je v tom, že zavádí jednokolejnost památkové péče, vznikl transformací památkového ústavu a jeho stanoviska jsou právně závazná. Zákon se jeví stručnější a přehlednější než český.²⁴

24 TUNKL, Jiří. *Role veřejnosti v procesu obnovy památek...*, c. d., s. 20–33, 59–60.

Památková péče a lidové stavitelství

Péče vlastníků nebo místních obyvatel o historické a často památkově chráněné objekty je naprosto nepostradatelná a nemůže za ni zcela odpovídat jen stát. Dobrovolná péče lidí a dnes nutně občanských sdružení je nezbytným pomocníkem, pokud spolupracuje s odborníky, které mohou zajistit jen orgány státní správy a samosprávy.²⁵

Systém památkové péče nemůže existovat bez opory veřejnosti. Pro relevantní fungování památkové péče je velmi důležitý názor veřejnosti, který by měl být odborně kultivován. Pak nabude pevnějších obrysů také debata o veřejném zájmu v rámci památkové péče. V některých případech ovšem musí převážít nad názorem veřejnosti názor specialistů na jednotlivé oblasti, kteří jediní jsou schopni rozpoznat podstatné od nepodstatného. Tito odborníci musí památkářům a potažmo veřejnosti objasnit, co je zapotřebí zachovat a chránit. Přispěje-li památková péče v určitém případě k nalezení konsenzu, znamená to, že na svoji stranu alespoň částečně získala veřejnost. Získá-li také výkonný administrativní aparát, byla v naplnění svého cíle úspěšná. V památkové péči však vždy byly a dodnes existují i velké prohry, se kterými se není možno nikdy úplně smířit.²⁶

Positivní příklady obnovy a záchrany lidových staveb v České republice

Cestou k uchování tradičních hodnot je především soustavná práce s občany jednotlivých vesnic a kulturně-společenské využití památek. Mnohé obce provedly v tomto směru jedinečné dílo, spočívající ve výkupu objektů, jejich obnově a využití, nejen jako němých svědků minulosti, ale živých organismů promlouvajících k lidem 21. století.²⁷

Nevyužitá a opuštěná památka lidového stavitelství nevedly, jak by se dalo očekávat, k rezignaci, ale

staly se výzvou, příležitostí pro nejrůznější aktivity obcí, které dokázaly celou řadu lidových staveb nejen zachránit před jistou zkázou, ale i velmi citlivě opravit a následně přiměřeně využívat a začlenit do života obce. Stejně jako v případech nezájmu lze doložit řadu posudků o nemožnosti a neekonomičnosti téhož. Objevuje se samozřejmě řada otázek, které jsou s tím spojené. Dá se využívat památka v její původní funkci v 21. století? Kam až je možno zajít v rámci využitelnosti památky v moderní době tak, aby zůstaly zachovány její památkové hodnoty? Při dobré komunikaci s osvěcujícím investorem, dobrým architektem, zkušeným a odpovědným památkářem a zkušenou prováděcí firmou mohou vést k velice překvapivě pozitivnímu výsledku.²⁸ Největší hodnota zachráněných staveb spočívá především v jejich aktivní funkčnosti v 21. století a rovněž v příkladu pozitivní praxe. Obnovená a zachráněná stavba je vždy odměnou pro všechny, kdo se snaží o zachování tradičního venkovského prostředí. Je to ale také nekončící dialog odborné i laické veřejnosti, samosprávy, investora a architekta.²⁹

Ze zachráněných a vhodně využitých lidových staveb v rámci České republiky jmenujme např. soukromé muzeum Chebska v hrázdném statku v Doubravě u Chebu, statek v Pileticích na předměstí Hradce Králové, obnovený Společností ochránců památek ve východních Čechách, kovárnu s národopisnou expozicí v Záluží na soběslavských Blatech v jižních Čechách nebo chalupu s expozicí lidového stavitelství v Libchavách u Ústí nad Orlicí, tedy objekty, zachráněné místními spolky.³⁰

Za zmínku bezesporu stojí i Betlém v Hlinsku. Obnova deseti objektů byla ukončena na počátku roku 2001. Za příkladně spolupráce památkářů s městským i okresním úřadem, došlo k proměně přístupu obyvatel k této části města. Zatímco ještě před několika lety byla většina z nich zásadně proti

25 KULÍŠEK, Petr. Mezinárodní rok dobrovolníků a dobrovolná činnost při péči o drobné krajinné objekty na Broumovsku. In: *Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích*. Praha: Národní památkový ústav 2001, s. 32–33.

26 HLOBIL, Ivo. Památková péče musí bojovat o názor veřejnosti. *Dějiny a současnost*. 2013, č. 10, s. 26–28.

27 KOVÁŘŮ, Věra. Tradice, její krása, cena a význam pro současnost. In: *Památky tradičního lidového stavitelství v životě dnešní obce, známé i neznámé*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž – Národní památkový ústav, ÚOP v Kroměříži, 2013, s. 22–23.

28 *Nové využití památkově chráněných objektů při jejich částečné či úplně změněné funkci, aneb, Žijeme v památkách: sborník z konference, České Budějovice, 21. 6. – 22. 6. 2012*. České Budějovice: Jihočeský kraj, 2014, s. 5.

29 PIJÁČEK, Jan. Využití lidové architektury v 21. století. In: *Památky tradičního lidového stavitelství v životě dnešní obce, známé i neznámé*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž – Národní památkový ústav, ÚOP v Kroměříži, 2013, s. 25.

30 URBÁNEK, Radim. Oprava a využití domu čp. 4 v Libchavách. In: *Obnova, oprava a rekonstrukce objektů lidového stavitelství a regenerace vesnických sídel*. Praha: Národní památkový ústav, 1998, s. 42–44.

Usedlost čp. 77 v Bystřici pod Lopeníkem, 2018
(foto archiv OÚ v Bystřici pod Lopeníkem)

vzniku památkové rezervace, nyní se jejich názor změnil natolik, že vyjadřují spokojenost nad tím, že se záměr podařilo prosadit a realizovat.³¹ Zcela mimořádného úspěchu se podařilo v závěru 20. století dosáhnout i pracovníkům referátu kultury a regionálního rozvoje okresního úřadu v Hodoníně. Díky jeho výsostně diplomatickému přístupu a dokonalé souhře s obecním úřadem v Hrubé Vrbce a Národním památkovým ústavem v Brně byly opraveny tři objekty. Je to jistě radostný výsledek v obci, v níž panoval vlašný, nepřístupný a nepřátelský duch vůči dokladům rolnické kultury. Majitelé opravených památek se vrátili k jejich užívání s poněkud odlišnou náplní, dokonce se projevila snaha zřídit v jedné z nich malý rodinný památník.³²

Značný počet obnovených staveb nalezneme např. i ve Vesnické památkové rezervaci Petrov s jedinečným souborem vinohradnických staveb nebo v památkové zóně Javorník, Hrubá Vrbka.³³

31 VOJANCOVÁ, Ilona. Průřez problematikou současného stavu památkové ochrany v jednotlivých částech SLS Vysočina. In: *Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích*. Praha: Národní památkový ústav, 2001, s. 13.

32 KOVÁŘŮ, Věra. Hoří, má panenku, komůrečka. In: *Zprávy památkové péče*, 1995, 55, č. 3, s. 116.

33 KOVÁŘŮ, Věra. Stavební kultura Bílých Karpat, záchrana a využití. In: *Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích*. Praha: Národní památkový ústav, 2001, s. 25.

Pozitivní příklady obnovy a záchrany lidových staveb v rámci Zlínského kraje

Rovněž na území Zlínského kraje lze vzpomenout celou řadu příkladů, kdy pozitivním přístupem zástupců obce, občanských sdružení, spolků a rovněž vztahu místních obyvatel k dědictví předků bylo docíleno při obnově kulturního dědictví v dané lokalitě mimořádných výsledků. Náleží sem např. obnovené komory v Bánově, Komni a Kaňovicích, stále funkční sušárna v Drslavicích, rezervační areál vinohradnických staveb ve Vlčnově a Veletinách, bývalý vodní mlýn čp. 105 v Dolním Němčí, kopaničářská tzv. Janůšova usedlost v Žitkově, soubor sušáren a usedlost s Muzeem lidové kultury a tradic Vlachovska ve Vlachovicích, domkářské stavení v Bojkovicích, dřevěnice ve Valašských Kloboukách a celá řada dalších. Obnova všech těchto objektů byla možná jen díky zcela mimořádnému vztahu vlastníků a celého společenství k těmto památkám.³⁴

U celé řady obnovených staveb šlo i o to, aby byla podána odborná informace o podstatě památky a o technologii, jíž byl dům vybudován, o adaptabilitě starých tradičních metod pro dnešní stavební činnost. Z těchto důvodů byl např. na základě námětu Věry Kovářů z Národního památkového ústavu v Brně natočen film, zabývající se dokumentací

34 SPATHOVÁ, Jana. Památky tradičního lidového stavitelství v životě obcí Zlínského kraje, příklady dobré praxe, c.d., s. 13–14.

Putovní výstava *Lidové stavby známé neznámé* v Bojkovicích, 2014 (foto Jana Spathová)

technologií a jejich aplikací pro obnovu památek. Jedním z prvních byl videofilm o roubeném domě a jiných technikách, užitých na stavbách ze dřeva. Jako základ byla zvolena dřevěnice čp. 7 v Městské památkové rezervaci ve Valašských Kloboukách, které se ujala Nadace Jana Pivečky.³⁵ Myšlenky J. Pivečky se nevztahují pouze na tuto roubenku, ale má obecnou platnost: „Život člověka je časově omezený. Narodí se, žije a nakonec zemře. Odejde ze světa a vzpomínky na něj se vytratí z paměti, pokud své vědomosti a zkušenosti nepředá další generaci. Ale není tomu tak jen u lidí. I věci a stavby mají svou historii, své poselství, které pokud je zachováno, přežívá a je cenným dědictvím pro ty, kdo přijdou po nás.“³⁶ K obcím s největší koncentrací památek lidového stavitelství a největším počtem zachráněných a obnovených staveb v regionu náleží Vlčnov. Díky mimořádně pozitivnímu vztahu samosprávy a místních lidí k dědictví předků se zde dochovaly zcela ojedinělé doklady lidového stavitelství. Soustavná práce památkářů s vlastníky jednotlivých staveb se ukázala jako nezbytná. Že tato práce přináší své ovoce, je vidět zejména v pozitivním posunu vnímání těchto staveb vlastníky objektů v plošně chráněném území. Pomáhá prodloužit životnost nebo zachránit tyto památky včetně jejich prostředí. Postupně dochází ke zpětné vazbě, k pochopení a alespoň čas-

tečné odpovědi na otázku, proč tyto stavby chránit a jaký smysl vlastně mají území s plošnou ochranou. Význam tohoto souboru památek a jejich dominantní postavení v rámci krajiny a sídla výraznou měrou přispívá k uchování rázu venkovské zástavby Moravského Slovácka a podtrhuje výjimečnost a bohatství regionální kultury.³⁷

Své zkušenosti a názory na péči o památky lidového stavitelství shrnul dlouholetý bývalý starosta obce Komňa Karel Navrátil následovně: „Všechny památky a lidové stavby Komňa prezentovala v soutěži Vesnice roku 2011, kterou vyhrála v krajském i celostátním kole. V roce 2012 jsme uspěli i v evropské soutěži. Byla to velká propagace a zviditelnění obce. I když cesta k úspěchu nebyla jednoduchá, určitě stála za to. Stojí za tím hodiny jednání, vysvětlování a přesvědčování občanům. Pokud chceme dosáhnout toho, aby si lidé vážili hodnot svých předků, musíme k tomu vychovávat mladou generaci, působit na občany a musí být k tomu nakloněny i místní samosprávy.“³⁸

37 SPATHOVÁ, Jana. *Památky lidového stavitelství*, c. d., s. 100; tamtéž, s. 26.

38 NAVRÁTIL, Karel. *Mé zkušenosti a názory na péči o památky lidové architektury*, [nepublikovaný strojepis]. Komňa, 2022.

35 KOVÁŘŮ, Věra. *Stavební kultura Bílých Karpat, záchrana a využití...*, c. d., s. 25–26.

36 SPATHOVÁ, Jana. *Památky lidového stavitelství*, c. d., s. 122.

Jak je možné pečovat o historické dědictví a nenásilným způsobem jej vtáhnout do života obce, dokládá počín Přátel historie Vlachovska, který v roce 2013 přesvědčil obec Vlachovice, aby podpořila vznik obecního muzea. Součástí je i turistická naučná stezka po osmi historických dřevěných vlachovských sušárnách ovoce. Místní nadšenci některé z nich uvedli do provozu. V rámci obce se tak nachází největší počet funkčních sušáren v České republice.³⁹ O zkušenosti s obnovou a revitalizací památky lidového stavitelství se podělil i majitel obnovené usedlosti v obci Žitková Marek Matějek: „*Obnova Janušovy usedlosti čp. 29 v obci Žitková na Uherskobrodsku začala v roce 2016 jako projekt jedné rodiny s cílem zachránit a obnovit zanikající areál, čítající několik staveb tradiční lidové kopaničářské architektury, a dát mu novou šanci na smysluplnou existenci. Velmi intenzivně vnímám, že obnova památek nemůže být pouze záležitostí nadšených jednotlivců. Má-li mít udržitelnost a smysluplnou budoucnost, je velmi důležitým faktorem každé takové snahy její komunitní rozměr a vzájemné sdílení znalostí, dovedností, zkušeností a také zážitků.*“⁴⁰

Jednou z posledních v současnosti obnovených památek na Uherskohradištsku je i domkářské stavení čp. 302 v Bojkovicích. Tento objekt, který je součástí Muzea Bojkovska, bude začleněn do naučných programů pro návštěvníky a do prohlídkového okruhu muzea.⁴¹

Řada příkladů z praxe může být dobrým vzorem pro další zájemce o tuto činnost. Nejde jen o zachování kulturního dědictví, ale také o propojení občanů a organizací při péči o památku.

- 39 FRYZELKA, Radek. Vlachovické sušárny ovoce a rekonstrukce usedlosti čp. 115 ve Vlachovicích. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 41–43.
- 40 MATĚJEK, Marek. *Mé zkušenosti s obnovou památek lidového stavitelství*, [nepublikovaný strojepis]. Třebíč, 2022.
- 41 HAMRLÍK, Tomáš. *Projekt rehabilitace a revitalizace památky čp. 302 v Bojkovicích*, [nepublikovaný strojepis]. Bojkovice, 2021.

Cesta k uchování tradičních hodnot ve Zlínském kraji

Je obecně známo, že situace v oblasti lidového stavitelství je dlouhodobě neuspokojivá. Je to problém, který nenechává lhotejnými celou řadu let jak obec památkářskou, tak pracovníky muzejních institucí. K rozhodnutí provést plošnou dokumentaci tradičního stavitelství ve Zlínském kraji vedl Slovácké muzeum v Uherském Hradišti především fakt, že tradiční lidové stavitelství, které udává našim obcím charakteristický ráz, je ohroženo zánikem více než kterýkoli jiný druh tradiční lidové kultury.

Téma tradičního stavitelství, které vyhlásilo Ministerstvo kultury ČR v rámci vládního usnesení Konceptce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v ČR, se tak stalo jedinečnou příležitostí pro realizaci této myšlenky, jejímž výsledkem by byla kompletní dokumentace lidového stavitelství ve Zlínském kraji. Charakteristikou výzkumu se stala zejména jeho systematickost a plošnost, aby neušly pozornosti ani objekty, které dosud stály mimo zájem památkové péče.⁴²

Přehled stavu vesnické zástavby a pozornost věnovaná vybraným nemovitostem vytvořily jedinečný základ pro vyhodnocení zjištěných fakt a také prognózu pro nejbližší období. Mnohdy ale byla tato prognóza neradostná, hovořila o ohrožení celé řady domů či hospodářských stavení. V některých obcích tento proces pokročil natolik, že se již tradiční stavby v podstatě nezachovaly, nebo jen ve velmi malém počtu. Z výsledků průzkumů vyplynula povinnost předat získané výsledky veřejnosti, především však představitelům obcí, starostům, stavebním úřadům a vlastníkům ve snaze zabránit dalším ztrátám kulturních hodnot.⁴³

- 42 SPATHOVÁ, Jana. Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji I. Uherskohradištsko. Slovácko. 2012, 54, č. 1, s. 118–127.
- 43 FLORIÁNOVÁ Olga, Petr HLAVÁČKA, Jan KÁČER, Věra KOVÁŘŮ, Jaroslav NOVOSAD a Jana SPATHOVÁ. *Lidové stavby známé neznámé, Zlínský kraj – Uherskohradištsko II*. 2. vyd. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2017, s. 4–6.

Projekt uskutečňovaný v letech 2007 až 2012 obsáhl všechny čtyři okresy Zlínského kraje: Uherské Hradiště, Zlín, Vsetín a Kroměříž. Hmatatelným výsledkem se stalo vydání tetralogie publikací nazvané *Lidové stavby známé neznámé*. Projekt Slováckého muzea v Uherském Hradišti, podporovaný Ministerstvem kultury ČR a Krajským úřadem Zlínského kraje, je možné hodnotit jako mimořádně významný příspěvek k záchraně tradičního lidového stavitelství.⁴⁴ Publikace byly zaslány do všech archivů, muzeí, klubů kultury, knihoven, vybraným soukromým vlastníkům, ale také třeba starostům obcí, stavebním úřadům a vybraným školám v celém regionu. Díky tomu se podařilo některé léta opuštěné domky zachránit, protože v některých obcích si po provedeném výzkumu uvědomili skutečnou hodnotu těchto staveb a pustili se do jejich záchranu a obnovy. Soubor publikací *Lidové stavby známé neznámé* je ojedinělým počinem nejen v České republice, ale i na širším území. Věříme, že bude jedním z prostředků cíle „poznat a chránit“.⁴⁵ Problematiky si byl vědom i Zlínský kraj a od roku 2008 začal udělovat uznání „Lidová stavba roku“ Zlínského kraje za příkladnou obnovu objektů lidové architektury jako významného přínosu k zachování kulturního dědictví. Vzniku tohoto ocenění předcházela nejenom naléhavá péče o lidové stavby, jež jsou ohroženy, ale především myšlenka obnovy tohoto mimořádného historického fondu jako záležitost všech subjektů, které se na záchraně podílejí a které příkladně pečují o zachování původní hodnoty staveb, jež se mnohdy nacházejí v havarijním stavu a reálně hrozí jejich destrukce. Je to ocenění příkladů dobré praxe na území Zlínského kraje při obnově tohoto kulturního dědictví, kdy pozitivní přístup obce ve vzájemné součinnosti s úsilím vlastníka nemovitosti dospěl k příkladnému závěru, kterým je záchrana a využití objektu. Jedná se o iniciativu v České republice zatím ojedinělou. S odstupem více

než čtrnácti let je možné konstatovat, že toto dnes již tradiční ocenění nezanedbatelným dílem přispělo k důstojné prezentaci lidového stavitelství na daném území a k podpoře jedinců, spolků i samospráv, snažících se tento mizející svět zachránit.⁴⁶

První oceněnou stavbou se v roce 2008 stala vinohradnická stavba ve Vesnické památkové rezervaci Veletiny – Stará Hora. V dalších letech to byl např. soubor staveb usedlosti zvaný Šenk, čp. 18 Orságů-Bitalovských v Karolince, Mikuláštkovo fojtství v obci Jasenná, venkovská usedlost čp. 37 ve Zlámanci, Muzeum lidové kultury a tradic Vlachovska ve Vlachovicích a další.

Závěr

Zkušenosti s obnovou a využitím stavebních památek při zapojení místních komunit v České republice i v zahraničí jasně ukazují, jaký význam má tento fenomén v rámci záchranu lidového stavitelství. Zejména postavení veřejnosti se v procesu záchranu lidového stavitelství stává stále významnějším. Do budoucna jsou ale v této oblasti stále velké rezervy. Jak již bylo řečeno, občanská společnost po roce 1989 má o památky nesrovnatelně větší zájem než dříve, angažuje se za jejich záchranu a dosahuje převážně velmi pozitivních výsledků. To je možné vidět na celé řadě příkladů nejenom zdařilé obnovy, ale zejména na oživení a zapojení těchto objektů do života venkovského prostoru a regionu. Bez pochopení a nadšení lidí, bez vzájemného dialogu, respektování tradic a navazování na hodnoty našich předků by to nebylo možné. Nabízí se zde celá řada možností a forem, jak situaci v této oblasti do budoucna řešit. Nejedná se jen o obnovu a využití historické stavby, ale také o osvětu, protože vztah k lidovému stavitelství není samozřejmý a musí se pěstovat. Obnovení pozitivního vztahu vlastníků, obcí a obecních komunit k individuálnímu kulturnímu dědictví, k místním tradicím je nezbytný.

44 KOVÁŘŮ, Věra. *Tradice, její krása, cena a význam pro současnost*. In: *Památky tradičního lidového stavitelství v životě dnešní obce: památky známé i neznámé*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s NPÚ ÚOP v Kroměříži, 2013, s. 23; FLORIÁNOVÁ Olga, Petr HLAVAČKA, Jan KÁČER, Věra KOVÁŘŮ, Jaroslav NOVOSAD a Jana SPATHOVÁ. *Lidové stavby známé neznámé*. Zlínský kraj – Uherskohradištsko II, c.d., s. 70.

45 FLORIÁNOVÁ Olga, Petr HLAVAČKA, Jan KÁČER, Věra KOVÁŘŮ, Jaroslav NOVOSAD a Jana SPATHOVÁ. *Lidové stavby známé neznámé*, Zlínský kraj – Uherskohradištsko II, c.d., s. 6.

46 Pravidla viz internetové stránky Zlínského kraje, *Lidová stavba roku*, <http://www.kr-zlinsky.cz/lidova-stavba-roku-cl-317.html>; SPATHOVÁ, Jana. *Ocenění Lidová stavba roku*, [nepublikovaný strojopis]. Zlín: Zlínský kraj, 2008. Uloženo na Odboru kultury a památkové péče Krajského úřadu Zlínského kraje.

LITERATURA

- ANDRLE, Petr. Občanské iniciativy jsou přirozeným projevem památkářů. In: *Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích (PR, PZ a OP, NP a CHKO): sborník ze semináře 12. – 14. září 2001 Broumov*. Praha: Státní ústav památkové péče Praha, 2002, s. 28–33.
- BUREŠ, Pavel. Lidové stavby a jejich ochrana dnes. *Zprávy památkové péče*. 1995, 55, č. 3, s. 81–94.
- BUREŠ, Pavel. Lidová architektura, její význam a poselství. In: *Doma na venkově. Vzdělávací program pro zvýšení konkurenceschopnosti venkovského obyvatelstva*. Katovice: Otavan, 2013, s. 15–35.
- DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. Praha: Národní památkový ústav, generální ředitelství, 2004.
- FLORIÁNOVÁ, Olga, HLAVAČKA, Petr, KÁČER, Jan, KOVÁŘŮ, Věra, NOVOSAD, Jaroslav a Jana SPATHOVÁ. *Lidové stavby známé neznámé. Zlínský kraj – Uherskohradištsko II*. 2. vyd. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2017.
- FRYZELKA, Radek. Vlachovické sušíny ovoce a rekonstrukce usedlosti čp. 115 ve Vlachovicích. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 41–43.
- HLOBIL, Ivo. Památková péče musí bojovat o názor veřejnosti. *Dějiny a současnost*. 2013, č. 10, s. 26–28.
- HRDOUŠEK, Vít. *Lidová architektura jihovýchodní Moravy: obrazový průvodce od Chřibů po Bílé Karpaty od Břeclavi po Zlín*. Modrá u Uherského Hradiště: Škola vesnice, 2001.
- JANOTA, Oldřich. FOIBOS BOOKS a FOIBOS BOHEMIA o.p.s. na setkání v Kroměříži. In: *Památky tradičního lidového stavitelství v životě dnešní obce: památky známé i neznámé*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s NPÚ ÚOP v Kroměříži, 2013, s. 20–21.
- KAŠNÝ, Miroslav. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 11.
- KOVÁŘŮ, Věra. Tradice, její krása, cena a význam pro současnost. In: *Památky tradičního lidového stavitelství v životě dnešní obce: památky známé i neznámé*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s NPÚ ÚOP v Kroměříži, 2013, s. 22–23.
- KOVÁŘŮ, Věra. Stavební kultura Bílých Karpat, záchrana a využití. In: *Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích*. Praha: Státní ústav památkové péče – Okresní úřad v Náchodě, 2002, s. 25–26.
- KOVÁŘŮ, Věra. Hoří, má panenka, komůrečka. *Zprávy památkové péče*. 1995, 55, č. 3, s. 115–116.
- KOZÁK, Aleš. Činnosti a projekty redakce PROPAMÁTKY v oblasti osvěty a propagace péče o kulturní dědictví v České republice. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 16.
- KULÍŠEK, Petr. Mezinárodní rok dobrovolníků a dobrovolná činnost při péči o drobné krajinné objekty na Broumovsku. In: *Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích*. Praha: Státní ústav památkové péče – Okresní úřad v Náchodě, 2002, s. 32–33.
- LÁZŇOVSKÁ, Lenka. Občanská společnost a péče o historické kulturní dědictví/Služby organizace NIPOS pro neziskový sektor. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 19.
- MATOUŠKOVÁ, Anna. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací. In: *Pečujeme o památky. Příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 6.
- Nové využití památkově chráněných objektů při jejich částečné či úplně změněné funkci, aneb, Žijeme v památkách: sborník z konference*. České Budějovice, 21. 6. – 22. 6. 2012. České Budějovice: Jihočeský kraj, 2014.

PIJÁČEK, Jan. Využití lidové architektury v 21. století. In: *Památky tradičního lidového stavitelství v životě dnešní obce: památky známé i neznámé*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s NPÚ ÚOP v Kroměříži, 2013, s. 25.

SIEBERT, Ludwig. Denkmalschutz und Denkmalpflege im Freistaat Sachsen. (Památková ochrana a památková péče v Sasku) – Stručný výťah nejdůležitějších myšlenek referátu. In: *Vesnice – krajina – lidé*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1999, s. 33.

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci: Towards A Phenomenology of Architecture*. London: Academy Editions, 1980. (česky: NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius Loci. Krajina, místo, architektura*. Praha: Dokořán, 2010).

SPATHOVÁ, Jana. Památky tradičního lidového stavitelství v životě obcí Zlínského kraje, příklady dobré praxe. In: *Památky tradičního lidového stavitelství v životě dnešní obce: památky známé i neznámé*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s NPÚ ÚOP v Kroměříži, 2013, s. 13–14.

SPATHOVÁ, Jana. *Památky lidového stavitelství*. Zlín: Krajská knihovna Františka Bartoše, 2004.

SPATHOVÁ, Jana. *Památky Zlínského kraje*. Zlín: Zlínský kraj, 2005.

SPATHOVÁ, Jana. Spolupráce památkářů s neziskovými organizacemi ve Zlínském kraji. In: *Pečujeme o památky: příklady dobré praxe neziskových a dobrovolnických organizací (kulturní aktivity, obnova, osvěta, propagace)*. Kroměříž: Klub UNESCO Kroměříž ve spolupráci s Národním památkovým ústavem, ÚOP v Kroměříži, 2017, s. 12–15.

SPATHOVÁ, Jana. Etnograficko-historický výzkum vybraných objektů tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji, I. Uherskohradištsko. *Slovácko*. 2012, 54, č. 1, s. 118–127.

ŠEBESTA, David. Okrašlovací spolky dědictví minulosti. Drobné památky a možnosti financování jejich oprav. In: *Drobné památky a možnosti financování jejich oprav*. Praha: Institut pro památky a kulturu, o.p.s., 2021, s. 35.

ŠKABRADA, Jiří. Výběr a další problémy vesnických památkových rezervací. In: BUREŠ, Pavel, ŠKABRADA, Jiří a ŠNAJDROVÁ, Hana (eds.). *Památková ochrana historických vesnic v České republice*. Praha: Ministerstvo kultury ČR, 1996, s. 9–12.

URBÁNEK, Radim. Oprava a využití domu čp. 4 v Libchavách. In: *Obnova, oprava a rekonstrukce objektů lidového stavitelství a regenerace vesnických sídel*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 59–62.

VOJANCOVÁ, Ilona. Průřez problematikou současného stavu památkové ochrany v jednotlivých částech SLS Vysočina. In: *Ochrana a regenerace vesnických staveb a sídel v chráněných územích*. Praha: Státní ústav památkové péče, 2001, s. 13.

ZAJONCOVÁ, Dana. *Kulturně historické dědictví v péči místních komunit, vzdělávací program*. Dostupné z: <http://elearning.historickededictvi.com/zobraz/materialy/odborne-texty/humanitni-environmentalistika>, cit. 6. 9. 2022.

OSTATNÍ ZDROJE

HAMRLÍK, Tomáš. *Projekt rehabilitace a revitalizace památky čp. 302 v Bojkovicích*, [nepublikovaný strojopis]. Bojkovice, 2021.

KORČÁKOVÁ, Alžběta. *Zhodnocení Kurialova archivu na Uherskohradištsku rozšířené o památkově chráněné objekty*. Disertační práce. Brno: Vysoké učení technické, 2014. Dostupné z: <https://theses.cz/id/0zg2a1/>, cit. 6. 9. 2022.

Lidová stavba roku. Dostupné z: <http://www.kr-zlinsky.cz/lidova-stavba-roku-cl-317.html>, cit. 6. 9. 2022.

Lidové stavby. Dostupné z: <https://www.lidove-stavby.cz>, cit. 6. 9. 2022.

MATĚJEK, Marek. *Mé zkušenosti s obnovou památek lidového stavitelství*, [nepublikovaný strojopis]. Třebíč, 2022.

Národní památkový ústav. Dostupné z: <https://www.npu.cz>, cit. 6. 9. 2022.

NAVRÁTIL, Karel. *Mé zkušenosti a názory na péči o památky lidové architektury*, [nepublikovaný strojopis]. Komňa, 2022.

SPATHOVÁ, Jana. *Ocenění Lidová stavba roku* [nepublikovaný strojopis uložený na Odboru kultury a památkové péče Krajského úřadu Zlínského kraje]. Zlín: Zlínský kraj, 2008.

TUNKL, Jiří. *Role veřejnosti v procesu obnovy památek v ČR a vybraných státech EU*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2013. Dostupné z: <https://theses.cz/id/m5mo5r/>, cit. 6. 9. 2022.

Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy 1985. In: *Sbírka mezinárodních smluv č. 73/2000*.

Závěry Rady o participativní správě kulturního dědictví. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EN), cit. 6. 9. 2022.

Summary

The role of local communities in rescuing folk architectural monuments in the Zlín region

Traditional architecture, architectural monuments, heritage management, local community, rural areas, Moravia, Zlín region

Experiences of involving local communities in the restoration and use of architectural monuments in the Czech Republic and abroad clearly demonstrate the importance of this phenomenon in rescuing monuments of folk architecture. The role of the general public in rescuing these structures is becoming increasingly important. However, there still remains much untapped future potential. Since 1989, Czech civil society has taken an increased interest in historical monuments, and members of the community have become involved in rescuing these monuments – usually achieving very positive results. This can be seen in numerous examples of successful renovation, as well as the revitalization of monuments and their integration into the everyday life of rural communities and the region. This would not be possible without people's enthusiasm, tolerance, mutual dialogue, respect for traditions, and desire to preserve the values of previous generations. There are many ways and forms of addressing this issue – not only involving the renovation and use of historic buildings, but also educational activities; we cannot take for granted that owners, municipalities, and local communities will have a positive attitude to folk architecture, so such attitudes must be cultivated. Particularly in the case of folk architectural monuments, it is beneficial to harness the potential offered by local communities and people who are able to inspire others with their enthusiasm, highlighting monuments that are at risk of destruction and battling to save them. Rescued monuments of this type provide a natural setting for the revival of historical traditions and the presentation of the entire region's history and everyday life. Examples demonstrate that the system for rescuing, restoring and using such buildings will only function properly if it has the support of the general public. The article presents a number of positive examples from the Zlín region, which offer inspiration for possible approaches in the future.

Koncepcia dobudovania Múzea kysuckej dediny vo Vychylovke

PhDr. Marián Liščák, PhD. – Mgr. Ing. Marek Sobola, PhD.

Kysucké múzeum – Ateliér krajinskej architektúry Sobola, s. r. o.

liscak@kysuckemuzeum.sk – mareksobola@gmail.com

ABSTRAKT

Múzeum kysucké vesnice (Múzeum kysuckej dediny) ve Vychylovce bylo založeno v roce 1974. Do roku 1981 byla postavena základní část dnešní expozice, pocházející především ze zatopené oblasti Vodního díla Nová Bystrica, kterou tvořily původní obce Riečnica a Harvelka. Začátkem 80. let 20. století se však výstavba areálu zpomalila. Většina plánovaných objektů z různých částí Kysuc nebyla nikdy realizována a zchátrala na svých původních místech. Byla však zpracována jejich výkresová a někdy i etnografická dokumentace, díky které je dnes možné postavit jejich věrné kopie. Protože Muzeum kysucké vesnice by mělo, jak už z jeho názvu vyplývá, reprezentovat architekturu celých Kysuc, rozhodlo se soustředit na dobudování některých částí areálu expozice. Vytyčilo si přitom na nejbližší období čtyři základní cíle, kterými jsou revitalizace zeleně v celém areálu muzea, dobudování centra obce, výstavba ovčácko-salašnického areálu (jako odkazu valašské kolonizace) a výstavba edukačně-rekreačního areálu s ubytovacími kapacitami.

KLÍČOVÁ SLOVA

Kysucké muzeum, Muzeum kysucké vesnice, Vychylovka, Slovensko, v přírodě, lidová architektura, dostavba, koncepce

- 1 LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby*. Rožnov pod Radhoštěm: Ready, 1997, s. 84–100.
- 2 PRIEČKO, Martin. *Kysuckí vrcháři*. Bratislava: Národopisná spoločnosť Slovenska, 2019; PRIEČKO, Martin. *Socioekonomické perspektívy rozptýleného osídlenia na Slovensku*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2015.
- 3 MAREC, Jozef. *Drevený život, kamenný chlieb: ľudové obydlia a ľudová výroba na Kysuciach*. Žilina: Artis omnis, 2015.

Úvod

Múzeum kysuckej dediny (ďalej MKD) sa začalo budovať ešte v 70. rokoch 20. storočia. V priebehu jeho výstavby došlo k viacerým koncepčným zmenám, avšak múzeum samotné nikdy nebolo kompletne dostavané podľa pôvodného zámeru. Dnes teda stojí Kysucké múzeum pred pomerne ťažkou úlohou pokúsiť sa aspoň čiastočne dobudovať svoj areál tak, aby reprezentoval ľudovú architektúru celého regiónu z obdobia druhej polovice 19. a prvej polovice 20. storočia. V tejto štúdii sa pokúsime priblížiť súčasné zábery Kysuckého múzea o dostavbu niektorých častí areálu expozície. Tento zámer má prirodzene svoje limity. Výskum predchádzajúci samotnej výstavbe síce prebehol, ale v prípade mnohých objektov sa dochovala predovšetkým stavebno-technická časť a etnograficky boli mnohé objekty spracované len torzovite, prípadne vôbec (s dodatkom, že etnografická dokumentácia sa dodá neskôr, čo sa však nikdy nestalo). V príspevku sa preto budeme sústrediť predovšetkým na stavebné plány Kysuckého múzea. Či sa pri inštalácii objektov bude riešiť doplnujúci výskum, prípadne sa v nich budú explicitne prezentovať konkrétne charakteristické javy, respektíve typické črty regiónu, necháme na samotnú realizáciu etnológmi Kysuckého múzea a odporúčaní Vedeckej rady Kysuckého múzea. Celková koncepcia dobudovania areálu však bude v každom prípade odrážať aktuálny stav výskumu a teda pri výstavbe či inštalácii objektov okrem poznatkov získaných múzeom a jeho etnológmi zohľadňovať napríklad aj práce Jiřího Langra¹, či cenné poznatky získané výskumami Martina Prička², Jozefa Marca³ a ďalších.

Z histórie výstavby múzea

Výstavba MKD bola schválená radou Okresného národného výboru (ďalej ONV) v Čadci uznesením č. 198/1973 – B/3 o výstavbe expozície ľudovej architektúry a bývania v Novej Bystrici – Vychylovke a jej realizáciou bolo poverené nedávno založené Kysucké múzeum v Čadci (ďalej Kysucké múzeum).⁴ Samotné MKD bolo ako špecializovaná expozícia Kysuckého múzea zaradené úpravou Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky č. MK-3997/82-32 do jednotnej siete múzeí, galérií a špecializovaných expozícií, ktorá bola potvrdená schválením siete múzeí v prírode kolégium Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky v roku 1983.⁵

Celkovú koncepciu a harmonogram výstavby expozície schválil Slovenský úrad pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici na zasadnutí konanom 4. 12. 1975. Prípravné a projektové práce viedol Ing. arch. Branislav Dohnány, CSc. zo Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave.⁶ Prvotnú koncepciu výstavby expozície ľudovej architektúry vypracoval vedecký pracovník Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody PhDr. Ján Kantár, CSc. Jeho ideový zámer záchranu, obnovy a využitia ľudovej architektúry v okrese Čadca vychádzal z potreby vytvorenia náznakového zobrazenia všetkých sídelných foriem vyskytujúcich sa v tom čase na Kysuciach, ako aj prehľadu historického vývinu ľudového staviteľstva a bývania na Kysuciach. Zároveň sa snažil o zachytenie komplexného obrazu spôsobu života a kultúry ľudu na Kysuciach v minulosti. Na základe uvedeného ideového zámeru sa vypracoval konkrétny návrh expozície budúceho MKD vo forme urbanisticko-architektonickej štúdie (1976), za ktorou stáli PhDr. Ján Kantár, CSc., Ing. arch. Branislav Dohnány, CSc., Ing. arch. Anton Vranka a Ing. arch. Vladimír Hrdina. Tento materiál bol v roku 1977 podrobený odbornej opONENTÚRE.

- 4 Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ďalej ŠA ZA) – pobočka Čadca: ONV Čadca, Správy o stave na úseku múzeí, pamiatok a ochrany prírody MPOP R-ONV 1969–79, K2 – Návrh opatrení na zabezpečenie prevádzky v rekonštruovaných pamiatkových objektoch.
- 5 *Zámer obnovy pamiatky*. Čadca: Kysucké múzeum, 1985. (Uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).
- 6 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca – Kontrolná správa o plnení uznesení R-ONV na úseku pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v okrese, 7. 6. 1974.

S výstavbou, respektíve prípravnými prácami, sa začalo už koncom roka 1974. Pôvodný zámer⁷ rátať s výstavbou takmer stovky rozličných obytných, hospodárskych, technických, spoločenských, sakrálnych a drobných stavieb. Tie mali byť rozčlenené do siedmich celkov:

1. Sústredného osídlenia dolných Kysúc (južné Kysuce).
2. Znáznornenia ústredia stredných a horných Kysúc.
3. Areálu vodných stavieb.
4. Kopaničiarskeho osídlenia stredných Kysúc.
5. Kopaničiarskeho osídlenia horných Kysúc (od Čadce po Makov).
6. Kopaničiarskeho osídlenia východných Kysúc (vytvorenie „dvorov“).
7. Kopaničiarskeho osídlenia východných Kysúc (voľne rozptýlené osídlenie).

Stavať sa malo v etapách, pričom jednotlivé časti mali byť sprístupňované postupne už počas výstavby v ucelených koncepcie premyslených častiach expozície. Ako s prvými sa malo začať s objektmi 5. až 7. skupiny, keďže tam spadali objekty bezprostredne ohrozené výstavbou vodného diela Nová Bystrica. Už popri ich výstavbe však mali byť v areáli priebežne budované objekty z ostatných častí, na spostenie.

Jedným z cieľov budovania expozície mal byť aj pozitívny vplyv na mládež, ktorá si mala pri návšteve expozície uvedomiť kontrast životných podmienok v starších dobách v porovnaní so socialistickým zriadením. Už pri vytváraní koncepcie sa uvažovalo aj nad oživením celej expozície. Jedným z takýchto prostriedkov malo byť využitie objektov k ukázkovej výrobe úžitkových predmetov pred návštevníkmi. Tie mali byť potom využité pri ďalšej výstavbe MKD. Išlo predovšetkým o výrobu šindľov, ale aj kovácke, debnárske a rôzne ďalšie práce priamo v objektoch. Finančné príjmy mala priniesť expozícia v kombinácii vstupného, poplatku za železničku, ale aj z predaja suvenírov či pohostinských služieb. Hneď od začiatku sa plánovalo využitie areálu na pravidelné umelecké a folklórne podujatia. Najvhodnejšou sa v tom čase javila myšlienka inscenácií folklórnych prejavov dedinských folklórnych skupín z celých Kysúc a susedných regiónov.⁸

7 *Zámer obnovy pamiatky...*, c.d., s. 19–20.

8 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca – Správa MPOP, 19. 9. 1975.

Plán budovania areálu bol nasledovný. V roku 1975 sa mal zabezpečiť dodávateľ stavebných prác miestnej prevádzky pri Miestnom národnom výbore Nová Bystrica, taktiež urbanistická štúdia s čiastočným projektom osadenia objektov prvej etapy; projekčná príprava, demontáž, konzervácia a osadenie mlyna a pily z Klubiny; príprava vyhne z Vychylovky; úprava dvoch cholvárkov⁹ stojacich v areáli; príprava dokumentácie k výkupu a prevozu 5 objektov z Riečnice a výkup pozemkov k prvej etape výstavby. V roku 1976 sa mali zrealizovať: projekčná a etnografická príprava, oprava a osadenie 4–5 objektov zo zátopovej oblasti, mal byť vypracovaný projekt umiestnenia objektov prvej etapy, projektová dokumentácia inžinierskych sietí areálu (elektrifikácia, voda, kanalizácia, komunikácie), úprava troch cholvárkov stojacich v areáli, zber predmetov pre 4–5 objektov prenesených zo zátopovej oblasti, etnografická a projekčná príprava jedného technického objektu, pokračovanie vo výkupe pozemkov a zapracovanie výstavby MKD do komplexného riešenia celej doliny z hľadiska turistického ruchu. V roku 1977 boli naplánované: projekčná a etnografická príprava 4–5 objektov zátopovej oblasti, ich demontáž, rekonštrukcia, konzervácia a osadenie, k tomu aj zber ich interiérového vybavenia, mal sa pripraviť a osadiť aj ďalší objekt technického alebo spoločenského charakteru, upraviť tri objekty stojace in situ, vybudovať inžinierske siete a dokončiť kompletný osadzovací projekt areálu MKD podľa ideového zámeru a výberu objektov. V roku 1978 sa malo preniesť ďalších päť objektov, osadiť tri drobné stavby, jednu technickú a jednu spoločenskú, dokončiť zber zbierkových predmetov k prvej etape, začať obstarávať projekt pre vstupný areál a malo sa začať aj s prípravou pracovníkov pre sprístupnenie expozície vybudovanej v prvej etape. Na to mali v roku 1979 naviazať samotné prípravy na otvorenie tejto expozície, teda inštalácia predmetov do všetkých sprístupňovaných objektov a oplatenie areálu.

9 Letné pastierske obydlie spojené s maštaľou, niekedy osídlené celoročne.

Samotné otvorenie MKD bolo pôvodne naplánované na 30. 8. 1979, čo sa nakoniec zrealizovať nestihlo.¹⁰ Zďaleka sa nepodarilo zrealizovať ani zamýšľaný plán do roku 1980, a to sústrediť v expozícii celkom 30–35 objektov ľudovej architektúry.¹¹ Zo začiatku sa postupovalo podľa stanovenej koncepcie výstavby prvej etapy prevádzky, na základe postupu výstavby na roky 1975–1979 schváleného uznesením ONV č. 184/1975 z 19. 9. 1975.¹² Prvých päť objektov bolo prenesených a osadených v roku 1976. Práce na nich pokračovali aj v nasledujúcom roku, pričom boli prenesené a nakonzervované ďalšie štyri v roku 1977, z ktorých tri už boli nahrubo postavené.¹³ Počas roku 1977 sa uskutočnil prieskum pamiatok na území Kysúc, z ktorých bolo na základe stanovených kritérií vybraných 67 na zaradenie do Štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok. Z nich sa mali niektoré zachovať prostredníctvom prenesenia do MKD.¹⁴ Na výstavbu v tomto období dohliadal za Kysucké múzeum predovšetkým Dominik Choluj, ktorý organizoval samotnú realizáciu prenosu stavieb priamo v teréne.¹⁵

Realizácia výstavby prebiehala prostredníctvom už spomenutej prevádzky zriadennej pri Miestnom národnom výbore v Novej Bystrici. Táto prevádzka dostala v roku 1975 výnimku na počet pracovníkov v jednotlivých profesiách, aby bola zabezpečená plynulá výstavba, na ktorej malo pracovať nepretržite tridsať osôb s príslušným technickým vybavením. V roku 1975 ONV v Čadci schválil koordinačnú komisiu, ktorá mala za úlohu priebežne sledovať výstavbu MKD, ako aj rekonštrukciu Historickje lesnej úvraťo-

10 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca – Správa MPOP, 19. 9. 1975.

11 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca – Správa o súčasnom stave ochrany kultúrnych pamiatok R-ONV, 14. 9. 1973.

12 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca – uznesenie ONV č. 184/1975 z 19. 9. 1975.

13 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca, Správy o stave na úseku Múzeí, pamiatok a ochrany prírody MPOP R-ONV 1969–79, K2 – Návrh opatrení na zabezpečenie prevádzky v rekonštruovaných pamiatkových objektoch.

14 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca – Koncepcia rozvoja štátnej pamiatkovej starostlivosti v okrese Čadca, 25. 3. 1977.

15 GERÁT, Rudolf. Kto sadiť, kto sial. Polstoročie kultúry na Kysuciach. Čadca: Magma, 2020, s. 70.

vej železničky.¹⁶ Rudolf Gerát bol v uvedenom roku poverený zorganizovať v spolupráci s miestnymi národnými výbormi a školami na Kysuciach súťaž obcí v zbere múzejných predmetov a zriaďovaní pamätných izieb, čím sa malo napomôcť akvizičnej činnosti.¹⁷

Pre vybudovanie MKD bol smerodajným zámer na výstavbu vodného diela v Novej Bystrici, ktoré malo zásobovať pitnou vodou nielen kysucký región, ale aj Žilinu a jej okolie. Význam výskumu zátopovej oblasti spočíval podľa vyjadrení člena vedeckej rady múzea Adama Prandu a neskoršieho riaditeľa múzea Petra Marákyho v tom, že mal umožniť kvalitnú realizáciu a kultúrno-výchovné využívanie areálu, ktorého veľkú časť podľa prvotného zámeru tvorili práve objekty z obcí Riečnica a Harvelka.¹⁸

Vďaka podrobnému výskumu zátopovej oblasti sa podarilo zhromaždiť množstvo materiálu o živote Bystrickej doliny na Kysuciach v minulosti. Dovtedy bola Bystrická dolina veľmi slabou spracovanou oblasťou, v podstate zachytenou len Rudolfom Bednárikom v jeho významnej publikácii *Ludové staviteľstvo na Kysuciach*¹⁹. Pri výskume zátopových oblastí bolo dôležité vykonať čo najkomplexnejší výskum, keďže tieto objekty mali tvoriť podstatnú časť múzea. Aby ich kultúrno-výchovné a odborné využitie bolo čo najoptimálnejšie, bolo potrebné získať a zachytiť čo najkomplexnejší obraz o celej štruktúre ľudovej kultúry týchto obcí v minulosti. Úloha si vyžadovala zostavenie kvalitného výskumného tímu a zabezpečenie jeho financovania. Do výskumu sa plánovalo zapojiť viacero odborníkov zo Slovenskej národopisnej spoločnosti pri Slovenskej

akadémii vied. Realizácia výskumu bola naplánovaná na roky 1975–1978 (1975 prípravná etapa, máj 1975 – december 1976 výskumno-dokumentačná etapa, január – december 1977 analytická etapa, do polovice 1978 etapa súhrnného spracovania). Výskum nakoniec prebiehal až do roku 1981.²⁰ Z hľadiska personálu plánovali na začiatku v MKD zamestnať pätnásť osôb. Vedúceho správy, ktorý mal byť vyštudovaným architektom alebo etnografom, ekonómom, piatich údržbárov lesnej železnice a objektov ľudovej architektúry, dve upratovačky, dvoch strážnikov, dvoch rušňovodičov a dvoch výpravcov železnice. Počas sezóny sa počítalo aj s pokladničkou, výrobami ľudovej umeleckej výroby a brigádnickou výpomocou v počte piatich osôb.²¹

Skúšobná prevádzka MKD bola oficiálne spustená v auguste roku 1981. V uvedenom mesiaci expozíciu navštívilo spolu 1 590 osôb a v septembri ďalších 543. Ukázal sa potenciál návštevnosti expozície a potvrdilo sa opodstatnenie spustenia jeho plnej sezónnej prevádzky. V roku 1982 Kysucké múzeum navyše pristúpilo k experimentovaniu s organizovaním aktivizačných programov počas sezóny, čo bolo v tom čase značne inovatívnym prvkom pri oživení inak statických expozícií. Od konca mája do polovice októbra 1982 sa počas víkendov uskutočnilo spolu jedenásť vystúpení amatérskych dedinských folklórnych skupín so štrnástimi programami a ôsmimi ukážkami výrobných techník a postupov. Ukážky tradičných výrobných techník a postupov prebiehali celý deň, program folklórnych skupín sa konal dvakrát, a to popoludní o 14:00 a o 16:00. Program v danom roku spetrovali folklórne skupiny z Horného Vadičova, Staškova, Novej Bystrice, Dunajova, Rudiny, Zborova nad Bystricou, Kysuckého Lieskovca či Ochočnice. Už v tejto experimentálnej prevádzke sa s veľkým ohlasom u návštevníkov stretla príprava tradičnej ľudovej stravy. V tomto druhom roku prevádzky a prvom roku celosezónnej prevádzky, keď bolo MKD prístupné od 30. 5. do 30. 10. 1982, bola celková návštevnosť 9 261 návštevníkov a celková tržba dosiahla 47 762,60 Kčs. Expozícia bola otvo-

16 Jej členmi boli Jozef Zadžora, podpredseda ONV, ktorý bol zároveň predsedom tejto komisie. Ďalej Rudolf Gerát, vedúci odboru kultúry ONV; Ing. Teodor Očko, vedúci odboru PLVH ONV; Anton Konečný, vedúci odboru obchodu a CR ONV; Ing. Miroslav Pijak, vedúci odboru priemyslu ONV; Ing. Ján Kameništiak, vedúci odboru plánovania ONV; Jozef Hríčka, predseda MNV Nová Bystrica; Martin Šutiak, predseda MNV Riečnica; František Roman, predseda MNV Harvelka a PhDr. Peter Maráky, riaditeľ Kysuckého múzea. ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca – Správa MPOP, 19. 9. 1975.

17 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca – Správa MPOP, 19. 9. 1975.

18 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca, Odbor kultúry, kult. 457/75 – Národopisný výskum zátopovej oblasti Riečnice a Harvelky.

19 BEDNÁRIK, Rudolf. *Ludové staviteľstvo na Kysuciach*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967.

20 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca, Odbor kultúry, kult. 457/75 – Národopisný výskum zátopovej oblasti Riečnice a Harvelky.

21 ŠA ZA pobočka Čadca: ONV Čadca, Správy o stave na úseku Múzeí, pamiatok a ochrany prírody MPOP R-ONV 1969–79, K2 – Návrh opatrení na zabezpečenie prevádzky v rekonštruovaných pamiatkových objektoch.

rená spolu 133 dní pri priemernej návštevnosti 69,6 osôb denne.²²

Múzeum vyvíjalo aktívnu snahu o propagáciu expozície za účelom zvyšovania návštevnosti. Posielali sa náborové listy do škôl, firiem, cestovných kancelárií. Pravidelne sa distribuovali plagáty s aktuálnym programom MKD, ktorý sa dôsledne avizoval aj v týždenníku Kysuce. Neblahý vplyv na návštevnosť mala však pomerne zlá dopravná dostupnosť, pretože do stanice chodil za celý deň iba jeden ranný autobusový spoj. Oproti roku skúšobnej prevádzky sa zvýšil aj sortiment propagačných materiálov. Problémom boli v tom čase stravovacie a pohostinské služby, ktoré boli riešené stánkovou formou pri vstupe do areálu múzea. Prevádzku pohostinských služieb v krčme z Korne sa podarilo spustiť až od polovice septembra 1982.²³ Skúšobná i celosezónna prevádzka v rokoch 1981 a 1982 ukázali vysoký potenciál expozície v prírode, čím odštartovali dnes už 40 rokov trvajúci príbeh MKD, v ktorom sa za celé obdobie uskutočnili stovky kultúrnych podujatí a expozíciu navštívili dnes už státisíce spokojných návštevníkov. Dnes v Múzeu kysuckej dediny stojí a je verejnosti sprístupnených 17 expozíčných objektov,²⁴ 5 ďalších by sa malo na sprístupnenie pripraviť v nasledujúcom období²⁵ a v areáli sa nachádza ďalších 8 objektov slúžiacich na prevádzkové účely.²⁶

22 Pokusná prevádzka 1981–1982. Čadca: Kysucké múzeum (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

23 Tamže.

24 Šuľavov cholvárok, Mlyn a pila z Klubiny, Rybovia č. 58, Rybovia č. 56, Kaplnka zo Zborova nad Bystricou, Mašťaľ z osady do Potoka, Obytný dom do Potoka, Stodola z osady Do Potoka, Obytný dom č. 971 u Hruškuliaka, Obytný dom č. 145 u Hruškuliaka, Mašťaľ a sýpka u Hruškuliaka, Stodola u Hruškuliaka, Dom lesných robotníkov z Dunajova, Dom z Riečnice u Poništov, Kováčska vyhňa, Ovcín u Poništov, Stodola od Poništa.

25 Plešívok cholvárok, Obytný dom z osady Romanovia, Obytný dom z osady Poľana, Ovcíny z osady Romanovia, Cholvárok nad stanicou Chmúra.

26 Krčma z Korne, Obytný dom z Oščadnice, Železničné depo, Raganov mlyn, Bufet pri Depe, Predajňa suvenírov, Multifunkčný objekt, Kolenov cholvárok.

Zámer obnovy pamiatky Múzeum kysuckej dediny

Vypracovanie zámeru obnovy pamiatky koncepčne vychádzalo a nadvязovalo na staršie dokumenty. Jeho základom bola už spomenutá koncepcia vybudovania areálu z roku 1974²⁷ a urbanisticko-architektonická štúdia z roku 1976²⁸. Tento pôvodný zámer bol prijatý a schválený v programoch záchranu a obnovy kultúrnych pamiatok v uznesení rady Krajského národného výboru v Banskej Bystrici zo dňa 8. 10. 1984²⁹ a zakomponovaný v koncepcii rozvoja štátnej pamiatkovej starostlivosti v Stredoslovenskom kraji č. 121/1976 zo dňa 19. 10. 1976³⁰. Celá expozícia sa mala špecializovať na spôsob života a kultúru ľudu na Kysuciach, vo vymedzenom období druhej polovice 19. a prvej polovice 20. storočia. Do tejto koncepcie malo zapadnúť aj inštalovanie objektov, a to bez ohľadu na fakt, že sa v expozícii mali nachádzať aj objekty staršie ako vytýčené obdobie. Hlavným stavebným materiálom bolo smrekové drevo a zruba mali charakteristické črty ako výrazný dôraz kladený na kvalitu a hrúbku prahového trámového venca, či osadenie mohutných a pevných kameňov pod náročia.³¹ Na lokalizáciu MKD malo významný vplyv zachovanie vzácnej časti Kysucko-oravskej železnice v časti Chmúra-Tanečník, ktorá je európskou raritou.

Na umiestnenie samotnej expozície sa však pôvodne zvažovali dve lokality. Okrem lokality Chmúra, kde sa nakoniec expozícia postavila, sa zvažovala aj jeho lokalizácia v oblasti Novej Bystrice, časti Starý diel s napojením na Bisahov dvor v centre obce, ktorý zmapoval už Rudolf Bednárik. Druhá alternatíva však bola zavrhnutá pre možné dopady na ďalší stavebný rozvoj centra obce. V prospech doliny Chmúra, okrem prirodzenejšieho odľahlejšieho prostredia nerušeného novšími prvkami, hovorilo aj viacero zachovaných architektonických objektov in situ a vhodné prírodné

27 MARÁKY, Peter. *10 rokov činnosti Kysuckého múzea*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 1984. (Uložené v Kysuckom múzeu v Čadci.)

28 *Vznik a vývoj Kysuckého múzea v Čadci – osnova*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci); Zámer obnovy pamiatky..., c. d.

29 MARÁKY, Peter. *10 rokov činnosti Kysuckého múzea..., c. d.*; *Zámer obnovy pamiatky..., c. d.*

30 Tamže.

31 LANGER, Jiří. *Lidové stavby v Evropě*. Praha: Grada Publishing, 2010. s. 70.

podmienky obsahujúce všetky základné krajinotvorné prvky potrebné na vytvorenie náznavu historickej sídelnej krajiny. Prvotným predpokladom pre múzeum ľudovej architektúry v prírode malo byť kvalitné prírodné prostredie autentického charakteru. Okolitý les mal expozíciu vytvárať nevyhnutnú typickú prírodnú kulisu – rámec krajiny.³² Ako si uvedomovali už autori štúdie, jeho narušením by výrazne utrpela aj atraktivita MKD, čoho svedkami sa, žiaľ, začíname stávať v súčasnosti. Aj preto je potrebné hľadať adekvátne riešenia na zachovanie lesa v okolí expozície. Kvôli zachovaniu pôvodného stavu prírodných pomerov areálu bolo prijaté aj uznesenie rady ONV v Čadci č. 92 z 28. 5. 1982 o vyhlásení ochranného pásma Múzea kysuckej dediny.³³ Ako uvádza vo svojich pamätiach Rudolf Gerát, v hre bola pôvodne ešte tretia alternatíva umiestnenia na lúke oproti drevospracujúcemu podniku pod Ošadnicou, ktorú lemuje rieka Kysuca. Na finálny výber lokality malo zásadný vplyv úsilie o zachovanie vzácného úvratového systému pôvodnej lesnej železnice, ktorý sa nachádzal v doline Chmúra v Novej Bystrici a bol oprávnené vnímaný ako pamiatka nadnárodného významu.³⁴

Celý aktualizovaný Zámer obnovy pamiatky Múzea kysuckej dediny vo Vychlovke koncepčne vychádzal predovšetkým z pôvodnej urbanisticko-architektonickej štúdie z roku 1976³⁵. Bol v podstate jeho verziou aktualizovanou pre potreby a možnosti múzea v polovici 80. rokov 20. storočia. Skompletizovaný bol v mesiaci máj 1985 a za jeho vypracovaním stáli PhDr. Peter Maráky, PhDr. Anna Kiripolská, PhDr. Milan Kiripolský a vedúci MKD Ladislav Chreno, ktorí pri zostavovaní spolupracovali so širokým spektrom odborníkov.³⁶

32 *Zámer obnovy pamiatky...*, c. d., s. 20–35.

33 *Tamže*, s. 20–35.

34 GERÁT, Rudolf. *Kto sadil, kto sial...*, c. d., s. 68.

35 *Zámer obnovy pamiatky...*, c. d.

36 *Tamže*, s. 20–35.

Celková koncepcia nasledujúceho rozvoja

Expozícia MKD od svojho otvorenia v roku 1981 nezostala statická. Vo výstavbe sa pokračovalo, aj keď sa výrazne spomalilo. Pôvodný zámer sa nedosiahol pre nedostatok finančných prostriedkov. V 90. rokoch 20. storočia sa múzeum i železnica stali vyhľadávanou turistickou atrakciou. Expozícia na rozdiel od iných múzeí na Slovensku v Pribylne, Zuberci, Svídníku a podobne je aj s ohľadom na svoju nedokončenosť nekoncentrovaná a pomerne rozfahaná. To tak síce jednak napĺňa zamýšľanú ideu roztrúsených sídel, avšak zároveň to aj evokuje predstavu absencie koncentrovanej zástavby na Kysuciach v minulosti, čo by nebolo pravdou a súvisí to práve s nedokončenosťou areálu. MKD však za obdobie svojej existencie prešlo viacerými zmenami. Od koncepcie Zámeru obnovy pamiatky z roku 1985³⁷ boli vykonané mnohé zmeny vrátane stavebných. Väčšina dreveníc pôvodne vytypovaných na prenos do MKD dnes už nestojí. Stojíme preto pred otázkou vyriešenia situácie aktuálneho stavu expozície. Tá spočíva hneď v niekoľkých problémoch. Stav objektov expozície si sám o sebe vyžaduje každoročne nemalé finančné prostriedky na údržbu a už aj potrebnú rekonštrukciu. Problémom je bezpochyby i koncepčne nedokončená expozícia. Pri jej výstavbe bol totiž dôraz kladený na urýchlenný prenos objektov zo zátopovej oblasti Riečnice a Harvelky, keďže v tom čase sa budovalo vodné dielo Nová Bystrica. Pri výstavbe expozície tak mali prednosť objekty z tejto oblasti a lokality. A keďže výstavba areálu sa začiatkom 80. rokov spomalila, tieto objekty sú stále dominantné. Z koncepčného hľadiska reprezentatívnej vzorky ľudovej architektúry celých Kysúc tu preto prevláda najmä architektúra východných Kysúc. Ako však vyplýva aj zo spomenutého Zámeru obnovy pamiatky Múzea kysuckej dediny vo Vychlovke,³⁸ svoje miesto tam mali mať reprezentatívne objekty vybrané z celého regiónu. Preto je nanajvýš dôležité, aby areál korešpondoval so svojím názvom a aby sme sa snažili o dobudovanie aspoň niektorých jeho častí. Keďže však väčšina vybraných objektov už neexistuje, rozhodli sme sa postupovať spôsobom budovania ich replík. Našťastie sa k vybraným objektom zachovala podrobná stavebno-technická dokumentácia, vďaka ktorej, pri jej aktualizácii, sme schopní vybudovať väčšinu z nich vo forme kópií. Ako už bolo spomenuté,

37 *Tamže*.

38 *Tamže*.

areál sa od 80. rokov podstatne zmenil a významne sa zmenili i finančné a realizačné možnosti Kysuckého múzea. Preto sme si pre najbližšie obdobie vybrali aspoň štyri veľké okruhy dobudovania častí areálu s prihliadnutím na historické, edukatívne a turistické zameranie expozície.

Týmito sú:

1. Revitalizácia zelene v celom areáli MKD. Dobudovanie centra obce.
2. Ovčiarsko-salašnícky areál (odkaz valašskej kolonizácie).
4. Edukatívno-rekreačný areál s ubytovacími kapacitami (Bisahov dvor).

Revitalizácia zelene v areáli múzea a jej historické predpoklady

Úplnosť expozície, situovanej v krajine, dodáva aj krajinárska úprava okolia inštalovaných objektov. Tejto problematike sa venuje len málo autorov a v prameňoch, z ktorých možno čerpať pri obnove vidieckej historickej zelene, sa zachovali len sporadické informácie. Jedným z dôvodov je tiež takmer absolútna absencia historickej projektovej dokumentácie.³⁹

Zeleň bude v MKD etapovito realizovaná v celom areáli. Pre poznanie východiskových bodov, ako aj pre pochopenie charakteru zamýšľanej obnovy je potrebné pomenovať niekoľko pojmov a zamyslieť sa nad celkovým vývojom vidieckej záhradnej a krajinnej tvorby, ktorá je značne neprebádanou a nezdokumentovanou problematikou. Otvárajú sa tu otázky stvárnenia vidieckej historickej zelene ako umelecko-historického objektu či muzeálneho exponátu, alebo miesta, ktoré poskytuje skôr úžitok. V minulosti išlo väčšinou o priestor, ktorý mal primárne produkčný a samozásobiteľský potenciál. Historická zeľaň na vidieku je neoddeliteľnou súčasťou bývania v tomto prostredí. Ak hovoríme o vidieckej historickej zeleni, či už priamo v súvislosti s projektom rozširovania MKD, alebo v rovine jej základného členenia, môžeme sa na ňu pozrieť v štyroch rovinách:

1. Vidiecke záhrady pri šľachtických sídlach alebo drotárskych rezidenciách (typických pre Kysuce), ktoré v MKD zatiaľ absentujú.

2. Zeľaň ľudových domov a hospodárskych dvorov.
3. Zeľaň cintorínov a pietnych miest vrátane drobnej architektúry v krajine (kríže, Božie muky), ktoré sú v expozícii zrealizované zatiaľ len náznakovito.
4. Kultúrna zeľaň v otvorenej krajine: polia, lúky a pasienky.⁴⁰

MKD bolo založené na extenzívne obhospodarovaných plochách, čím došlo k plynulému napojeniu celej expozície na okolitú kultúrnu krajinu. Do tejto poslednej kategórie môžeme zaradiť aj plochy intenzívneho lesného hospodárstva, ktoré tvoria vzdialenejšiu kulisu a ohraničenie areálu MKD.

Dostupné historické doklady prinášajú len veľmi málo informácií o záhradách na vidieku, v ktorých údaje o akejkolvek zeleni (s výnimkou pamätných stromov) pri popise či súpise ľudových domov úplne absentujú. Na starých mapových podkladoch je niekedy pri sídlach drobnej šľachty a pri významných stavbách občianskej vybavenosti zakreslený aspoň náznak krajinárskych úprav, prípadne sa stretávame so zakreslenými úžitkovými zeleninovými záhradami alebo ovocnými sadiami. Oveľa častejšie sa stretávame s vyznačením prícestných kaplniek či iných drobných sakrálnych stavieb. Ojedinele je pri nich zakreslená aj nejaká krajinárska úprava, napríklad v podobe plôtika či pamätných stromov.

Z hľadiska významu je na prvom mieste potrebné spomenúť záhrady vidieckych šľachtických sídiel, väčšinou obývaných drobnou šľachtou. Takmer každá väčšia obec na Slovensku mala okrem ľudových domov aj nejaké šľachtické sídlo, faru (niekedy šlo o pôvodne kúriu) alebo aspoň úradnú budovu. Na pomenovanie objektov historickej zelene vidieckych šľachtických sídiel je vhodnejšie použiť termín záhrada ako park. Máme znalosti o šľachtických kúriách⁴¹, ktoré sa na Liptove, Orave, ale aj v Turci ničím nelíšili od tradičných vidieckych ľudových domov.⁴² Tieto stavby mali v bezprostrednom okolí určitú krajinársku úpravu. Je však nutné poznamenať, že pri drobných šľachtických sídlach plnili väčšinou zakladanú úžitkovú funkciu. Na okrasnú zeľaň chýbal jednak priestor, jednak potrebné finančné zázemie.

⁴⁰ Tamže, s. 20.

⁴¹ Kúria (z lat. curia) bolo v Uhorsku skromnejšie sídlo drobnej šľachty alebo mestské šľachtické sídlo.

⁴² JANURA, Tomáš, ZVEDELOVÁ, Kristína a SOBOLA, Marek. *Vidiecke šľachtické sídla v Turčianskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Spoločnosť Kolomana Sokola, 2014.

³⁹ SOBOLA, Marek. Vidiecka historická zeľaň na Slovensku.

Zahrada – park – krajina. 2018, XXVIII, č. 2, s. 36.

Chudobnejší zemanovia sa snažili hospodársky dvor svojho sídla využiť čo najefektívnejšie. Pre okrasnú zeleň bolo preto obvykle vyčlenené najmenšie miesto. Na tomto vyhradenom priestore rástli aj okrasné kry a trvalky, prípadne solitérny strom neúžitkového charakteru. Boli to často domáce druhy rastlín, ktoré poskytovala okolitá príroda. Vidiecke záhrady šľachtických sídiel sú v súčasnosti pomerne dobre vedecky spracované, na rozdiel od záhrad ľudových domov. V expozícii MKD sa zatiaľ žiadne šľachtické sídlo nenachádza, pretože oblasť Kysúc nemala tak početnú zemiansku vrstvu obyvateľstva ako napríklad Orava či Turiec (až na veľmi zriedkavé výnimky ako je Horný Vadičov). Drobná šľachta sa združovala predovšetkým na Dolných Kysuciach. Pre úplnosť problematiky je však dôležité spomenúť aj zeleň pri takýchto sídlach, nakoľko boli súčasťou urbanizmu Kysúc. Oveľa početnejšou a pre región špecifickou kategóriou ľudových domov sú drotárske rezidencie. Ich majitelia prinášali zo zahraničia aj netradičné a cudzorodo pôsobiace architektonické prvky. Išlo často o majetnejšiu vrstvu obyvateľstva, ktorá koncom 19. a začiatkom 20. storočia na Kysuciach z pohľadu poznania architektúry drobnú šľachtu akoby nahrádzala. Drotárskych stavieb sa tu preto oproti šľachtickým zachovalo omnoho viac.

Ľudové vidiecke záhrady ako objekty historickej zelene vznikali svojvoľne, bez akejkoľvek projektovej dokumentácie, odrážajúc iba um a skúsenosti či estetické ctenie ich tvorcov. Boli to vlastne gazdovia, poučení svojimi predkami, ktorí mali „na starosti“ najmä sadenie drevín – ovocných a úžitkových stromov. Ovládali problematiku vrúbľovania a ovcinárstvo im bolo veľmi blízke. Ženy sa zase viac starali o okrasnú záhradku, v ktorej vysádzali kvetiny alebo pestovali niektoré druhy zeleniny a liečivých rastlín. Na tomto mieste je vhodné poznamenať, že v ľudových domoch nachádzame aj určitú formu interiérovej zelene. Za oknami sa pestovali muškáty (*Pelargonium* sp.) alebo rozmarín lekársky (*Rosmarinus officinalis*). Nezriedka za oknom pestovali priesady niektorých druhov zeleniny.⁴³

Malé zeleninové alebo kvetinové záhradky, ohraničené plôtkami z prútia, lieskových tyčiek alebo dre-

vených štekov, boli situované hlavne pred obytnými domami. Niekedy boli záhrady zakladané aj ďalej od domu, na poličku s kvalitnejšou a úrodnejšou pôdou. Z pohľadu drobnej architektúry boli významným architektonickým prvkom vidieckych dvorov vstupné brány, často umelecky zdobené ľudovými motívami podľa miestnych zvykov. Drobnú výzdobu záhrad tvorili v období 20. storočia tiež lieskové tyče, na ktorých boli nastoknuté sklenené gule rôznych veľkostí a tvarov.

Z trvácich bylín boli v záhradách veľmi obľúbené ibiš ružový (*Alcea rosea*), ďalej astra krovitá (*Aster dumosus*), echinacea purpurová (*Echinacea purpurea*), margaréta biela (*Leucanthemum vulgare*) a tiež pivonka lekárka (*Paeonia officinalis*). V predzáhradkách našli svoje uplatnenie aj cibulnaté a hluznaté rastliny – kosatce (*Iris* sp.), narcisy (*Narcissus* sp.) a divé mečíky (napr. *Gladiolus palustris*). Kvety z predzáhradky, resp. zo záhrady slúžili v prvom rade ako zdroj kvetín na hroby príbuzných, na výzdobu do kostola, ku kaplnkám, prípadne k sviatkom členov rodiny. Mnohé z rastlín boli využívané v ľudovom lekárstve, ako napr. nechtík lekársky (*Calendula officinalis*), ľalia biela (*Lilium candidum*) alebo šalvia lekárka (*Salvia officinalis*). Podotýkame, že aj liečivé rastliny mali veľmi pekný okrasný efekt. Z ďalších, dnes už typicky vidieckych bylín, možno spomenúť kokardy (*Gaillardia* sp.), prilbice (*Aconitum* sp.), cínie (*Zinnia* sp.), georgíny (*Dahlia* sp.), krásnoočko (*Coreopsis* sp.) a mnohé ďalšie.⁴⁴

Z okrasných krov na prvom mieste dominovali ruže (*Rosa* sp.), v 20. storočí rozšírené o nové kultivary, alebo orgován obyčajný (*Syringa vulgaris*). V ľudových záhradách sa objavujú koncom 19. storočia hortenzie (*Hydrangea* sp.) spolu s krušpánom (*Buxus sempervirens*). Dedinský človek odjakživa prinášal k svojmu príbytku rastliny z bohatej okolitej prírody, ktoré našli svoje uplatnenie aj v okrasných záhradkách. Do predzáhradiek sa takto dostali vresy obyčajné (*Calluna vulgaris*) alebo – dnes chránený a atraktívnymi kvetmi oplývajúci – lykovec jedovatý (*Daphne mezereum*). Domáca príroda bola tiež zdrojom tisov (*Taxus baccata*), borievok (*Juniperus communis*), ale napr. aj kaliny obyčajnej (*Viburnum opulus*), ktorá sa považovala za liečivú.

Zo stromov bola nezriedka v tesnej blízkosti obytného domu vysadená lipa (*Tilia* sp.), ktorá mala nielen úžitkovú, ale tiež magicko-ochrannú funkciu. Často

43 SOBOLA, Marek. Vidiecka historická zeleň na Slovensku..., c.d., s. 20.

44 Tamže.

„sprevádzala“ obyvateľov domu počas niekoľkých generácií. Lipa okrem ochrannej funkcie (podľa povery do nej nikdy neudrel blesk) poskytovala lipový kvet, hojne sušený a využívaný v ľudovom liečiteľstve. V neposlednom rade to bola aj významná medonosná a hraničná drevena v otvorenej krajine. Druhou drevinou, často vysádzanou v blízkosti ľudských sídiel, bola vrba košíkárka (*Salix viminalis*), poskytujúca cennú surovinu na výrobu rôznych pletených výrobkov. Tie sa okrem domácej spotreby predávali na trhoch, čo bolo vítaným zlepšením finančnej situácie na gazdovstve. Pri vidieckych stavbách sa solitérne vysádzal tiež jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), hruška planá (*Pyrus pyraeaster*), alebo orech kráľovský (*Juglans regia*). Z krov to bola predovšetkým lieska obyčajná (*Corylus avellana*), ktorá mala veľké využitie nielen v košíkárstve, ale poskytovala aj stavebný materiál a našla tiež využitie pri pestovaní zeleniny (opora pre hrach ale najmä fazuľu). V neskoršom období sa sadili aj šľachtené odrody s väčšími orieškami. V záhradách, resp. na voľných plochách medzi obytnými a hospodárskymi stavbami gazdovia vysádzali hlavne ovocné dreviny – jablone, hrušky, slivky a orechy. Mnohé krajové kultivary ovocných drevín majú podobný osud ako samotné stavby – dožívajú a následkom absencie starostlivosti postupne zanikajú. Krajové kultivary ovocných drevín sú pritom bezpochyby neoddeliteľnou súčasťou nášho kultúrneho dedičstva. Staré stromy vytvárajú symbiózu so starými stavbami a sú ich prirodzeným napojením na okolitú krajinu. Sortiment vyššie uvedených rastlín bude využívaný pri tvorbe krajinárskych osadzovacích plánov jednotlivých etáp obnovy v MKD. Či už z pohľadu jednotlivých stavieb, alebo v širších súvislostiach celého areálu expozície.

Dôležitými importérmi nových kultivarov ovocných, ale aj okrasných drevín boli slovenskí drotári, ktorí vďaka remeslu precestovali západnú i východnú Európu. Ich vplyv na architektúru stavieb už bol spomenutý. Drotári zo svojich ciest prinášali nielen vrúbľe (rievy)⁴⁵, ale aj hotové výpestky okrasných a úžitkových rastlín, ktoré potom sadili do svojich záhrad. Tie sa ďalším vrúbľovaním (štepéním) šírili medzi obyvateľmi obce, nezriedka aj za jej hranice. Takto sa nové odrody, ale aj okrasné rastliny dostali do typických drotárskych regiónov vrátane Kysúc.

45 Časť jednorozhodného výhonka s niekoľkými púčikmi, najčastejšie v spojení s ovocnými drevinami a krami.

Významnými šíriteľmi ovocinárstva, záhradníctva či včelárstva boli uvedomelí, národne zmýšľajúci kňazi. Štefan Závodník, farár v Pružine (okres Považská Bystrica), už v roku 1851 založil na spolkomovom základe v obci prvú ščepnicu na účastinárskej báze. Vie-dol o nej presné záznamy, kde uvádzal rozličné druhy ovocných stromov pestovaných v Pružine. Divinský farár Ján Cvinček, pôsobiaci v obci od roku 1899, každoročne na jar a jeseň zabezpečoval pre svojich farníkov 100–200 kusov lacných ovocných stromčekov, čo do roku 1928 bolo približne 8 000–10 000 kusov.⁴⁶ Preto bude vhodné pri plánovaní výstavby farskej budovy zohľadniť tiež realizáciu ovocného sadu, ktorý v areáli MKD bude prezentovaný aj pri replike školskej budovy.

Okrem bezprostredného okolia ľudových domov sa veľký dôraz kládol na hroby rodinných príslušníkov. Hrobové miesta a ich úprava vykazovali isté výrazové prostriedky záhradného umenia a odrážali vkus vidieckeho človeka. Architektúra a stvárnenie ľudových pomníkov na cintorínoch často vychádzali z tvaroslovia ľudového staviteľstva v danom regióne.⁴⁷ Veľkú starostlivosť, z pohľadu záhradnej tvorby, venovali na vidieku aj úprave okolia kostola, božích múk či krížov v otvorenej krajine. Pri kostoloch a kaplnkách sa vysádzali najmä lipy, často v páre. Po zániku drobnej stavby ich lokalizáciu označujú už iba vysadené dreviny, ktoré stavbičku prežili. Tieto solitérne stromy mali tiež veľký orientačný význam. Prícestné kríže a kaplnky vyznačovali cestu a spolu so stromami boli významnými bodmi v krajine, podobne ako prícestné kamene, ktoré mali často zvieraciu podobu a môžeme ich zaradiť medzi prvky drobnej krajinnej architektúry. Na rozdiel od biologických prvkov krajinnej architektúry sa k stavbám väčšinou zachovali archívne pramene, ktoré dokazujú ich pôvod a zámer postavenia.⁴⁸

Vidiecky človek odjakživa pretváral krajinu v bezprostrednom okolí svojho príbytku. Menil pestované kultúry a spôsob využívania krajiny. V intenzívnom obhospodarovaní krajiny, najmä v horských oblastiach, vznikali medzi jednotlivými pásmi obrábaných

46 Diecézny archív Nitra, Parochiae dioecesis nitriensis, Veľká Divina, varia mixta sig. 136/IV.

47 BEDNÁRIK Rudolf. *Ľudové náhrobníky na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1949, s. 27, 81, tab. č. XXIX, XXX, LXIII.

48 Kanonická vizitácia farnosti Divina z 1. septembra 1828, Provocata Nr. 12. pag. 51. Archív Farnosti Divina.

Vizualizácia
dobudovania centra
obce MKD (foto Ján
Janík; Dobudovanie
centra obce Múzea
kysuckej dediny)

políčok medze, ktoré sa využívali na výsadbu ovocných drevín. Tieto solitéry poskytovali okrem primárneho úžitku – ovocia a určenia hranice tiež potrebný tieň na odpočinok počas poľnohospodárskych prác. Bolo možné k nim priviazať hospodárske zvieratá či na silnejší konár detskú kolísku. Počas kolektivizácie a scelovania pozemkov za účelom budovania jednotných roľníckych družstiev bola drvivá väčšina z nich vyplnená, medze rozorané a mnohé vzácne krajové odrody nenávratne stratené.

Historická vidiecka krajinárska tvorba má svoje miesto v prirodzenom doplnení stavebnej časti expozície. Sortimentom a architektonicko-krajinárskym stvárnením by mala reflektovať pôvodnú vidiecku historickú zeleň riešeného územia. Krajinárske úpravy sa dotýkajú celej novoinštalovanej expozície.

Celkový zámer dobudovania centra obce

Ako už bolo povedané, výstavba MKD sa spomalila po prenesení objektov zo zátopovej oblasti, vyhradenej pre dnešné vodné dielo Nová Bystrica. Vo väčšine areálu tak boli vybudované len torzovité časti pôvodne zamýšľaného konceptu. Podobne tomu je aj v prípade centra obce, kam sa previezli i dva objekty pochádzajúce z iných častí Kysúc, ktoré boli od začiatku plánované ako prevádzkové: krčma z Korne a dom z Oščadnice č. 795 pochádzajúci z roku 1806. Okrem toho bol do ústredia obce prenesený aj sakrálny objekt kaplnky zo Zborova nad Bystricou. Konceptne však chýba školský objekt a pre navodenie dojmu centra, prirodzene, aj ďalšie obytné stavby. Pri ideovom zámere dobudovania centra obce sme zvolili obytné objekty z pôvodného zámeru, ktorými sú objekt č. 217 z Turzovky a celá usadlosť

z Vysokej nad Kysucou č. 83. Pôvodne vybraná školská budova bola príliš veľká, navyše koncepčne reprezentovala skôr obdobie polovice 20. storočia. Vďaka archívnemu výskumu sa podarilo dopracovať k projektovým podkladom výstavby školskej budovy zo Starej Bystrice z polovice 19. storočia, a keďže takáto školská budova svojím charakterom lepšie zapadá do expozície, rozhodli sme do areálu zaradiť jej kópiu. Všetky objekty bolo potrebné nanovo osadiť v teréne, pretože ani prenesené objekty nekorreľujú s pôvodným osadzovacím plánom stavieb. Pri rozmiestnení jednotlivých objektov zohrávala veľmi dôležitú úlohu dispozícia expozícinej plochy. Bolo nevyhnutné reflektovať jej limitujúce možnosti, keďže parcela sa zužuje a v zadnej časti (smerom k potoku) aj prudko zvažuje. Pri osadení objektov v krajine sme sa chceli vyvarovať budovaniu spevňujúcich múrov, ktoré by celú inštaláciu predražili a v expozícii by pôsobili cudzoročno a moderne. Jednotlivé objekty sú v teréne umiestnené tak, aby pôsobili prirodzene a v návštevníkovi vzbudzovali dojem urbanistickej autentickej. Zároveň bolo dôležité stavby osadiť s dôrazom na okolitú krajinu a funkciu expozície, vrátane krajinárskych úprav s čo najširším využitím už spomínaného sadovnickeho sortimentu vhodného pre vidiecke prostredie.

Objekt č. 217 z Turzovky

Objekt reprezentuje ľudovú architektúru západných Kysúc a bol vo výskumnej vzorke najstarším objektom plánovaným na prenos, keďže pochádza z roku 1766.⁴⁹ Objekt má pod jednou strechou obytnú a hospodársku časť. Špecifikom je biela farba obytnej časti, ktorá pekne dotvára kolorit vstupu cez hlavnú bránu do areálu múzea. Pred objektom bude umiestnená krajinárska inštalácia, pozostávajúca z oplotenej predzáhradky, ktorá využije poznatky získané historickým výskumom, popísaným v predchádzajúcich odstavcoch. Súčasťou krajinárskych úprav bude aj výsadba niekoľkých solitérnych stromov vrátane ovocných.

49 KRÁL, Rudolf. *Architektonická dokumentácia objektu*. Čadca: 1980 (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

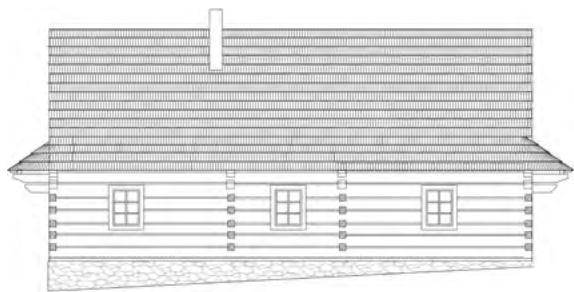
Podľa informácií poslednej majiteľky (Anny Rovňaníkovej) objekt začali stavať jej prarodičia v roku 1766. Rok je udaný na tragari v komore (v súčasnosti je tragar v depozitároch Kysuckého múzea v Krásne nad Kysucou). Materiál na objekt (drevo, kameň) bol ťažený priamo na stavenisku objektu. Drevený zrub bol trojpriestorový: stredný vstupný priestor – sieň (9,12 m²), kuchyňa (izba 20,90 m²) a komora (9,88 m²). V strednom vstupnom priestore, v sieni, sa nachádzali schody do podkrovia. Steny zrubu boli dvojstranne tesané (20–25 cm) a vrchnú časť tvorili trámy z guľáčov.⁵⁰ Dosadenie bolo utesnené. Základy boli murované zo štiepaného kameňa na hlinenej malte a stavané zároveň s humnom, chlievom a počenkom, ktoré už patria k hospodárskej

50 Regionálne synonymum pre brvno.

51 ŠA ZA, Fond panstvo Teplička, krabica 36. Rozličné dokumenty k nehnuteľnostiam 1823–1870.

Objekt č. 217 v Turzovke
(Zámer obnovy pamiatky, c.d.)

Škola zo Starej Bystrice (Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Fond panstvo Teplička, krabica 36. Rozličné dokumenty k nehnuteľnostiam 1823–1870)

časti objektu. Steny objektu boli zvnútra vymazané blatom a obielené. Zvonku boli steny taktiež vymazané blatom a obielené, a to časti izby a vchodová časť objektu. Stropy tvorili okresané guľáče (10–15 cm), kladené v smere pozdĺžnej osi objektu. Stropy boli uložené na tragaroch a na čelných zrubových trámoch, do ktorých boli upravené sedlá pre strop. Podlahy sú vytvorené z dosák, priečne kladených na zraz. Nad zrubom bol jednoduchý sedlový krov s dvoma doskovými štítmí. Šindľová krytina o dĺžke šindľa 70 cm, bola v čase výskumu sčasti pokrytá térovým papierom. Krov obytnej časti bol súčasťou krovu nad hospodárskymi miestnosťami. Hrebeň krovu bol v jednej rovine ako nad zrubom, tak i nad hospodárskou časťou. Kvôli súčasnému prekrytiu hospodárskej časti, vybiehali mimo hlavných krokiev ďalšie predĺžené kroky, opreté o väznicu zrubovej časti a nad odkvapovú väznicu. Všetky dvere a okná zrubu mali drevené zárubne a rámy zdobené drážkovaním. Dvere boli doskové, išlo väčšinou o doskový rám, v ktorom boli vložené výplňové doskové tabule.

Súčasne s vybudovaním základov sa stavala i hospodárska časť, a to humno (16,34 m²), počenok (36,16 m²) a chliev (9,88 m²), ktoré spolu so zrubom tvoria jednotnú časť. Základ zrubovej hospodárskej časti tvorila zadná severná stena počenku a východná stena humna (vertikálne stojace stĺpiky, do ktorých sú zapustené zrubové trámy). Steny boli z guľáčov, na severnej stene humna značne menšieho priemeru oproti zrubovým trámom. Dosadali na seba bez

utesnenia, medzi niektorými boli i väčšie medzery. Podlahy boli len v humne, a to iba ako voľne položené dosky. Pôvodnú podlahu v hospodárskej časti tvorila len udupaná hlina. Krov bol jednoduchý sedlový, predĺžený o priložené kroky nad počenkom. Kroky boli zachytené do pozdĺžnych závorových guľáčov. Krytina bola šindľová o dĺžke jednotlivých kusov po 70 cm, vráta doskové. Tieto miestnosti slúžili na uskladnenie dreva, sena a rôznych hospodárskych i iných predmetov. Celkovo možno konštatovať, že obidve časti – obytná i hospodárska – boli v dobrom stave a udržiavané (okrem strechy a niektorých zmien v konštrukcii stavby), po statickej stránke zachované. Nosné prvky boli v dobrom stave (tragar, odstránený v komore, bude treba nahradiť novým).

Škola zo Starej Bystrice

Plán objektu školskej budovy vychádza z projektovej dokumentácie Tepličianskeho panstva⁵¹, zachovanej z roku 1838. Výstavba školy sa však v tom období zdržala a postavená bola napokon až koncom 60. rokov 19. storočia. To však nemení nič na fakte, že je autentickou a reprezentatívnou ukážkou architektúry cirkevných škôl v dedinskom prostredí skorého 19. storočia. Obdobné školské budovy sa budovali naprieč severozápadným Uhorskom. Pôdorysne obdobná je napríklad aj školská budova stojaca v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline. Táto pôvodná dokumentácia sa aktualizuje do podoby projektovej dokumentácie, aby ju bolo možné formou repliky postaviť. Budova poskytne potrebný priestor na prezentáciu edukačných procesov v dedinskom prostredí na konci 19. a začiatkom 20. storočia. Z krajinárskeho pohľadu sa na rovinnom teréne za objektom vytvorí školský dvor, ktorého dispozícia spolu s ovocnou záhradou vychádza z analógie podobných objektov a historických fotografií. Záro-

52 Zámer obnovy pamiatky..., c. d.

veň bude predstavovať štepnicu najskúsenejšieho ovocinára v obci, ktorým bol tradične buď farár, alebo učiteľ.

Usadlosť z Vysokej nad Kysucou č. 83

Obytný objekt s hospodárskymi stavbami uzatvorený v jednom dvore v expozícii doteraz absentuje. Budovy reprezentujú prvky ľudovej architektúry západných Kysúc. Na dvore je možné expozične prezentovať ucelené fungovanie jednej roľníckej usadlosti, čo významne napomôže zaplniť centrálny priestor expozície a dotvoríť tak jadro obce. Krajinnárska tvorba bude v tomto prípade spočívať v realizácii ovocnej záhrady a ústredného solitérneho stromu, ktorým bude lipa alebo jaseň.

Žiaľ, obšírnejšia etnografická dokumentácia k tomuto objektu sa nedochovala, i keď stavebno-technická dokumentácia je pomerne bohatá a umožňuje realizáciu celej usadlosti.⁵² Podľa údajov poslednej majiteľky pochádzal dom z polovice 19. storočia. Pozdĺžna os obytného domu i hospodárskych stavieb bola kolmá na hlavnú komunikáciu a súbežná s miestnou komunikáciou. Vzadu stavbu ohraničoval tyčkový plot. Pôdorysné členenie obytného domu ukazuje na dvojdom, obývaný dvoma rodinami, z ktorých každá vlastnila izbu, obytnú komoru a spoločný pitvor. Bočné obytné komory boli podpivničené. Všetky stavby v usadlosti boli zrubové, kryté sedlovou strechou. Štít nad obytným domom bol asymetrický, tvorený drevenými doskami a bohato členený. Usadlosť dopĺňala studňa, nadkrytá pultovou strechou. Z jednej strany bol dvor ohraničený obytným domom, z druhej konštrukčným celkom hospodárskych stavieb

maštale a stodoly. Vpredu uzavierala dvor šopa a veľká dosková brána, krytá šindľovou striedkou.

Ovčiarско-salašnický areál (odkaz valašskej kolonizácie)

Na osídlenie (predovšetkým) horných Kysúc mala zásadný vplyv valašská kolonizácia. Veľká časť tohto územia bola prvotne skultivovaná a osídlená valašským obyvateľstvom, ktoré potom tvorilo základ pri vytváraní neskorších obcí. Práve schopnosť zmysluplne využiť dovtedy ťažko zužitkovateľnú pôdu horských oblastí bola charakteristickou črtou Valachov. Od konca 15. storočia tak v tejto oblasti spustili dnes už viac ako 500 rokov trvajúci odkaz tradícií a zvykov, viažucich sa k valašskému a pastierskemu spôsobu života. Na mnohé z nich sa v priebehu času zabudlo, avšak tie, čo zostali do dnešných čias, treba akútne uchovávať pre budúce generácie, aby odkaz spôsobu osídlenia tohto územia zostal zachovaný. Aj preto sme sa rozhodli v MKD vybudovať areál, ktorý sa zameriava na ovčiarstvo a salašníctvo nadväzujúce na tradície z čias Valachov. Vďaka nim sa tento neúrodný kraj podarilo osídliť. Uchovávať daný fakt v povedomí je dôležitou úlohou múzea. Areál bude v sebe zahŕňať kolibu, košiar a cholvárok. Jeho krajinnárske úpravy budú okrem niekoľkých solitérnych drevín tvorených napríklad čerešňou vtáčou (*Cerasus avium*) alebo hruškou planou (*Pyrus pyraster*) spočívať predovšetkým v udržiavaní lúčnych porastov. Predpokladané využitie na prezentáciu ovčiarских a salašnických tradícií a práce budú v prípade výroby syrov a chovu zvierat koordinované s platnou legislatívou.

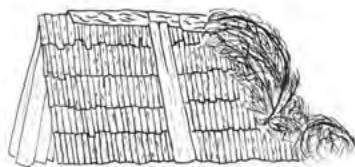

Plešívkov cholvárok
(Projekty MKD,
HLÚŽ, Radoľa, KM –
Cholvárok Šumských
(projekt číslo 77),
uložené v Kysuckom
múzeu v Čadci)

Plešívkov cholvárok – revitalizácia

Cholvácky, alebo ako sa im na Bystriciach v starších dobách hovorilo aj *barany*, boli objekty s obytnou aj hospodárskou časťou v extraviláne obcí, kam chodili počas letných mesiacov obyvatelia žiť a pracovať. Odkazovali na valašské obdobie, počas ktorého Valasi zimovali v obciach, ale väčšinu roka sa zdržiavali práve v horskom prostredí. Plešívkov cholvárok (inak cholvárok Šumských) MKD je obkolesený rozsiahlymi trávnatými plochami, ktoré túto oblasť areálu predurčujú na spojenie práve s ovčiarsvom a salašníctvom. Objekt samotný je toho času v dezolátnom, schátranom stave a vyžaduje si kompletnú rekonštrukciu. Jeho oprava bude autentická v zmysle pôvodnej dokumentácie.⁵³ Navyše cholvárok stojí *in situ*. Po rekonštrukcii bude využitý ako súčasť expozície na prezentáciu ovčiarskej a salašnickej kultúry. Zrub pôvodne slúžil na hospodárske účely s možnosťou sezónneho bývania pastierov oviec, ich stáda a na skladovanie krmiva pre ne. Cholvárok je jednoduchá zrubová dvojpriestorová stavba. Skladá sa z obytného priestoru a maštale. Každý funkčný priestor má samostatný vchod. Obidva vchody sú z juhovýchodnej pozdĺžnej fasády. Obytná miestnosť má murovanú pec. Dym je odvádzaný von voľne, cez povalový priestor a škáry medzi šindľami. Maštal je jednopriestorová, čiastočne delená polpriečkou, ktorá vybieha zo stredu severozápadnej steny do vzdialenosti cca 210 cm. Otvorom v strepe je po rebríku prístupný priestor krovu a povaly, ktorý je

pokrytý guľáčmi. Z pôvodného vybavenia cholvároku sa zachovala iba pec. Datovanie objektu nebolo zistené. Objekt stodoly je založený na kamennej podmurovke z lomového kameňa, a to po celom obvode i pod vnútornou priečkou. Stavba a všetky jej steny sú zrubové z guľáčov a v priestore maštale z pritesaných guľáčov. Obytný priestor, izba, má škáry medzi nimi obité zvnútra i zvonku doskami. Medzi trámami maštale sú medzery neobité, niektoré trámy majú vyseknuté obdĺžnikové otvory a zárezy. Spodné

53 HRAŠKOVÁ, Naďa. *Architektonická dokumentácia objektu*.
Čadca: 1985 (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

Koliba z Oščadnice (Zámer obnovy pamiatky, c.d.)

pozdĺžne trámy neprebiehajú po celej dĺžke, ale sú delené v mieste priečky medzi izbou a maštaľou. V juhovýchodnej pozdĺžnej stene sa nachádza dvojice dverí, osadených do zvislých stĺpkov. V severozápadnej stene je jednoduché dvojkrídlové, dovnútra sa otvárajúce okno z izby a rovnaké okno z maštale, kryté zvonku drevenými jednokrídlovými okenicami. V izbe je dosková podlaha klasickej konštrukcie na vankúšoch osadených vo vzdialenosti cca 650 mm. V maštali je dosková podlaha pomerne poškodená. Objekt má strop z guľáčov, uložených pozdĺžne – nad izbou po celej šírke na priečných stenách a nad maštaľou na dvoch priečných a jednom pozdĺžnom tráme, vedúcom cez stred maštale, podopretý stĺpom – guľáčom. Približne na 1/3 plochy stropu nad maštaľou sú guľáče uložené priečne. V strope sú dva otvory, okrem už uvedeného o rozmeroch 830 × 1 705 cm sa ešte jeden, o rozmeroch cca 500 × 500 cm, nachádza v severnom kúte pôdorysu. Strop nemá po celej ploche rovnakú úroveň, mení sa v závislosti od smeru uloženia guľáčov. Na strope nad izbou je násyp. Strecha objektu je sedlová. Krov má jednoduchú konštrukciu bez hambáľkov s výnimkou tretieho a štvrtého páru krokiev (počítajúc od juhozápadného štítu) a štítových krokiev, kde hambáľky slúžia na upevnenie štítových stien z dosák na zraz. Štítové dosky sú zároveň pribíjané na krajné krokvy. Krytina je šindľová, upevnená na latovanie zo žrdoviny.⁵⁴

Salaš z Oščadnice s kolibou a košiarom

Oblasť v okolí Veľkej Rače je z hľadiska písomných prameňov jedným z prvých miest, kde sa zachytáva prítomnosť Valachov. Salaš v Oščadnici (pôvodný názov Podjavorské), sa prvýkrát spomína už v roku 1582.⁵⁵ Vybudovanie funkčnej repliky salaša s kolibou v areáli MKD poskytne Kysuckému múzeu mnohé benefity, napr. prezentácie pastierskych tradícií, ukážky pastierskych prác a života či dorábanie syrových výrobkov. Od edukatívnych, prezentačných, cez zážitkové a vnemové až po historické vnímanie tradícií pastierstva a salašníctva na území Kysúc sa tu ponúka široký priestor pre ďalšie aktivity múzea. Okrem iného je cieľom oživiť expozície o živé zvieratá, ktoré do takéhoto prostredia prirodzene patria.

V lokalite Na Beskydku bol horský typ salaša umiestnený na mierne sklonenej plošinke tesne pod chrbtom hory. Stál pod skupinou urastených smrekov. Kolibu tvorila dvojspádová strecha z troch párov krokiev (na prednej a zadnej štítovej strane a uprostred).⁵⁶ Do jej zárezov bolo horizontálne pribitých šesť párov tenkých trámkov, nesúcich päť radov šindľovej krytiny. Horná rada šindľov jednej polovice strechy presahovala cez hrebeň, čo zabraňovalo zatekaniu. Hrebeň strechy bol pokrytý smrekovou kôrou, prekrývajúcou vrcholy oboch strán. Predná štítová strana bola obrátená na juh a chránená doštením, uprostred ktorého boli dvere. Pôvodne bola táto strana nekrytá. Zadná náveterná strana koliby bola okrem doštenia chránená vetvami ihličnatých stromov, ktoré až po hrebene pridržovali stĺpy zatĺčené do zeme. Dĺžka koliby je 3 m, šírka 2,5 m, výška 2 m. Vnútorne vybavenie tvorila dosková priečna pozdĺž zadnej štítovej steny. Ohnisko ležalo na úrovni podlahy, nepatrne vľavo od geometrického stredu koliby. Hák s kotlom bol zavesený na rahne a uchytený na priečkach spájajúcich štítové krokvy. Pri pravej strane stála polička na odkladanie syra. Podlahu koliby tvoril trávnik.

Veľkosť košiara závisela od počtu chovaných oviec. Na horských pastvinách neboli neobvyklé košiare skladajúce sa z 30–40 dielov a ohradzujúce plochu 750 m². Košiare pri nižšie položených salašoch boli podstatne menšie. Ich tvar závisel na košiarovanom teréne. Na lúkach alebo kvalitných pastvinách sa zostavoval z dielov pravidelný obdĺžnik, na zvláštnom teréne s prekážkami bol tvar nepravidelný. Jeden diel bol upravený ako vráta. Košiar bol rozdelený na dve časti. Menšie košiare boli prehradené stenou na dve polovice, pri väčších sa ohradila dvoma stenami len štvrtina. Taktó bol košiar upravený pre dojenie oviec. Vytvorili sa priestory na dojenie – *strungy*. Diely košiara sa nazývajú *tresla* alebo *ploty*. Základ tvoria tri žrde uložené horizontálne nad sebou, prepletené a zovreté tenkými, asi 6 cm širokými štiepanými lubmi. *Tresla* sa stavajú tesne vedľa seba. Spoj je ešte spevnený spleteniami z brezových vetiev alebo lieskového prútia, ktorými sa k sebe sťahujú horné konce stĺpov, niekedy sa nimi sťahujú presahujúce konce horizontálne položených žrdí. Jedno *kreslo* je 2–4 m dlhé a 120 cm vysoké. Otvory v *strunge* sa

54 HRAŠKOVÁ, Naďa. *Architektonická dokumentácia objektu*.

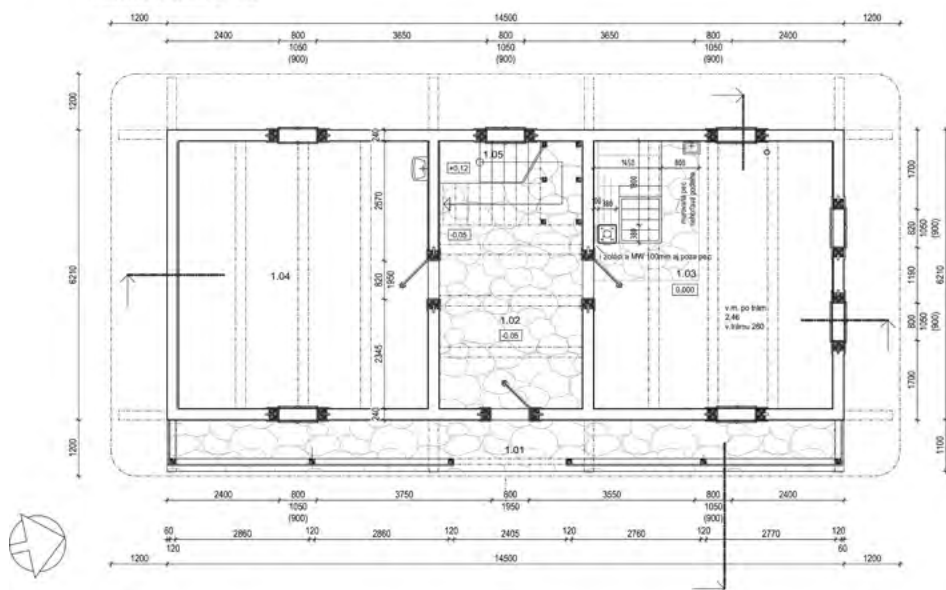
Čadca: 1985 (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

55 ŠA ZA: Fond Trenčianska župa, Possessiones, Varín.

56 *Zámer obnovy pamiatky*. Čadca: Kysucké múzeum, 1985,

(uložené v Kysuckom múzeu), s. 116-119.

PÓDORYS PRÍZEMIA M = 1:50

upravujú podľa počtu dojičov vybrať niekoľkých lubov z konštrukcie kresla. Na nižšie položených salašoch sa používajú žrdové košiare, ktoré nie sú prepletané. Diel tohto typu je obvykle dlhší. V MKD odporúčame rekonštrukciu salaša s košiarom zloženým z 28 dielov prepletaných žrdí s vhodným krajinárskym napojením na okolité plochy.

Edukatívno-rekreačný areál s ubytovacími kapacitami (Bisahov dvor)

Zámerom je obnovenie niektorých objektov usadlosti takzvaného Bisahovho dvora, ktorý zachytil už Rudolf Bednárik v publikácii *Ľudové staviteľstvo na Kysuciach*⁵⁷ a bol aj ideovou motiváciou pre neskoršiu samotnú realizáciu MKD. V jednej z verzii zriadenia MKD mal byť dokonca jeho súčasťou na svojom pôvodnom mieste, keďže pre zriadenie expozície sa zvažoval aj variant jej umiestnenia v centre Novej Bystrice s presahmi do okolia. Bisahov dvor je tak neodmysliteľne spojený s pôvodnou ideou vzniku múzea a napriek tomu, že sprvoti nebol súčasťou zámeru obnovy pamiatky,⁵⁸ v 90. rokoch 20. storočia sa plánovalo s jeho výstavbou na rekreačné a ubytovacie účely. Celkovo mal areál poskytnúť ubytovaciu kapacitu pre 40 osôb. Architektonickú štúdiu návrhu

Objekt č. 8 – Izba u babičky (kresba Marta Babíková; SOBOLA, Marek a kol. *Obnova vybraných objektov Bisahovho dvora – objekt č. 8, Stavebné úpravy. Technická správa. Žilina, 2020*)

obnovy týchto objektov spracoval doc. Ing. Miloš Dudáš, CSc. v roku 1998. Zo zamýšľaného zámeru sa nakoniec rozostaval a dodnes nedokončil iba objekt č. 8.⁵⁹ Práve pre tento objekt dalo na prelome rokov 2020/2021 Kysucké múzeum vypracovať novú architektonickú dokumentáciu. Daný objekt je plánovaný ako prvý na rekonštrukciu a dobudovanie. Následne sa plánuje postaviť v jeho blízkosti objekt č. 6 z pôvodného zámeru, ktorý bude slúžiť predovšetkým na ubytovanie dôležitých návštevníkov Kysuckého múzea, ale formou prenájmu bude k dispozícii aj externým záujemcom. Posledným objektom, ktorý sa v blízkom čase plánuje v tomto areáli vybudovať, je hospodársky objekt, ktorý bude poskytovať výstavné priestory, rozširujúce ponuku múzea o periodicky obmieňané vlastné i získané výstavy. Zároveň tu bude vybudovaná okrasná záhradka a úžitková záhrada s rastlinami a plodinami využívanými v ľudovej kuchyni alebo v liečiteľstve.

59 DUDÁŠ, Miloš. Architektonická štúdia – obnova vybraných objektov Bisahovho dvora z Novej Bystrice. Žilina: Architektonická kancelária AIM Ing. M. Kohan, 1998 (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

57 BEDNÁRIK, Rudolf. *Ľudové staviteľstvo na Kysuciach...*, c. d.

58 *Zámer obnovy pamiatky...*, c. d.

Izba u babičky (objekt č. 8)

Nedokončená zrubová stavba stojí v areáli MKD na ľavom brehu potoka Chmúra. Pozemok je svahovitý so sklonom na sever ku potoku, s prístupom z asfaltovej prízjazdovej cesty. Po križovaní s traťou úvratovej železnice prechádzame cez most ponad potok a lesnou cestou pod svah, na ktorom stojí zrub. Stavba sa doteraz nevyužívala, nakoľko je v štádiu nedokončenej hrubej stavby.

Z celého súboru stavieb bola začatá iba stavba tohto objektu. Bola postavená v rokoch 1998–1999 ako základný zrub a nebola dokončená; od tej doby chátra. Pre budúce využitie má dobré umiestnenie, dopravnú dostupnosť, je možné ju napojiť na inžinierske siete. Na jej pozemku sa nenachádzajú chránené objekty. Dispozícia je daná pôvodnou formou trojpriestorového domu, typickou pre karpatskú oblasť Slovenska. Do pitvora, z ktorého vedie schodisko (pôvodne rebrík) do podkrovia, sa vstupuje z krytej podsieni

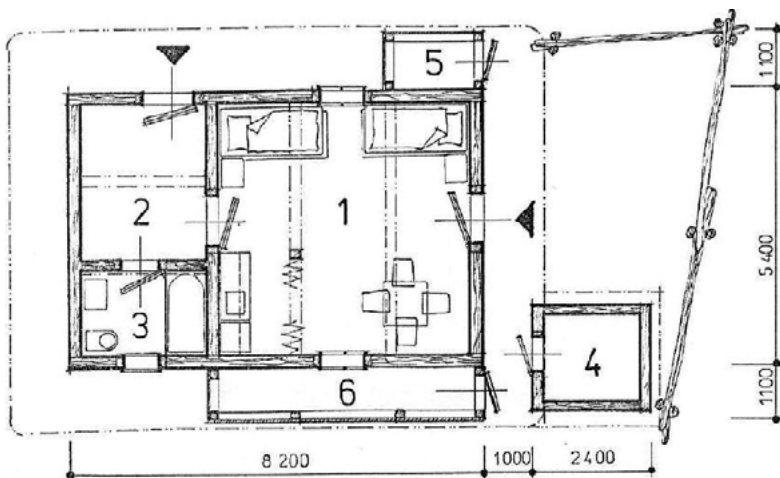
na bočnej strane. Po oboch stranách pitvora je jedna pôvodná obytná miestnosť. Fasády sú nedokončené v zmysle chýbajúcich otvorov: na čelnej fasáde sú zhotovené dva nedokončené okenné otvory, v jednej bočnej fasáde sú vyrezané dvere. Fasády sú v štádiu hrubého zrubu, nevyškárované. Na objekte je masívna sedlová strecha so sklonom cca 46°, s nábehom nad rímsami. Nábeh má menší sklon, štíty sú z dosák na zraz, stroho zdobené latovaním, v hrote je vyrezaný kalich. Strecha má krytinu z dreveného šindľa. Návrh stavebných úprav zasahuje do jestvujúcich nosných konštrukcií. V zrubu sa doplnia okná a tie jestvujúce sa zväčšia a konštrukčne upravia. Krytina s latovaním sa demontuje a zhotoví sa nový strešný plášť so zateplením a novou krytinou. Štíty sa demontujú, doplnia sa konštrukcie pre štítové okná a okenice, okná sa osadia a štíty nanovo obložia spolu so zateplením. Na jestvujúce stropné trámy

Objekt č. 6 Bisahov dvor (DUDÁŠ, Miloš.

Architektonická štúdia – obnova vybraných

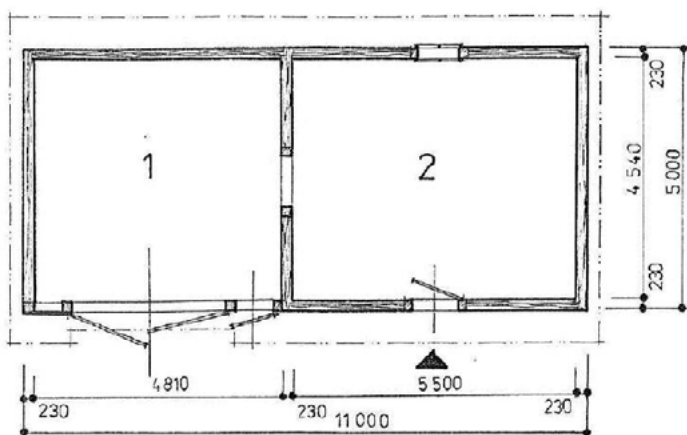
objektov Bisahovho dvora z Novej Bystrice. Žilina:

Architektonická kancelária AIM Ing. M. Kohan, 1998)

obytný dom (objekt č.5)
PÔDORYS

1. izba	24,0 m ²
2. pitvora	7,5 m ²
3. kúpeľňa + wc	4,3 m ²
4. sklad (chlievik)	3,3 m ²
5. dreváreň	1,9 m ²
6. sklad („kuča“)	5,2 m ²

sa položí základ z vystriedaných dosiek a podlaha podkrovia. Prístupové schody do podkrovia budú drevené schodnicové s priamou výstupnou čiarou. Podlaha prízemí sa aj tepelne zaizoluje proti zemnej vlhkosti. V pitvore sa položí kamenná dlažba, v expozíciách a v podkroví drevená palubovka.⁶⁰

Priestory objektu majú byť v MKD využité na prednáškové a prezentačné účely, kde sa návštevníkom (s dôrazom na detské publikum) budú prezentovať hravou formou tradičné postupy a procesy fungovania dedinskej usadlosti na prelome 19. a 20. storočia. Interaktívnu a živou formou tak budú môcť nazrieť do všedného dňa života na Kysuciach v minulosti – od starostlivosti o zvieratá a domácnosť, cez pestovanie poľnohospodárskych plodín a prípravu jedla, až po výrobu ošatenia či iných predmetov každodennej potreby.

Ubytovanie (objekt č. 6)

Celkovým plánovaným zameraním objektu sú rekreačné a ubytovacie účely. Kysucké múzeum bude schopné svojim návštevníkom poskytnúť nezameniteľnú atmosféru ubytovania v tradičnom dedinskom štýle (tzv. *Izby u babičky*) v bezprostrednej blízkosti domácich zvierat, ktorých časť bude chovaná aj priamo v chlieviku a chlieve, prístupných k objektu. Rodiny s deťmi tak získajú nezameniteľné spomienky na pobyt v múzeu a priamy kontakt s domácimi zvie-

Objekt č. 5 Bisahov dvor (DUDÁŠ, Miloš.
Architektonická štúdia – obnova vybraných objektov Bisahovho dvora z Novej Bystrice. Žilina: Architektonická kancelária AIM Ing. M. Kohan, 1998)

ratami, ktoré sa postupne vytrácajú už aj z bežného dedinského prostredia. Rôzne nadväzujúce edukačné aktivity v susednom objekte *Izby u babičky* im pomôžu lepšie pochopiť tradičný spôsob života na dedine. Ide o trojpriestorovú budovu s pristaveným chlievom, chlievikom pre hydinu, malým dvorcom pre výbeh a kučou. V podkroví sa vybudujú ďalšie dve miestnosti pre zvýšenie ubytovacích kapacít. Na prízemí sa nachádza pitvor, ktorý bude slúžiť ako šatňa, z ktorého povedie schodisko na prvé poschodie. Z pitvora sa bude vstupovať do najväčšej miestnosti prízemí, kde sa bude nachádzať kuchyňa, jedáľenský kút a dve lôžka pre hostí. V druhej miestnosti, do ktorej sa vstupuje z pitvora, bude sprchový kút, umývadlo a samostatná toaleta. Na poschodí sa v každej izbe budú nachádzať tri lôžka, takže celková ubytovacia kapacita budovy bude osem osôb. Kuča poslúži ako sklad pre potreby Kysuckého múzea.

Výstavné priestory (objekt č. 5)

Objekt bol dvojpriestorovou hospodárskou stavbou s prepojením vnútorného priestoru. Taktiež sa nachádzal v Bisahovom dvore v Novej Bystrici. Táto koncepcia by sa mala zachovať aj pri realizácii repliky. Vnútorné priestory budú využité ako výstavné, čo kladie zvýšené požiadavky na svetelnosť. S uvedeným zámerom by sa malo počítať pri príprave projektovej dokumentácie, aby nebol narušený cha-

60 SOBOLA, Marek a kol. *Obnova vybraných objektov Bisahovho dvora – objekt č. 8, Stavebné úpravy. Technická správa*. Žilina, 2020 (uložené v archíve Ateliéru krajinnej architektúry Sobola, s. r. o.).

rakter a vizuál samotnej stavby. Vnútorne výstavné priestory budú mať rozmery 22 m² a 25 m² a celý objekt dosiahne pôdorysnú veľkosť 1 x 5 m. Periódicky v ňom budú obmieňané výstavy a celkovo významne napomôže doplniť prezentačný priestor areálu MKD, a tak nemalou mierou obohatiť zážitok z návštevy múzea.

Záverom

Dobudovanie centrálnej časti obce ako expozície rekonštruovaného centra kysuckej dediny, pozostáva okrem obytných objektov aj zo základnej dobovej občianskej vybavenosti: školy, sakrálneho objektu a objektu spoločenského charakteru, ktorým je v tomto prípade krčma. Dôležitou súčasťou expozície v krajine sú krajinárske úpravy, ktoré vychádzajú z historického výskumu. Sú totiž neodmysliteľnou úpravou bezprostredného okolia akýchkoľvek objektov ľudového staviteľstva, respektíve vidieckej krajiny. Vidiecky človek sa v rámci svojich obmedzených možností (nielen intelektuálnych, ale aj finančných) snažil skrásťovať okolie svojho obdobia ako vedel, prípadne významne prispieval k úprave verejne prístupných objektov, akými sú sakrálne stavby (kostoly, kaplnky, Božie muky či križe), ale aj hrobové miesta na cintorínoch a okolie škôl.

Terénnym a historickým výskumom bolo možné identifikovať nielen záhradnícky sortiment, ale tiež prvky drobnej architektúry, pretože mnohé sú dodnes vo vidieckej krajine zachované alebo rozpoznatelné. Neodmysliteľnou súčasťou tejto krajiny sú úžitkové ovocné dreviny alebo dreviny, ktoré okrem produkčného potenciálu mali aj svoj symbolický význam, ako napríklad duby, buky, lipy, jedle, liesky a brezy. Na základe týchto poznatkov bude v ďalších etapách vypracovaná podrobná krajinárska dokumentácia s konkrétnym sortimentom rastlín, ktorá pri celkovom dobudovaní centra obce s cieľom získania historickej autenticity zohľadní regionálne zvyklosti pri tvorbe a pretváraní krajiny na Kysuciach.

LITERATÚRA

BEDNÁRIK Rudolf. *Ľudové náhrobníky na Slovensku*. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1949.

BEDNÁRIK, Rudolf. *Ľudové staviteľstvo na Kysuciach*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1967.

GERÁT, Rudolf. *Kto sadiť, kto siať. Polstoročie kultúry na Kysuciach*. Čadca: Magma, 2020.

JANURA, Tomáš, ZVEDELOVÁ, Kristína a SOBOLA, Marek. *Vidiecke šľachtické sídla v Turčianskej stolici*. Liptovský Mikuláš: Spoločnosť Kolomana Sokola, 2014.

LANGER, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby*. Rožnov pod Radhoštěm: Ready, 1997.

MAREC, Jozef. *Drevený život, kamenný chlieb: Ľudové obydlia a ľudová výroba na Kysuciach*. Žilina: Artis omnis, 2015. ISBN 978-80-89718-40-0.

PRIEČKO, Martin. *Kysuckí vrchári*. Bratislava: Národopisná spoločnosť Slovenska, 2019. ISBN 978-80-973341-1-6.

PRIEČKO, Martin. *Socioekonomické perspektívy rozptýleného osídlenia na Slovensku*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2015. ISBN 978-80-8105-718-2.

REHÁČKOVÁ, Tamara. *Historické záhrady a parky Bratislavy*. Bratislava: TRIO Publishing, 2002.

SOBOLA, Marek. *Vidiecka historická zeleň na Slovensku. Zahrada – park – krajina*. 2018, XXVIII, č. 2, s. 36.

OSTATNÉ ZDROJE

Diecézny archív Nitra, Parochiae dioecesis nitriensis, Veľká Divina, varia mixta sig. 136/IV.

DUDÁŠ, Miloš. *Architektonická štúdia – obnova vybraných objektov Bisahovho dvora z Novej Bystrice*. Žilina: Architektonická kancelária AIM Ing. M. Kohan, 1998 (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

HRAŠKOVÁ, Naďa. *Architektonická dokumentácia objektu*. Čadca: 1985 (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

Kanonická vizitácia farnosti Divina z 1. septembra 1828, Provocata Nr. 12. pag. 51. Archív Farnosti Divina.

KRÁL, Rudolf. *Architektonická dokumentácia objektu*. Čadca: 1980 (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

MARÁKY, Peter. *10 rokov činnosti Kysuckého múzea*. Čadca: Kysucké múzeum, 1984 (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

Pokusná prevádzka 1981–1982. Čadca: Kysucké múzeum (uložené v Kysuckom múzeu v Čadci).

SOBOLA, Marek a kol. *Obnova vybraných objektov Bisahovho dvora – objekt č. 8, Stavebné úpravy. Technická správa*. Žilina, 2020 (uložené v archíve Ateliéru krajinej architektúry Sobola, s. r. o.).

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA) – pobočka Čadca: ONV Čadca – Konceptia rozvoja štátnej pamiatkovej starostlivosti v okrese Čadca 25. 3. 1977.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA) – pobočka Čadca: ONV Čadca – Kontrolná správa o plnení uznesení

R-ONV na úseku pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v okrese, 7. 6. 1974.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA) – pobočka Čadca: ONV Čadca – Správa MPOP, 19. 9. 1975.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA) – pobočka Čadca: ONV Čadca – Správa o súčasnom stave ochrany kultúrnych pamiatok R-ONV, 14. 9. 1973.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA) – pobočka Čadca: ONV Čadca, Odbor kultúry, kult. 457/75 – Národopisný výskum zátopovej oblasti Riečnice a Harvelky.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA) – pobočka Čadca: ONV Čadca, Správy o stave na úseku Múzeí, pamiatok a ochrany prírody MPOP R-ONV 1969–79, K2 – Návrh opatrení na zabezpečenie prevádzky v rekonštruovaných pamiatkových objektoch.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA), Fond panstvo Teplička, krabica 36. Rozličné dokumenty k nehnuteľnostiam 1823–1870.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA): Fond Trenčianska župa, Possessiones, Varín.

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ŠA ZA) – pobočka Čadca: Okresný národný výbor Čadca – uznesenie ONV č. 184/1975 z 19. 9. 1975.

Vznik a vývoj Kysuckého múzea v Čadci – osnova. Čadca: Kysucké múzeum (uložené v Kysuckom múzeu).

Zámer obnovy pamiatky. Čadca: Kysucké múzeum, 1985. (uložené v Kysuckom múzeu).

Osada U Hruškuliaka (Archív Kysuckého múzea)

Summary

The concept for the future development of the Museum of the Kysuce Village in Vychylovka

Kysuce Museum, Museum of the Kysuce Village, Vychylovka, Slovakia, open-air museum, folk architecture, construction, concept

The Museum of the Kysuce Village (Múzeum kysuckej dediny) in Vychylovka was established in 1974. Until 1981 it consisted only of the core of today's museum, mainly taken from the area that had been flooded to create the Nová Bystrica dam, focused on the villages of Riečnica and Harvelka. Work on expanding the museum almost came to a halt in the early 1980s; most of the planned buildings (from various parts of the Kysuce region) were

never assembled at the museum, instead falling into dereliction at their original locations. However, technical sketches and (in some cases) ethnographic documentation were drawn up at these sites, making it possible to build faithful replicas today. As its name indicates, the Museum of the Kysuce Village should represent architecture from the entire Kysuce region, so the museum has decided to focus on developing a number of new parts of the site. The museum has identified four key goals for the short term: revitalizing the greenery throughout the entire site, adding new structures to the village centre, building a sheep-farming complex (to demonstrate Wallachian colonization), and creating an education/leisure facility including accommodation.

Všední jupky na Rožnovsku a tvorba jejich replik pro účely oživení muzejních expozic

Mgr. art. Dita Adamová

Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě
dita.adamova@nmvp.cz

ABSTRAKT

Tradiční pracovní oděv demonstrátorů dotváří věrohodnost muzejní expozice. Stať předkládá základní informace zjištěné při výzkumu realizovaném Oddělením péče o sbírky Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě. Týká se součástí každodenního oděvu rožnovských žen z první poloviny 20. století – lehkého plátěného kabátku zvaného jupka. Na základě průzkumu sbírek textilu a fotoarchivu studie hledá autentickou podobu siluety této oděvní součásti a dokumentuje bohatost jejího konstrukčního, materiálového a zdobného řešení jako inspiraci pro budoucí tvůrce replik. Nastíhuje historii výroby replik všedních oděvů ve Valašském muzeu v přírodě a popisuje úskal, s touto činností spojená – časté omyly při šití i vliv demonstrátorek na podobu oděvů, které nosí.

Muzejní *tetička* ve zdařilé replice jupky z roku 1983 (foto Bedřich Píkrýl, oddělení dokumentace Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

KLÍČOVÁ SLOVA

Textil, tradiční oděv, každodenní oděv, muzeum v přírodě, replika, Rožnovsko, Valašsko

Úloha všedního oděvu v práci demonstrátora

Oproti svátečnímu kroji, dodnes nadšeně uchovávanému a rozvíjenému folklorními uskupeními i jedinci, kteří jej hrdě oblékají k slavnostním církevním i občanským příležitostem,¹ všední tradiční oděv nalézá uplatnění pouze v muzejním prostoru a v okrajových, tematicky pracovních laděných pásmech národopisných souborů. Opomíjený každodenní lidový oděv je tématem této studie. V obraze, který líčí muzea v přírodě, je totiž významným detailem.

Idea oživených expozic, vlastní muzeím v přírodě, klade nároky na autentické spolupůsobení všech zúčastněných prvků: krajinného rázu s tradičními plodinami, obydlí s veškerým vnitřním i vnějším vybavením, chovaného zvířectva² a člověka jako člena místního společenství i osobu jedinečnou. Úkolem jeho oděvu, slov i konání je podporovat a živit atmosféru zpřítomněné minulosti. Proto je důležité sladit historická období a společenskou roli, do nichž jsou stylizovány jednotlivé objekty, s oděvem demonstrátora.³

1 KUMINKOVÁ, Eva. *Tradice – proměny – identita*. Brno: Masarykova univerzita, 2021, s. 116–120.

2 LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*. Praha: Baset, 2005, s. 7–16.

3 Jako demonstrátoři jsou označováni pracovníci (případně externí spolupracovníci) VMP, oblékající kroj za účelem představování historie objektů a tradičních činností v průběhu návštěvnické sezóny i v rámci programů Valašského roku; ženám se v muzejní hantýrce říká *tetičky*.

V areálech Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě (dále VMP) se ponejvíce evokuje meziválečné období⁴ a demonstrátory jsou oživovány především objekty areálu Valašské dědiny, tedy venkovské prostředí.⁵ Jelikož původních pracovních oděvů se ve sbírce textilu VMP nalézají jen malé množství a jejich další oblékání by vedlo k hmotné degradaci předmětů, je třeba zajistit pro demonstrátory ošacení nové, vyhotovené dle původních vzorů.⁶ Neblahé zkušenosti s výrobou replik⁷ pracovního oděvu pro muzejní účely mne podnítily k hlubšímu studiu této problematiky. Pohled jsem přitom soustředila na diskutabilní součást ženského oděvu – jupku. V jupce – lehkém kabátku, který demonstrátorky VMP oblékají, se mnohé necítí dobře. Stěžují si na volný střih předních dílů, které při práci spíše překážejí a nepůsobí slušivě.

Výroba replik jupky pro účely VMP

Historie výroby replik pracovního kroje sahá ve VMP do 80. let minulého století. Ideální zázemí pro tuto tvorbu mělo a má textilní konzervátorské pracoviště muzea. Pro přeměru jiné práce však k šití jupek přistupuje jen příležitostně a spíše až v posledních desetiletích. První kusy se šily externě v národním podniku Vkus. Zakázka poněkud zklamala, protože švadleny se nedokázaly oprostít od norem pro halenku současně módní vlny (široká ramena, rovné volné rukávy v kuse střižené, řasené do manžetky). Všítní vnitřního živůtku bylo odmítnuto a nahrazeno vázácami. Výsledek se předloze podobal jen v základním

řešení.⁸ Je to s podivem, neboť předlohami byly jak originální jupky, tak i dvě nedochované stříhové šablony, vypracované pro muzeum brněnskou výtvarnicí Alexandrou Martínkovou.

Od 90. let po dnes se muzeum s většími zakázkami obrací na místní krojové švadleny, které jsou schopné šít univerzální velikostní sortiment i na konkrétní míru a přání.⁹ Avšak i u nich je třeba ohlídat pokoušení vžitě praxe a tlaku na efektivnost, které svádí ke stříhové uniformitě a užívání nepůvodních technologií (např. podlepení límce vlizelínovou výztuží). Neusměrněná profesionalita ubírá na věrohodnosti oděvu, který si dříve šily ponejvíce samy jeho nositelky. Jistá svěhlost se od počátku projevovala i na druhé straně. *Tetičky* prý odmítaly brát pestré jupky k pruhovaným či jinak vzorovaným sukňám s odůvodněním, že k sobě neladí.¹⁰ Skutečnost nelehkého života valašských žen však ve skladbě pracovního oděvu nehledala soulad, ale praktičnost. Osvěta kurátorek textilní sbírky usnadnila přijetí kroje, avšak dodnes se s pochopitelnou oblibou kompletují kusy v barevně příjemných tónech.

Lpění na vlastním vkusu se zvláště u mladých žen vzmáhá i v současnosti, jak již bylo zmíněno v úvodu. Jejich nespokojený hlas je tak naléhavý, že změnil tvarosloví jupky u poslední externě realizované zakázky. Pro žádané zúžení siluety byly záhyby přednic¹¹ v pasové linii prošíty, aby se nemohly volně rozevírat. Takové přizpůsobování je smutným, leč přirozeným vývojem ve „světském“ či folkloristickém prostředí,¹² avšak na půdě muzea v přírodě je neobhajitelné.

- 4 Období mezi první a druhou světovou válkou je příhodné prolínáním starých a nových způsobů života. Toto historické období v areálu Valašské dědiny překračují dva objekty představující podobu moderní vesnické světnice z 50. let 20. století a oděv demonstrátora tomu bývá přizpůsobený.
- 5 Svě studium jsem soustředila na oděv, vyskytující se v nejčastěji předstírané epoše, prostředí a příležitostech – všední či pracovní činnosti.
- 6 Původní oděvy z počátku 20. století navíc většinou neodpovídají tělesným proporcím současné generace – jsou malé.
- 7 Termín „replika“ používáme analogicky jako v oblasti památkové péče, kdy se pod ním rozumí „volná nápodoba památky či její části, od originálu odlišná materiálem, tvarem, barvou a technologickým provedením“ – HORÁK, Petr a NEJEDLÝ, Vratislav. *Základní pojmy v péči o kulturní dědictví*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013, s. 18.

- 8 Informátorka Marie Brandstettrová, Rožnov pod Radhoštěm (67 let), dlouholetá kurátorka sbírky textilu ve VMP (2013).
- 9 Například v letech 2008–2010 realizovala švadlena Michaela Bařínová z Vidče zakázku čítající 156 kusů tradičního každodenního oděvu. Řádné zaměstnankyně VMP si mohly samy vybrat materiál na „svou“ novou sukni i jupku a ovlivnit i její zdobení.
- 10 Informátorka Marie Brandstettrová.
- 11 Přednice je přední díl či díly oděvu.
- 12 O proměnách rožnovského kroje pojednává např. KUMINKOVÁ, Eva. *Tradice – proměny – identita*. Brno: Masarykova univerzita, 2021. Problematiku vývoje kroje obecně pravidelně diskutuje odborný seminář „Rekonstrukce slavnostního kroje a možnosti její aplikace v praxi“ pořádaný Městským muzeem a galerií v Hustopečích, viz PROKEŠOVÁ, Šárka (ed.). *Rekonstrukce slavnostního kroje a možnosti její aplikace v praxi. Tradiční oděvní kultura a její současná podoba*. Hustopeče: Městské muzeum a galerie, 2014.

Analýza pramenů

Zatímco vývojové proměny svátečního a obřadního kroje jsou v různých pramenech průběžně dokumentovány, všednímu oděvu byla obecně věnována malá pozornost a dochované informace se někdy liší.¹³ Otázku například vyvolávají slova Františka Maléře (1891–1974), písmáka a kronikáře z Hutiska: „Ku konci století [...] začaly se ujímat „*kacabaj*“ sametové, zelené, černé, nedělní „*jupky*“ z tenkého černého sukna s podšívkou s pěkným černým zapínáním jako u českých čamar – pak všední tiskové „*valaské jupky*“ v pásu stažené, pod tím řásné – pěkně robkám a děvčatům svědčící [...]“¹⁴ Překvapivý závěr Maléřova svědectví jsem se pokusila objasnit prostudováním sbírkového fondu textilu a fotoarchivu VMP. Zajímalo mne, jestli se na Rožnovsku v první polovině 20. století vyskytovaly i jupky vyřezávané nebo nikoli.

Sbírkový fond textilu, od roku 2006 uložený v centrálním depozitáři VMP ve Frenštátě pod Radhoštěm, obsahoval v čase mého výzkumu¹⁵ asi 20 000 položek. Názvem jupka bylo označeno na 300 z nich. V podsbírcce Dokumentace činnosti VMP bylo zapsáno dalších 95 jupek, ty však byly až na výjimky ušity pro muzejní účely a reprezentují tak kvalitu a vývoj rekonstrukcí této oděvní součásti. Odkazují na inspiraci, ale nedosahují výpovědní hodnoty originálu. Ač zmíněné počty působí bohatým dojmem, jupek prokazatelně všedních je jen zlomek.¹⁶ Důvod je zřejmý – každodenní oděv pro svou obyčejnost podléhal nezájmu dřívějších sběratelů i chudobě a z ní

plynoucí šetnosti jeho nositelů, kteří jej odložili až v krajní chvíli a nezřídka použili na výrobu hadrových koberců, nebo jinak druhotně zpracovali.¹⁷ Opatřebný textil se v domácnostech neuchovával.

Staré fotografie a tisky se rovněž ukázaly jako pramen skoupý v dokumentování všedních událostí, ale několik vypovídajících snímků se podařilo objevit.¹⁸ Výmluvně svědčí o způsobu úpravy oděvu při práci i o prolínání obnošených svátečních a účelově pracovních kusů. To je patrné např. na fotografii „dožinek“ (inv.č. N38647), kde jsou jupky zdobené lemováním a knoflíčky.

Cenné dobové fotografie se staly součástí obrazové přílohy mé výzkumné zprávy. Tu dále tvoří soubory speciálně pořízených fotografií, dokumentujících některé typické či zajímavé detaily vypracování původních jupek, příklady zaužívaných prohešeků při tvorbě replik a vzory tkanin, z nichž se jupky šily kdysi a nyní.

Po analýze pramenů byl zformulován všeobecný a konstrukčně-technologický popis jupky z Rožnovska, sestaven technologický popis jejího šití a hlouběji zpracována problematika výroby jejích replik. Vyústěním výzkumu bylo uplatnění zjištěných poznatků v kresebných návrzích pěti variant všední rožnovské jupky a zhotovení repliky jupky na míru konkrétní muzejní pracovníci. Kompletní výzkumná zpráva, která má sloužit jako pomůcka pro tvůrce replik, je uložena na Oddělení dokumentace VMP.¹⁹ Ve svém článku zmíním jen to podstatné, co by mohlo být přínosné i krejčovsky méně vzdělanému čtenáři.

- 13 Pramenný materiál ke studiu historického vývoje lidového oděvu je bohatý – písemný, obrazový, fotografický, literární, terénní výzkumy, muzejní sbírky. Viz např. URBACHOVÁ, Eva. *Lidový kroj na Vsetínsku*. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně, 2004, s. 8–16. O každodenním tradičním oděvu na Valašsku obšírněji informuje DRÁPALOVÁ, Lenka. Oděv pro práci. In: URBANOVÁ, Svatava, DOKOUPIL, Lumír, IVÁNEK, Jakub a PUMPR, Pavel (eds.). *Valašsko – historie a kultura II. Obživa*. Ostrava: Ostravská univerzita a Národní muzeum v přírodě, 2019, str. 83–84.
- 14 BRANDSTETTROVÁ Marie. *Odivání Rožnovanů*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2007, s. 98.
- 15 Výzkum probíhal v letech 2012–2015.
- 16 Je třeba citu při rozlišování účelu, ke kterému byla jupka vyhotovena a užívána, neboť sváteční kus opotřebením zevšedněl a donosil se při práci. Příklady z fondu VMP, u nichž lze předpokládat, že byly primárně vyhotoveny jako pracovní jsou inv.č. 15298, 21736, 33226, 36053, 36054, 53529.

- 17 DRÁPALOVÁ, Lenka. Oděv pro práci. In: URBANOVÁ, Svatava, DOKOUPIL, Lumír, IVÁNEK, Jakub a PUMPR, Pavel (eds.). *Valašsko – historie a kultura II. Obživa*. Ostrava: Ostravská univerzita a Národní muzeum v přírodě, 2019, str. 83–84.
- 18 Fotografie uložené v sbírkách VMP často zachycují osoby z dálky nebo v pozicích, pro které je oděv obtížně čitelný. Inventární čísla hodnotných snímků: N38581, N38592, N43308, A18788, A18973.
- 19 ADAMOVÁ, Dita. *Jupky (marynky) v tradičním ženském oděvu na Valašsku v 1. pol. 20. století. Všední (pracovní) jupky na Rožnovsku*. Výzkumná zpráva R780. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, 2015, nepublikovaný rukopis.

Uplatnění výsledků výzkumu v praxi – replika pracovní jupky z roku 2015 (foto Jan Kolář, oddělení dokumentace Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

Podoba všední jupky rožnovského typu v první polovině 20. století

Sledovaná jupka je lehký kabátek s dlouhými rukávy, který dívky a ženy oblékaly přes spodní košili k řasené sukni ve všední den. Studium materiálu potvrdilo, že charakteristickým, ba přímo výlučným prvkem je řešení předních dílů sklady, volně se rozevírajícími při každém pohybu: díly jsou skládány do dvou i tří jednostranných záhybů sežehlených směrem od středu. Záhyby bývají fixovány prošitím od náramnice²⁰ asi do třetiny své délky. Přední díly se ve středu překrývají (většinou symetricky) a zapínají na patenty. Jsou-li uplatněny knoflíčky, pak jako prvek dekorativní.²¹

Zadní díl jupky bývá střížen v celku. Po stranách je také členěn dvěma či třemi od středu sežehlenými záhyby, které jsou prošity od náramnice k linii pasu. Odtud k dolnímu okraji jsou pouze zažehleny, čímž vzniká potřebné místo pro řasenou sukni, uzavzovanou pod jupku. Výjimečné není ani členění zadních dílů princesovými švy, případně jejich kombinování se sklady.

20 Náramnice je horní část předního nebo zadního dílu oděvu, určená k pokrytí ramene; je ji možno chápat jako místo ramenního švu.

21 Knoflíčky zdobí spíše svátečnější jupky a jsou drobné, s očkem vespod, vyrobené z různých materiálů (skla, perleti, kovu i umělé hmoty). Našity bývají hustě v horní třetině légy nebo třeba po dvou v pravidelných odstupech po celé délce légy.

Aby zadní díl přiléhal k tělu, všival se někdy dovnitř jupky živůtek z podřadnější tkaniny, zapínaný na knoflíky. Plnil jistě i funkci tepelné izolační a podpůrnou, avšak byl řešením dosti pracným (i pro žehlení). Snad i proto se začal vytrácet – jeho výstřih se prohluboval, až z živůtku zbyly dva pruhy tkaniny zapínané pod prsy a posléze jen prosté vázačky (tkalouny přišité k záložkám bočních švů, ovazující se kolem pasu).²²

Rukávy má jupka vždy dlouhé. Starším typem jsou rukávy dvoušvové, pozdějším rovné s případným do tvarováním pomocí záševku nebo záhybku v loketní partii. Šíře rukávu zohledňuje nároky pracovního oděvu. Rukávová hlavice je nejčastěji všita se záhyby, jejichž počet, interval i hloubka se liší. Nejčastěji se uplatňuje šest záhybků zrcadlově od středu směřovaných, méně záhyby shodně ložené a protizáhyby. Nejmladším a zřídkačným způsobem je řasení. Dolní obvod rukávu bývá zúžen dvěma či třemi mělkými záhyby často dlouze odšitými (kolem 13 cm) a okraj zakončen manžetou, méně často dvojitým podehnutím či obroubením proužkem tkaniny. Manžeta bývá různé šířky (3–10 cm), avšak typického způsobu vyhotovení tzv. nakládaná. Chrání a zpevňuje kraj rukávu, na němž leží.

22 Tyto vývojové formy jsou ve sbírkovém fondu textilu VMP zastoupeny v malém počtu, dá se tedy usuzovat, že častěji se vyskytovaly jupky s živůtkem a zcela bez něj.

Límeček bývá konstrukce pololežatá až ležatá, tvarovaný do obloučku i do špičky. Úhel špiček není příliš ostrý a rozměrností se vyznačují spíše límečky ležaté (typicky kolem 8 cm). Límeček bývá ušit z jedné vrstvy materiálu a je-li zdoben, pak velmi střídavě: okraj lemuje (a z rubu začisťuje) paspuka,²³ kraje zdobí samo prošití (někdy i barevně kontrastní nebo dvojité).

Ono jednoduché účelné zdobení někdy přechází i na lehu pravého předního dílu, výjimečně na horní kraj manžet.

Rovněž materiály, ze kterých se jupky šily, bývaly prosté: tištěné bavlněné plátno, pro chladnější dny flanel, barchet a vlněné látky skromných vzorů a tlumených barev. Oblíbená byla kostička černobílého pepita a jiné varianty kára, bílý puntík na černé půdě, drobný geometrizovaný vzoreček hustě opakovaný na tmavém podkladu, stylizované motivy květů atd.

Dožínky u Andříšků na Novém Hrozenkově – výjimečná fotografie zobrazující pestrost i neladnost všedního oděvu (oddělení dokumentace Valašského muzea v přírodě, inv.č. N38647). Nový Hrozenkov leží již za hranicemi Rožnovska, avšak tradiční každodenní oděv, včetně jupky, je zde velmi podobný

23 Jednoútková stuha plátňové nebo keprové vazby, s jedním zesíleným okrajem v dutinné vazbě (TERŠL, Stanislav. *Abeceda textilu a odívání*. Praha: NORIS, 1994, s. 164); na jupkách z Rožnovska bývá bílé barvy.

Obecné problémy při výrobě replik jupky

Zásadní úskalí jsem již zmínila, nyní poukážu na časté praktické chyby. Co se týče střihu, největším prohrěškem bývají rukávy: ideálně by měly být dvoušňové, v ramenní partii navolněné záhyby a ukončené nakládanou manžetou. Běžně se však šijí z jednoho dílu, do průramku se vsazují s řasením a končí v klasické rovné manžetě.

Komplikovaný může být i výběr materiálu. Současná textilní produkce nabízí nepřeberné množství tkanin, ne všechny jsou ale vhodné k oděvním účelům. Zrádná jsou levnější, příhodným tiskem vzorovaná bavlněná plátna, v regálech prodejen správně zařazovaná mezi dekorační textile. Škodí jim časté praní a v místech exponovaných oděru vykazují barevnou nestálost.

Typickým omylem ve zdobení je aplikace „hadovky“.²⁴ Ač je to prvek navozující lidovost, na autentickém všedním oděvu na Rožnovsku se neuplatňovala. Další zdobný prvek – knoflíčky, bývá užíván přiměřeněji, ale mělo by se dbát na to, aby nesloužily k zapínání (to zůstává téměř výlučně na patenty).

Závěrem

Závěr mojí studie zklame ty z demonstrátovek, které usilují o „slušivější“ fázóny rožnovského pracovního kroje. Analýza jupek uchovaných ve fondech VMP – ať už v materiálu či vyobrazeních – ukázala, že jejich přední díly jsou vždy řešeny volně se rozevíracími záhyby. Jediným historicky podloženým způsobem, jak zvýraznit linii pasu, je převázání jupky zástěrou, což bývalo v minulosti u některých činnostech běžné, avšak v prostředí VMP je málo praktikované.

Citovaná výzkumná zpráva²⁵ proto nabízí jiné odborně zdůvodněné způsoby, jak vyzdvihnout jedinečnost půvabu nositelky jupky: vhodně zvoleným dezénem tkaniny, citlivým přizpůsobením střihové šablony tělesným proporcím nebo zajímavými detaily krejčovského vypracování.

24 Barevný proplétaný plochý prýmek z bavlněné nebo viskózkové příze s oběma kraji ve tvaru pravidelných vlnovek (BURIAN, Miloslav a MATÁSEK, Jaroslav. *Oděvní materiály*. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury, 1985, s. 135).

25 ADAMOVIČ, Dita. *Jupky (marynky) v tradičním ženském oděvu na Valašsku v 1. pol. 20. století. Všední (pracovní) jupky na Rožnovsku*. Výzkumná zpráva R780. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, 2015, nepublikovaný rukopis.

Příklady inspiračních návrhů jupek jsou zakresleny kompletně (přední i zadní strana), jednotlivé prvky lze však uváženě kombinovat (kresby Dita Adamová, konzervační oddělení Valašského muzea v přírodě, 2015)

LITERATURA

BRANDSTETTROVÁ, Marie. *Odívání Rožňovanů*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2007.

BRYOL, Radek a kol. *Muzea v přírodě v České republice. Teoretická a metodická východiska*. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě 2020.

BURIAN, Miloslav a MATÁSEK, Jaroslav. *Oděvní materiály*. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury, 1985.

DRÁPALOVÁ, Lenka. Oděv pro práci. In: URBANOVÁ, Svatava, DOKOUPIL, Lumír, IVÁNEK, Jakub a PUMPR, Pavel (eds.). *Valašsko – historie a kultura II. Obživa*. Ostrava: Ostravská univerzita a Národní muzeum v přírodě, 2019, str. 76–85.

HORÁK, Petr a NEJEDLÝ, Vratislav. *Základní pojmy v péči o kulturní dědictví*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013.

KUMINKOVÁ, Eva. *Tradice – proměny – identita*. Brno: Masarykova univerzita, 2021.

LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*. Praha: Baset, 2005.

PROKEŠOVÁ, Šárka (ed.). *Rekonstrukce slavnostního kroje a možnosti její aplikace v praxi. Tradiční oděvní kultura a její současná podoba*. Hustopeče: Městské muzeum a galerie, 2014.

TERŠL, Stanislav. *Abeceda textilu a odívání*. Praha: NORIS, 1994.

URBACHOVÁ, Eva. *Lidový kroj na Vsetínsku*. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně, 2004.

PRAMENY A OSTATNÍ ZDROJE

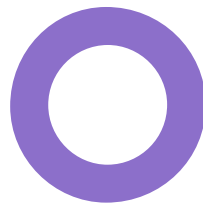
ADAMOVÁ, Dita. *Jupky (marynky) v tradičním ženském oděvu na Valašsku v 1. pol. 20. století. Všední (pracovní) jupky na Rožňovsku*. Výzkumná zpráva R780. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, 2015, nepublikovaný rukopis.

Summary

Everyday *jupkas* in the Rožnov region and the production of replicas to enliven museum exhibitions

Textiles, traditional attire, everyday clothing, open-air museum, replica, Rožnov region, Wallachia

The traditional working attire worn by museum demonstrators contributes to the credibility of the exhibition. This paper presents key information revealed by research carried out at the Collections Management Department of the Wallachian Open-Air Museum (part of the National Open-Air Museum). The study focused on a type of clothing known as a *jupka* – a light linen jacket worn by women in the Rožnov region during the first half of the 20th century. Based on an analysis of the museum's collections of textile items and photographic archives, the study set out to determine the authentic shape of this type of garment, documenting the rich variety of structures, materials and ornamentations that were used; these findings will provide inspiration for the future production of replica *jupkas*. The article traces the history of the production of replicas of everyday clothing at the Wallachian Open-Air Museum and describes the challenges presented by this process – including common errors in making replica attire and the way in which museum demonstrators influence the clothing they wear.

Průzkum a restaurování truhly zdobené inkrustací

Mgr. Tomáš Dostál, DiS.

Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě

tomas.dostal@nmvp.cz

ABSTRAKT

Článek se zabývá průzkumem a restaurováním truhly zdobené inkrustací. Průzkum potvrdil pravděpodobně původní povrchovou úpravu – olejoprskyřičný lak. Dále bylo zjištěno, že některé části kování jsou pocínované. Pomocí dendrochronologické analýzy se bohužel nepodařilo stáří truhly zjistit. K restaurování bylo přistoupeno z důvodu poškození, způsobeného dlouhodobým uložením v nevhodných podmínkách (vysoká vlhkost). Na truhle proběhly v minulosti neodborné zásahy, které způsobily další poškození např. – horizontální posunutí dvou desek tvořících boky truhly nebo víko. Dalším poškozením jsou uvolněné páskové ornamenty atd. Také doplňky zhotovené 80. letech 20. století svými proporcemi, zvoleným materiálem a opracováním neodpovídají originálu a působí poněkud rušivě. Po dohodě s kurátorem sbírky bylo záměrem truhlu restaurovat do funkčního stavu tak, aby se zamezilo dalšímu poškození originálu a aby byla obnovena její integrita. Olejoprskyřičný lak byl na truhlu po vyčištění navrácen. Doplňky byly nahrazeny novými kopiemi, které jsou zhotoveny tradičním způsobem, z odpovídajícího materiálu a v odpovídajících proporcích.

KLÍČOVÁ SLOVA

Inkrustace, restaurování, nábytek, baroko, lidové umění, tradiční opracování materiálů

Ve sbírkách Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě (dále VMP) je uloženo více než 460 ks truhel z nichž většina je zdobená polychromií. Jen čtrnáct truhel je zdobených technikou inkrustace. Na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované ministerstvem kultury se naskytla

příležitost k restaurování jedné z nich (inv. č. 30692), která byla poškozená jak nevhodnými podmínkami uložení, tak dřívějšími neodbornými zásahy. Cílem bylo nejprve provést důkladný průzkum předmětu na základě metodiky průzkumů¹ a zjistit o předmětu co nejvíce informací. Byl proveden průzkum konstrukce nábytku, identifikace použitého dřeva, dendrochronologický průzkum, průzkum zdobných technik a použité povrchové úpravy. Povrchová úprava se zachovala v torzálním stavu a při restaurování se počítalo s její obnovou. Kovové části byly rovněž podrobeny podrobnému průzkumu materiálů (XRF). Na základě výsledků analýzy pak bylo přistoupeno ke konzervaci a adjustaci kování. Po dohodě s kurátorem sbírky bylo záměrem restaurovat truhlu do funkčního stavu tak, aby se zamezilo dalšímu poškození originálu a aby byla obnovena její celistvost včetně estetických hodnot.

V části textu zabývající se restaurováním jsou popsány konstrukční opravy, čištění, opravy zdobných technik atd. V průběhu restaurování byly některé rušivé a neodborné doplňky z 80. let 20. století po dohodě s kurátorem odstraněny a nahrazeny novými. Záměrem bylo při restaurování použít tradičních technologických postupů, aby nové doplňky byly věrné a nepůsobily rušivě. Mezi nejvíce problémová a rušivá místa patřila levá část čela truhly, která byla v místě probíhajícího páskového ornamentu inkrustace, pouze plošně vysazena novým materiálem. Proto zde byla provedena rekonstrukce páskového ornamentu podle protilehlé strany čela truhly.

1 LESNIAKOVÁ, Petra, SAMOHÝLOVÁ, Alena, HOLÝ, Zdeněk a kol. *Metodika průzkumů vybraných skupin předmětů uměleckého řemesla*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2019, s. 94–115.

Restaurátorský zásah významně pomohl zastavit další poškození, prodloužit životnost a obnovit celistvost a estetické hodnoty sbírkového předmětu.

Popis předmětu, vizuální průzkum

Restaurovaným předmětem je truhla jednoduchého kubického tvaru zdobená technikou inkrustace. Do sbírek muzea byla zakoupena v roce 1978 a pochází ze Vsetína. Bližší informace k ní bohužel nejsou známy. Její korpus má vnější rozměry cca 119 x 70 x 68 cm. Je zhotoven z jilmového dřeva, dno je vyrobeno z javorového dřeva. Čelo, oba boky, záda, dno i víko jsou tvořeny spárovkou, složenou vždy ze dvou k sobě sesazených desek, které mají tloušťku cca 2,5 cm. Tyto dílce jsou spojeny v rozích na otevřený rybinový ozub (cink). Ke korpusu je připevněno dno – původně pomocí dřevěných hřebíků (týblů), druhotně též pomocí průmyslově vyráběných kovových hřebíků. Víko je lemováno ze tří pohledových stran ozdobnými profilovými lištami, které jsou s deskou (spárovkou) spojeny na pero a drážku a zajištěny pomocí týblů.

Opracování originálních částí truhly je provedeno hoblováním pomocí ručních hoblíků.

Víko truhly a také čelní stěna jsou zdobené geometrickým páskovým ornamentem provedeným technikou inkrustace. Ve středu je vsazena osmicípá barokní hvězdice (na čele truhly původní, na víku nepůvodní). Hvězdice jsou olemovány geometrickým páskovým ornamentem, který zdobí také oba boky truhly.

Víko je ke korpusu připevněno původními panty, které jsou železné, ručně kované, ozdobně tvarované a zdobené rýhováním. Na bocích jsou dvě masivní kovová madla se zdobnými tepanými štítky. Štítky jsou také zdobeny tepaným ornamentem s motivem akantových listů a rovněž jsou zdobené rýhováním. Na čele truhly se nachází klíčový štítek, který je rovněž tepaný a zdobený rýhováním, provedený v pozdně barokním – rokokovém slohu.

Inkrustace

Na truhle je použita zdobná technika inkrustace. „Inkrustace je jednou z nejstarších technik výzdoby nábytku [...] Výraz sám označuje, že princip techniky je vkládání hmoty resp. výzdobného plochého prvku do vysekaných nebo vyřezaných lůžek ve hmotě povrchu zdobeného předmětu, především tvrdého dřeva.

Vkládaný materiál může být různý, od tvrdého dřeva po kost, slonovinu kov i kámen. [...] Lůžka ve dřevě se připravovala tak, že se nejprve vyřízl obvod lůžka pomocí ramenního nože. Pak se opatrně dlátem vyhloubilo lůžko, a to v hloubce odpovídající připravené vkládané destičce, a jeho dno se srovnalo. Pak se pomocí vhodného lepidla – většinou pomocí zvířecího nebo rybího klišu – přilepila vložka.“²

Stav před restaurováním

Truhla se nacházela v poměrně neuspokojivém stavu. Byla poškozená jak působením nepříznivých vnějších podmínek, tak i nevhodnými opravami v minulosti. Při převzetí k restaurování bylo na víku a na spodních partiích korpusu zjištěno napadení plísní. Poměrně značná část dílů byla nepůvodních.

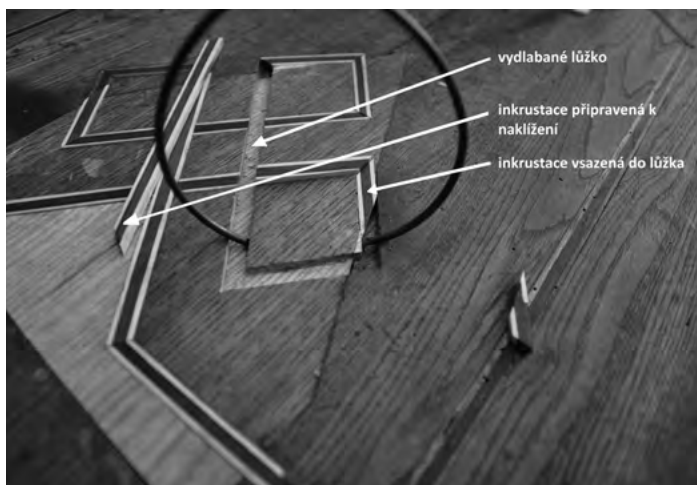
Nepůvodní jsou čtyři soustružené nohy, které byly druhotně doplněny v roce 1978. Nohy proporčně neodpovídají originálu. Nábytek vyráběný v barokním slohu měl reprezentativní funkci, proto bývaly soustružené nohy masivní s poměrně velkými průměry, podobně jako např. u skříňového nábytku nebo komody.³

Také spodní ozdobné profilové lišty jsou druhotně, doplněné ve stejném roce. Lišty jsou vyrobené strojně z dubového dřeva (originál by měl být z jilmového masivu a ručně hoblovaný). Profilové lišty mají také poměrně plochou profilaci vzhledem k proporcím originálních částí truhly. Nepůvodní je také barokní hvězdice na víku a levá ozdobně profilovaná lišta víka. Lišta pochází pravděpodobně z opravy z roku 1978. Také ona působí rušivě, je vyrobená stejně jako ostatní doplňky strojně. Je zde patrný typický vlnkovaný povrch po opracování na hoblovec (spodní tloušťkovací fréze). Lišta je k víku přichycená neodborně, pomocí dvou průmyslově zhotovených hřebíků.

Čelní profilovaná lišta je, stejně jako celý korpus, zhotovena z jilmového dřeva. Opracování a způsob uchycení je tradiční. Jedině tuto lištu lze považovat za původní. Právě ozdobná profilová lišta víka je vyrobená z jasanového dřeva a má nepatrně odlišnou profilaci od přední profilové lišty, proto lze pochybo-

2 LOSOS, Ludvík. *Historický nábytek, konstrukce, údržba, restaurování*. Praha: Grada, 2013, s. 196.

3 KLATT, Erich. *Die Konstruktion alter Möbel – Form und Technik im Wandel der Stilarten*. Stuttgart: Julius Hoffmann Verlag, 1961, s. 71–72, 102–103.

Inkrustace zdobná technika vkládání ušlechtilějšího materiálu do předem vydlabaného lůžka v masivu zdobeného předmětu. V tomto případě páskového ornamentu, který vytváří geometrický vzor, 2021 (foto T. Dostál).

vat o její původnosti. Může jít např. o opravu staršího data než u ostatních doplňků.

Dále jsou nepůvodní četné partie páskového ornamentu na víku a některé části na bocích truhly, jak uvádí konzervační karta (evidenční list)⁴. Nepůvodní páskové ornamenty nemají dubovou linku promořenou skrz, ale jsou mořeny jen z vrchní pohledové strany. Pásky jsou lepeny z pravidelných tlouštěk linek, které většinou nenavazují na rozměrové nepřesnosti originálů. Na bocích truhly a částečně i na víku došlo k horizontálnímu posunutí dvou desek, ze kterých jsou jednotlivé díly vyrobeny. To způsobilo, že některé části lůžek páskového ornamentu byly posunuty a nenavazují na sebe.

Na čele truhly je v levé části výsaz z předchozího konzervátorského zásahu. Novější plošný výsaz působí rušivě, nejen proto, že překrývá místo původně bohatě zdobené geometrickým páskovým ornamentem. Z popálených míst v okolí výsazu, lze předpokládat, že truhla byla v těchto místech pravděpodobně poškozena ohněm. Poškozena je rovněž původní inkrustace barokní hvězdice, která se nachází ve středu čelní stěny truhly. Části jejich cípů jsou vyštípnuty a v místě uchycení je štítek přibit přímo skrz inkrustaci neúměrně velkým kovaným hřebíkem.

Korpus truhly je konstrukčně poměrně stabilní.

4 Evidenční list o stavu a ošetření muzejního předmětu Inv. číslo 30692. Kartotéka Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě.

Spolu se dnem je narušen dřevokazným hmyzem, který však již není aktivní. Dno a některé části truhly jsou poškozeny hnilobou způsobenou nadměrnou vlhkostí. Začerněné kování je místy napadené korozí. V konzervační kartě (evidenčním listě předmětu) nalezneme údaje o nově doplněných částech, ale také např. o konzervační vrstvě z včelího vosku: „Návrh na konzervaci: Doplnit chybějící části intarzie – rekonstrukce, celkové zpevnění, rekonstrukce lišt, nohou. Konzervace základní (?). Konzervační postup: Mechanická očista, tanin, akrilit, pentalidol, včelí vosk. Poznámky: Rekonstrukce 4 kusů noh, rekonstrukce spodních ozdobných lišt, na víku, zpevnění víka a celé truhly, zpevnění kování, doplnění chybějící intarzie, včetně hvězdice na víku a celkové zpevnění intarzie, zpevnění kování.“⁵

Průzkum

Při průzkumu v UV světle a rozpouštědlových zkouškách bylo zjištěno, že pod vrstvou vosku, kterým byl předmět opatřen pravděpodobně při posledním konzervátorském zásahu⁶, se nachází fragmenty původní povrchové úpravy. Průzkum v UV světle pomohl lokalizovat místa k odběru vzorků pro analýzu. Z truhly byly odebrány celkem 3 vzorky pro určení povrchové úpravy, které byly zaslány na analýzu pomocí FTIR spektrometrie. Závěr protokolu potvrzuje olejoprskyřičný nátěr: „Přesnější a lépe čitelná FTIR spektra byla naměřena na tabletách KBR

5 Tamtéž.

6 Tamtéž.

Štitěk z čela truhly s vyznačenými místy měření rentgen-fluorescenční analýzou (XRF) averz a reverz. Na averzu bylo prokázáno pocínování. Převzato z: protokol z rentgen-fluorescenční analýzy (XRF), s. 5,6.

nasycených extraktem z politury. Ve všech vzorcích byl identifikován lněný olej, terpenická pryskyřice – kopál a včelí vosk. Nelze blíže specifikovat, zda vosk byl součástí povrchové úpravy, anebo byl použit až později při ošetření nábytku. Pravděpodobně se jedná o olejopryskyřičný nátěr.⁷

Na kování byly šetrně provedeny mechanické sondy pomocí skalpelu a mikrotryskání balotinou za použití nejmenšího možného tlaku. Na klíčovém štitku bylo objeveno částečně dochované cínování, které místy chybí a je lokálně zkorodované. Po demontáži byl jeden z pantů a štitěk z čela truhly zaslán na rentgenfluorescenční analýzu (XRF) do Metodického centra konzervace při Technickém muzeu v Brně. Na základě XRF analýzy jednotlivých částí kování bylo zjištěno, že některé části byly pocínované. Štitěk truhly byl pocínován pouze z averzu obr. 2. Panty truhly jsou čistě železné. Také na madlech a ozdobných částech kování pod madly je částečně dochováno cínování.⁸

7 KOPECKÁ, Ivana a SVOBODOVÁ, Eva. *Materiálová FTIR analýza potvrzující olejopryskyřičný nátěr jako povrchovou úpravu truhly, protokol č. akce/č. vzorku: 52/18/176-178*. Brno: Oddělení preventivní konzervace Národního technického muzea, 2020. (Uloženo na Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě, Valašského muzea v přírodě).

8 MAZIK, Michal. *Protokol z rentgen-fluorescenční analýzy (XRF) kování*. Brno: Metodické centrum konzervace, Technické muzeum v Brně, 2020. (Uloženo na Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě, Valašského muzea v přírodě).

Určení dřeva podle makroskopických znaků

Použitě dřevo bylo možné určit makroskopicky před restaurováním nebo v průběhu prací. Masivní korpus truhly je vyroben z jilmového dřeva. Tmavě části inkrustací jsou vyrobeny z tmavě mořeného dubu. Světlé části inkrustací jsou ze dřeva javoru. Tyto části bylo možné spolehlivě určit až po vyjmutí z lůžek během restaurování. Dno je vyrobeno z javorového dřeva. Doplněvané části jsou z dubu a jasanu. Při určování dřeva byl použit Atlas pro mikroskopické určování dřeva.⁹

Předmět byl podroben dendrochronologické analýze, neboť po sejmutí horní profilové lišty se objevil na čele desky víka dostatečný počet letokruhů (více než 40). Čelo desky bylo pouze očištěno, příčný řez vyfocen s přiloženým měřítkem (špendlíkem) a fotografie následně zaslána na dendrochronologickou analýzu obr. 3. Jedná se o neinvazivní metodu OSM, kdy není nutno zasahovat do sbírkového předmětu. Truhla je vyrobená ze dřeva jilmu, který nemá vlastní chronologickou řadu. Dendrochronolog Tomáš Kolář, se však experimentálně pokusil o datování pomocí dubové chronologie. Přestože se dřevo truhly nepodařilo datovat,¹⁰ pokládám za přínosné poznání, že je možné pokusit se o datování např. u jilmu či jasanu pomocí dubové chronologie.

9 KYNCL, Josef, GRÝC, Vladimír, VAVRČÍK, Hanuš, DOSTÁL, Tomáš, DĚCKULÁČEK, Martin a ROUSEK, Radim. *Atlas pro mikroskopické určování dřeva*. Rožnov pod Radhoštěm – Brno: Národní muzeum v přírodě – Mendelova univerzita v Brně, 2021.

10 KOLÁŘ, Tomáš. *Dendrochronologická zpráva ze dne 14. 5. 2019*. Brno: Lesnická a dřevařská fakulta Mendelovy univerzity v Brně, 2019. (Uloženo na Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě, Valašského muzea v přírodě).

Labor. kód	Dřevina	Popis prvku	Délka	Konec	Skácení stromu
T2009–T2011	Jilm	Inkrustovaná truhla	70 + lak	–	nedatováno

Tabulka ze zprávy dendrochronologické analýzy, kterou se nepodařilo předmět datovat (převzato z: KOLÁŘ, Tomáš. Dendrochronologická zpráva

ze dne 14. 5. 2019. Brno: Lesnická a dřevařská fakulta Mendelovy univerzity v Brně, 2019. (Uloženo na Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě), s. 1)

Historické zařazení

Pomocí dendrochronologické anýzy se dřevo truhly bohužel nepodařilo datovat. V našem případě je hendikepem, už to, že se snažíme datovat dřevo bez vlastní chronologie. Při datování posuzuje dendrochronolog z dat získaných ze vzorku více parametrů. Míra podobnosti mezi letokruhovými křivkami ze vzorku a standardní chronologií je zkoumána pomocí statistických parametrů – t-testů, souběžnosti křivek (z kolika procent se srovnávané křivky shodují),¹² korelačního koeficientu a optického srovnání porovnávaných křivek, které je pro konečné datování rozhodující (porovnávají se například extrémní polohy křivek).¹³

- 11 BAILLIE, Michael G. L. & PILCHER, Jon, R. A Simple Crossdating Program for Tree-ring Research. *Tree-Ring Bulletin*. 1973, 33, s. 7–14; HOLLSTEIN, Ernst. *Mitteleuropäische Eichen-chronologie. Trierer dendrochronologische Forschungen zur Archäologie und Kunstgeschichte*. Mainz am Rhein: P. von Zabern, 1980, s. 274.
- 12 ECKSTEIN, Dieter u. BAUCH, Josef. Beitrag zur Rationalisierung eines dendrochronologischen Verfahrens und zur Analyse seiner Aussagesicherheit. *Forstwissenschaftliches Zentralblatt*. 1969, 88, S. 230–250.
- 13 KYNCL, Josef. *Letokruhy jako kalendář i záznamník. Zajímavosti z dendrochronologie*. Praha: Grada Publishing, 2017, s. 128–135.

Fotografie čelního řezu prkna víka s cca 70 letokruhy a měřítkem (špendlíkem), zaslaná na dendrochronologickou analýzu, 2019 (foto T. Dostál).

Předmět má charakteristické prvky, objevující se na nábytku v době baroka, jako jsou inkrustované barokní hvězdice a geometrický páskový ornament. Tyto formy odpovídající lidovému baroknímu slohu však u nás měly určité zpoždění oproti slohům uměleckým. Zpoždění mohlo být i několik desítek let a slohové prvky mnohdy přetrvávaly až do 19. století. Znamená to, že i když je nábytek proveden v barokním slohu, doba jeho vzniku může být pozdější. Kování svým tvarem, formou i zpracováním rovněž naznačuje předpokládanou dobu vzniku. Stejně jako tepaný klíčový štítek, který je pocínovaný a následně zdobený sekáním, nebo ozdobně tepané štítky pod madly na bocích truhly, zhotovené v barokním slohu. Jako analogii k restaurované truhle je možné uvést truhlu inv.č. 13540 ze sbírek VMP, na jejíž čelní straně je inkrustací vyznačen letopočet 1791 (obr. 4). Doba vzniku předmětu by pravděpodobně mohla odpovídat období od druhé poloviny 18. století až po konec 19. století.

Truhla datovaná 1791 s geometrickým páskovým ornamentem a barokní hvězdicí, která posloužila jako analogie pro srovnání. Ze sbírek Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě, 2021 (foto J. Kolář).

Restaurování

Bezprostředně po převzetí předmětu byla provedena vstupní fotodokumentace. Dále byla provedena demontáž víka od korpusu truhly. Víko bylo k pantům uchyceno pomocí nepůvodních vratových šroubů s maticemi a nepůvodních hřebíků. K zádům truhly bylo víko přichyceno nýty. Tyto původní nýty byly šetrně odbroušeny mikrobruskou pouze po jejich obvodu, aby bylo možné panty demontovat a po konzervaci opět znovu použít. Poté byl demontován štítek. Štítek i ocelové panty byly z rubové strany poměrně značně zkorodované.

Nakonec bylo demontováno madlo, které by bránilo při špánování (vyplňování mezer masivním materiálem) pravého boku. Aby se snížilo riziko prasknutí kovaných ok, sloužících k uchycení madla, byla demontáž provedena po prohrátí pájedlem. Přesto se nepodařilo kovaná oka zachránit a musela být nahrazeny novými, kovářsky vyrobenými kopiemi. Ostatní kování, které nebránilo práci, bylo ponecháno na původním místě.

Průběh čištění pravého boku truhly, 2020 (foto T. Dostál).

Čištění

Celá truhla byla nejprve mechanicky očištěna pomocí štětce a vysavače. Poté byla pomocí technického benzínu odstraněna nesouvislá vosková vrstva z předchozího konzervačního zásahu. Zbytky vosku, špíny a nečistot, byly nakonec dočištěny roztokem demineralizované vody s přídavkem malého množství čpavkové vody (vhodný poměr byl nalezen při zkouškách čištění cca na 1 l demineralizované vody 10 ml 25% roztoku čpavkové vody). Během čištění byl vlhký povrch vysušován suchými textiliemi obr. 5. Použití roztoku s přídavkem amoniaku vyžaduje specifické praktické zkušenosti, proto nedoporučuji tuto techniku začínajícím restaurátorům, dokud jim nejsou tyto zkušenosti předány.

Opravy konstrukce a ozdobných technik

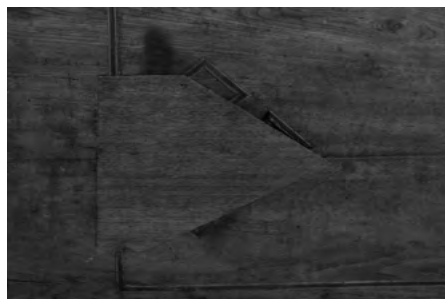
Části inkrustací páskového ornamentu na obou bocích truhly, které by bránily špánování, byly demontovány. Vrstva lepidla ve spárách byla zvlhčena a změkčena pomocí injektláže ethanolem. Za působení alkoholu a pomalého tlaku skalpelem byly postupně uvolňovány jednotlivé díly inkrustací.

Ethanolem a skalpelem byly očištěny spáry, které budou vyšpánovány, nebo pouze lepeny. Po očištění styčných ploch spár byly vyrobeny špány, které přesně sedí v mezerách. Pak bylo přistoupeno ke špánování a zároveň klížení jednotlivých dílů (boků, čela, zad a dna). Během klížení bylo srovnáno horizontální posunutí desek, zároveň byly desky srovnány tak, aby líce byly v jedné rovině. Na zádech truhly jsou jednotlivé desky prohnuty do té míry, že je již nebylo možné srovnat. Proto byly ponechány prohnuté a spára mezi nimi vyplněna španou. Klížení bylo provedeno směsí kožního a kostního klišu v poměru cca 1:1. Přidáním kožního klišu se dosáhne potřebné pružnosti směsi. Po vytvrnutí lepidla byly špány opracovány tak, aby lícovaly s deskami jednotlivých dílů.

Rekonstrukce páskového ornamentu inkrustace, opravy ozdobných technik

Po dohodě s kurátorem bylo přistoupeno k rekonstrukci inkrustovaného geometrického páskového ornamentu na levé straně čela truhly. Nejdříve byl do výsazu proveden mělký zářez, který navazuje na probíhající vodorovnou spáru (čelo je složeno ze dvou desek a v místě výsazu tento zářez opticky naznačí

Průběh rekonstrukce inkrustace geometrického páskového ornamentu na rušivém výsazu z předchozích oprav, čelní stěna truhly, 2020 (foto T. Dostál).

rozdělení na dvě desky). Poté byl na výsaz překreslen průběh budoucích linek páskového ornamentu z protější strany truhly, tak aby navazoval na dochovaná torza ornamentu při okrajích výsazu. Nakonec byla vydlabána lůžka pro budoucí inkrustace.

Původními truhlářskými technologiemi byly vyrobeny nové pásky inkrustací. Ruční pilkou byly nařezány pásky z javoru a tmavě promořeného dubu (dubový masiv byl dlouhodobě naložen v roztoku mořidla a dalších přísad). Promořené pásky byly opracovány pomocí hoblíku na požadovanou šířku a tloušťku. Poté byly k okrajům přiklíženy javorové linky. Hotové pásky byly přihoblovány pomocí hoblíku a cidliny na finální rozměry. Nově zhotovené pásky napodobují i rozměrové nepřesnosti, které se vyskytují u jednotlivých originálních kusů. Z pásků byly nařezány kusy, které přesně zapadají do vydlabaných lůžek a navazují na originální části páskového ornamentu při okrajích. Tyto kusy byly naklíženy do lůžek obr. 6. Uvolněné a poškozené části původní inkrustace osmicípé hvězdice ze středu čela truhly byly demontovány. Hvězdice byla poškozena poměrně razantním vbitím neúměrně velkého kovaného hřebíku doprostřed inkrustace. Tento hřebík je, na rozdíl od ostatních kovaných hřebíků, nepůvodní. Původní inkrustace musela být před opětovným naklížením vysazena novým materiálem a vyrovnána lokálním vypodložením dýhou, protože lůžko po ní bylo v některých místech propadlé. Inkrustace byla vyrovnána tak, aby po naklížení lícovala s deskou čela.

Uvolněné díly páskové inkrustace byly vyjmuty a očištěny od degradovaného klišu, lůžka inkrustací byla rovněž vycištěna. Restaurování originálních dílů inkrustací spočívala jen v lokálních výsazech poškozených částí. Pokud bylo potřeba, byly originální díly lokálně vypodloženy jasanovou dýhou tak, aby po opětovném naklížení lícovaly s deskou. Nepůvodní, rušivé dílky inkrustací byly po dohodě s kurátorem nahrazeny novými kopiemi zhotovenými tradičními technologiemi. Po opravách byly inkrustace naklíženy zpět na původní místa pomocí lepidla PVAC (Dispercoll D2). Toto lepidlo bylo použito z důvodu lepší soudržnosti lepeného spoje v podmínkách nižší vlhkosti. Klížení bylo provedeno pouze bodově a po časovém naředění lepidla (výrobce uvádí max. do 5 %). Lůžka inkrustací jsou vlivem sesychání materiálu někde i o několik milimetrů větší než pásky inkrustací, proto se lze pod inkrustací při případné demontáži pohodlně dostat. PVAC je moderní lepidlo, které je však za uvedených podmínek reverzibilní.

Postup demontáže inkrustací, uvolňování inkrustací z lůžek, vypodložení dýhou před opětovným naklícením, stav po naklícení a restaurování, 2020 (foto T. Dostál).

Na víku probíhaly restaurátorské práce obdobným způsobem jako na ostatních dílech truhly. Demontáž inkrustací, špánování, oprava inkrustací nebo výměna nepůvodních rušivých částí za nové a naklícení inkrustací zpět do původních lůžek obr. 7. Pravá nepůvodní boční profilová lišta, která není tolik rušivá a dobře plní svou funkci, byla ponechána.

Nově zhotovené doplňky

Na základě vizuálního průzkumu, zápisu v konzervační kartě (evidenčním listě sbírkového předmětu) a analogií byly vybrány doplňky z 80. let, které budou nahrazeny doplňky novými. Po dohodě s kurátorem bylo rozhodnuto tyto doplňky demontovat a nahradit novými, zhotovenými s důrazem na použití tradičních technologií, odpovídajících proporcí a materiálů.

Jedná se zejména o spodní profilové lišty, které byly ručně vyhoblovány z jilmového dřeva profilovými hoblíky, naklíceny a následně přibity ke korpusu truhly pomocí nově zhotovených dřevěných týblů. Rovněž levou boční profilovou lištu víka bylo nutné ručně vyhoblovat z jilmového dřeva pomocí profilových hoblíků. Profilace boční lišty byla zvolena stejná jako u jediné originální, přední profilové lišty víka. Lišta je přiklížena a přichycena ručně zhotovenými týbly, tvarově shodnými s originály. Také nohy byly demontovány a nahrazeny novými soustruženými, proporčně odpovídajícími originálu.

Vybrané části demontovaných doplňků z 80. let byly vloženy do truhly jako doklad dobového přístupu k restaurování.

Nově zhotovené doplňky. Tvar nohou byl inspirovaný analogií, spodní profilové lišty s ručně hoblovanými profily jsou po moření připevněny pomocí ručně zhotovených dřevěných hřebíků (týblů), 2020 (foto T. Dostál).

Kování

Zlomený pant byl nejprve kovářsky opraven. Poté bylo přistoupeno k očištění a konzervaci kování. XRF analýza potvrdila na kování pocínování. Cínované části kování byly šetrně otryskány balotinou za použití nejnižšího možného tlaku. Protože kování (kromě pantů víka truhly) bylo původně pocínované, je záměrem prezentovat jej nečerněně, v odstínu patinovaného cínu. Kromě pocínování vynikne také lépe zdobení tepáním či rýhováním. Tanátování, které bylo následně vytřené pomocí ethanolu, bylo zvoleno z důvodů patinace kování. Po důkladném osušení bylo veškeré kování natřeno vrstvou Paraloidu B72. Před montáží byly původní díry po hřebících vysazeny dřevěnými kolíčky tak, aby nově přibité hřebíky v masivu držely. Panty byly po konzervaci přichyceny do původních děr pomocí dvou kusů originálních nýtů, které byly znovu roznyťovány. Další dva kusy byly zhotoveny nově jako kopie původních nýtů, nahrazujících moderní vratové šrouby s maticí. Po roznyťování byly panty přichyceny pomocí původních kovaných hřebíků, tam kde se nedochovaly, byly použity jejich kopie.

Madlo bylo osazeno pomocí nově vyrobených kopií ok, jejichž zakončení byla na vnitřní straně truhly ohnuta a přibita zpět do truhly tak, jak tomu bylo původně. Štítek byl přibit originálními hřebíky do původních děr, jen spodní neúměrně velký hřebík byl vyměněn za nový, odpovídající velikosti.

Barevné retuše, tmelení

Před závěrečnou povrchovou úpravou byly na všech výsazech a nově zhotovených prvcích provedeny barevné retuše vodovými mořidly v odstínech originálu. Na desce víka truhly se nachází rušivě působící hluboké defekty ve dřevě způsobené například vbitím a ohnutím neměrně velkého moderního hřebíku.

Jde o defekty, které nejsou způsobeny běžným používáním předmětu, ale spíše nevhodným, místy až vandalským zacházením. Proto bylo rozhodnuto, že tato místa budou vytmelena voskovým tmelem, probarveným pigmentem podle odstínu svého okolí. Uprostřed víka, kam byla při dřívější opravě vsazena nepůvodní osmicípá hvězdice, je deska v okolí lůžka hvězdice zvláštním způsobem poškozená, jakoby ohryzaná. Samotná inkrustace hvězdice je nepřesná, není však na první pohled rušivá. Vzhledem k charakteru poškození desky v okolí lůžka byla hvězdice ponechána na místě a mezery a defekty vyplněny voskovým tmelem probarveným pigmentem.

Povrchová úprava

Na závěr byla truhla opatřena novou povrchovou úpravou – olejoprskyřičným lakem, který potvrdila analýza FTIR. Včelí vosk je pouze konzervační nátěr, jak je zaznamenáno v evidenčním listě (konzervátorské kartě předmětu).¹⁴ Tyto materiály – lněný olej a kopálová prskyřice i vosk – poukazují na typický a v historii velmi rozšířený typ povrchové úpravy.¹⁵

Pro závěrečnou povrchovou úpravu byl proto zvolen olejoprskyřičný lak vyrobený z lněného oleje (Leinöl Standöl) s přísadou damarové prskyřice (damara rozpuštěná v terpentýnu v poměru cca 1:3). Polymerovaný lněný olej byl namíchaný s damarovým lakem

14 Evidenční list o stavu a ošetření muzejního předmětu Inv. číslo 30692. Kartotéka Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě.

15 LOSOS, Ludvík. *Historický nábytek, konstrukce, údržba, restaurování*. Praha: Grada, 2013, s. 186. MATUS, Dominik. *Knihovna a sakristie augustiniánů v Brně, dílo klášterního truhláře Bernarda Stöttnera*. Bakalářská práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2018, s. 29–30.

v poměru cca 1:4 až 1:5, tedy na 4–5 dílů oleje 1 díl damary, bez dalších přísad. Damarová pryskyřice byla zvolena z důvodu snadnější reverzibility než u kopálového laku.

Vzhledem k výskytu plísní před restaurováním je žádoucí monitorovat předmět v prostředí nového depozitáře. Předmět je možné čistit pomocí štětce a vysavače, popř. po očištění přeleštit suchou textilií. V případě poškození povrchové úpravy je možné její lokální i plošné znovu nanesení, popř. oživení, např. polnou se lněným olejem. Olejopryskyřičný lak je možné také plně odstranit, např. pomocí xylenu.

Závěr

Průzkum a restaurování truhly zdobené inkrustací přinesly řadu nových informací. Pomocí rentgenfluorescenční (XRF) analýzy se potvrdilo pocínování některých částí kování. Po odstranění černění z kování vynikne jeho zdobení tepáním či rýhováním. FTIR analýza potvrdila pravděpodobně původní povrchovou úpravu truhly – olejopryskyřičný lak, který byl na předmět navrácen. Dendrochronologickou analýzou se truhlu nepodařilo datovat, přesto je přínosné zjištění, že je možné se pokusit datovat i dřeva jako

je např. jilm či jasan podle dubové chronologie. Konstrukční opravy, jako např. srovnání posunutých desek boků a jejich následné špánování a klížení zamezí dalšímu poškození předmětu. Rekonstrukce páskového ornamentu na čele truhly a restaurování geometrického páskového ornamentu společně s nově doplněnými ozdobnými profilovými lištami a nohami pomohou k obnově celistvosti a estetické hodnoty díla uměleckořemeslné povahy. Předmět v minulosti, zejména v 80. letech 20. století, prošel opravami a konzervátorským zásahem, který je zaznamenán v konzervační kartě a dokládá tehdejší přístup ke konzervaci ve VMP. V rámci restaurování a obnovení integrity předmětu byly některé rušivé části obnoveny původními (tradičními) technologiemi, avšak vybrané prvky z předchozí opravy zůstano uložené společně s restaurovaným předmětem jako doklad dobového přístupu.

Restaurovatelský zásah a uložení předmětu v podmínkách nového depozitáře zamezí jeho dalšímu poškození a prodlouží tak jeho životnost. Restaurovaný předmět je připraven pro výstavní účely či zápůjčky ostatním institucím.

Celkový pohled na truhlu po restaurování, 2021
(foto J. Kolář).

LITERATURA

BAILLIE, Michael G. L. & PILCHER, Jon, R. A Simple Crossdating Program for Tree-ring Research. *Tree-Ring Bulletin*. 1973, 33, s. 7–14.

ECKSTEIN, Dieter u. BAUCH, Josef. Beitrag zur Rationalisierung eines dendrochronologischen Verfahrens und zur Analyse seiner Aussagesicherheit. *Forstwissenschaftliches Zentralblatt*. 1969, 88, S. 230–250.

HOLLSTEIN, Ernst. *Mitteleuropäische Eichenchronologie. Trierer dendrochronologische Forschungen zur Archäologie und Kunstgeschichte*. Mainz am Rhein: P. von Zabern, 1980.

KLATT, Erich. *Die Konstruktion alter Möbel – Form und Technik im Wandel der Stilarten*. Stuttgart: Julius Hoffmann Verlag, 1961.

KYNCL, Josef, GRYC, Vladimír, VAVRČÍK, Hanuš, DOSTÁL, Tomáš, DĚCKULÁČEK, Martin a ROUSEK, Radim. *Atlas pro mikroskopické určování dřeva*. Rožnov pod Radhoštěm – Brno: Národní muzeum v přírodě – Mendelova univerzita v Brně, 2021.

KYNCL, Josef. *Letokruhy jako kalendář i záznamník. Zajímavosti z dendrochronologie*. Praha: Grada Publishing, 2017.

LESNIAKOVÁ, Petra, SAMOHÝLOVÁ, Alena, HOLÝ, Zdeněk a kol. *Metodika průzkumů vybraných skupin předmětů uměleckého řemesla*. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2019.

LOSOS, Ludvík. *Historický nábytek, konstrukce, údržba, restaurování*. Praha: Grada, 2013.

OSTATNÍ ZDROJE

Evidenční list o stavu a ošetření muzejního předmětu Inv. číslo 30692. Kartotéka Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě.

KOLÁŘ, Tomáš. *Dendrochronologická zpráva ze dne 14. 5. 2019*. Brno: Lesnická a dřevařská fakulta Mendelovy univerzity v Brně, 2019. (Uloženo na Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě, Valašského muzea v přírodě).

KOPECKÁ, Ivana a SVOBODOVÁ, Eva. *Materiálová FTIR analýza potvrzující olejoprskyřičný nátěr jako povrchovou*

úpravu truhly, protokol č. akce/č. vzorku: 52/18/176-178. Praha: Oddělení preventivní konzervace Národního technického muzea, 2020. (Uloženo na Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě, Valašského muzea v přírodě).

MATUS, Dominik. *Knihovna a sakristie augustiniánů v Brně, dílo klášterního truhláře Bernarda Stöttnera*. Bakalářská práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2018.

MAZIK, Michal. *Protokol z rentgen-fluorescenční analýzy (XRF) kování*. Brno: Metodické centrum konzervace, Technické muzeum v Brně, 2020. (Uloženo na Oddělení péče o sbírky Národního muzea v přírodě, Valašského muzea v přírodě).

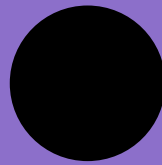
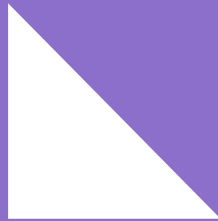
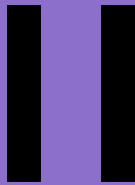
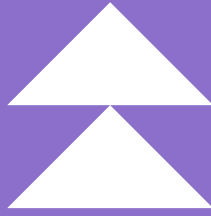
Summary

Survey and restoration of an inlaid chest

Inlay, restoration, furniture, Baroque, folk art, traditional workmanship

This article focuses on the survey and restoration of a historic inlaid chest. The survey confirmed that the surface of the chest was probably originally finished in oil-resin varnish. It was also found that some elements of the metalwork were tin-plated. Unfortunately, dendrochronological analysis did not enable the chest to be dated. The chest was restored due to damage caused by long-term storage in unsuitable conditions (damp). In the past, the chest was also subjected to inexpert treatment which caused further damage – e.g. the horizontal repositioning of two panels forming the sides and lid. Other damage includes loose ornamental bands. Additions made during the 1980s were not in keeping with the original item either in terms of proportions or workmanship, and they are disruptive to the chest's appearance. It was agreed with the collection's curator that the chest would be restored to a functional condition in order to prevent further damage to its original parts and to restore its integrity. After cleaning the chest, the surface was treated with oil-resin varnish. The later additions were replaced by new copies with appropriate proportions, produced using traditional techniques and appropriate materials.

rozhovor

Polabí dalo skanzenu v Přerově nad Labem nejen jméno

Rozhovor s Janou Hrabětovou o historii, výstavbě a současnosti polabského muzea v přírodě

PhDr. Mgr. Vít Smrčka, CSc.

smrcka.vit@seznam.cz

Když Jana Hrabětová převzala v roce 1980 vedení muzea v přírodě v Přerově nad Labem, byly zde pouze tři chalupy. V současnosti je tu přes čtyřicet objektů. Návštěvnost byla jen 2 500 lidí za rok, nyní dosahuje 50 000 návštěvníků. Není mnoho muzejníků, kteří by se tak dlouho a zároveň tak výrazně podíleli na rozvoji některé naší muzejní instituce. Do muzea v Poděbradech, kam přerovský skanzen patří, nastoupila J. Hrabětová už v roce 1963. Nikam neodešla, nezměnila místo a působí zde dodnes. Vždy milá, usměvavá, příjemná – člověk, s nímž je radost se setkat. Tak nás i přivítala v Polabském národopisném muzeu v Přerově nad Labem.

Jano, jestli dovolíš, budu tě tak oslovovat, protože se řadu let známe. Je věrnost povolání a jednomu pracovišti přínosná? Nebo naopak lituješ, že jsi nemohla sbírat zkušenosti i jinde?

Ne, nikdy jsem nelitovala. V první třídě, když jsem nastoupila, tak paní učitelka chtěla, aby rodiče napsali charakteristiku svých dětí. Naše máma napsala: je to kramářka, která jenom kramuje, čmárá a stříhá papíry. Já jako malá holka jsem se cítila dotčená, urazilo mě to. Ale pak, když jsem přišla do muzea, jsem si řekla, že to je pro muzejnici vlastně nejlepší kvalifikace. Pořád jsem si dělala nějaké výstřížky, shromažďovala věci, pořádala je. To mě provází od dětství do současnosti. Když jsem nastoupila v roce 1980 do Přerova nad Labem, tak zde byl sbírkový fond asi 4 000 evidenčních čísel, a to i s písemnostmi. Já jsem na to navázala, jak jsem byla zvyklá z Poděbrad, kde jsem v muzeu hodně katalogizovala, hlavně archiv. Začala jsem intenzivně rozšiřovat sbírky, jezdila jsem po Nymbursku. V současnosti je zde kolem 20 000 číslovaných předmětů. Troufám si

říci, že dalších 10 000 věcí je zde neočíslovaných jako pomocný sbírkový fond.

Je nejen pro tento rozhovor zajímavé, že jsi byla u zrodu novodobé etapy muzea v přírodě v Přerově nad Labem v 60. letech. Můžeš na to vzpomenout?

Do poděbradského muzea jsem nastoupila 1. dubna 1963. Moc jsem si muzea považovala, protože jsem do něj chodila od dětství, pak i na brigádu. Výrazně ho pozvedl náš slavný muzeolog Zbyněk Zbyslav Stránský, který v Poděbradech začínal. Po Stránském se stal ředitelem Svatopluk Šebek. Byl sice přírodovědec, významný mykolog, ale zajímal se o národopis. Sbíral i lidové písně. Začal také v roce 1963 dělat výzkum lidové architektury na Nymbursku a s historičkou Hanou Novákovou mě brali s sebou. Já jsem se za tím účelem naučila fotografovat a malovat. Naučila jsem se také čistit a upravovat různé věci, dělat kopie a modely, lepit střepy. To byly moje začátky v muzeu. Jsem za ně vděčná, provází mě dodnes. V té době dělal krajského konzervátora památkové péče architekt Ladislav Štěpánek, který úzce spolupracoval s Poděbradským muzeem a ředitelem Šebkem. Měl na starosti i generální opravu Staročeské chalupy v Přerově nad Labem. Hledalo se zároveň její využití. Nabídl jí muzeu v Poděbradech pro národopisné sbírky. Uvítali jsme to, protože v Poděbradech se v té době připravovala nová expozice. Lidový nábytek a další předměty jsme měli v depozitářích, nebylo pro ně uplatnění.

Jak se v prvních letech muzeum vyvíjelo?

Bylo domluveno, že se v Přerově nad Labem vytvoří záchranný skanzen pro střední Polabí, do okolí Staročeské chalupy se přenesou objekty ohrožené

Jana Hrabětová
v pracovně v Přerově
nad Labem, 2022
(foto Vít Smrčka)

v terénu. V roce 1972 se proto stěhovala do skanzenu další chalupa, v roce 1974 druhá. Mezitím získalo muzeum zdejší myslivnu a do zahrady za ní se přestěhoval špýchar z Kolínska. Představuje doklad, že se v Polabí pěstoval chmel: tři komory v patře byly chmelařské. Těsně předtím, než jsem v roce 1980 přešla z Poděbrad do Přerova nad Labem, se začal přestavovat objekt bednářny ze 16. století. Bednářna byla prvotně panským ovčínem, později se v ní vyráběly sudy pro panský pivovar. Stála na původním břehu, kde Labe kdysi dávno meandrovalo. Budova se časem rozpadla a polovina z ní se musela postavit znovu. Já jsem dokončovala úpravy v druhé polovině, která se zachovala v původním stavu. V nově postaveném výstavním sále děláme sezónní výstavy, v rekonstruované části je umístěna expozice staré školy, která mívá u návštěvníků asi největší úspěch. Skanzen je veden jako národopisné oddělení Polabského muzea v Poděbradech.

Nelze se nezeptat: muzeum v přírodě v Přerově nad Labem je některými odborníky považováno za nejstarší u nás. Souhlasíš?

Já to ráda uvádím jako marketingový tah. Právě Ladislav Štěpánek objevil, že Staročeská chalupa v Přerově nad Labem představuje první národopisné muzeum v přírodě ve střední Evropě. Arcivévoda Ludvík Salvátor Toskánský, kterému patřilo brandýské panství současně s Přerovem, pod dojmem Národopisné výstavy československé a České chalupy ze Zemské jubilejní výstavy koupil v Přerově nad Labem v roce 1895 starou kovárnu Bělíků. Nechal ji upravit po vzoru výstavy. Když se podíváme na průčelí naší

Staročeské chalupy, tak je naprosto zřejmé, že je to kopie průčelí České chalupy. Objevila jsem zápis v čelákovické farní kronice, kde se uvádí, že arcivévoda navštívil chalupu Bělíků, dnes naši Staročeskou chalupu, a namaloval její plánek. Patrně pak zadal tesařům, aby na ní podle výstavního vzoru udělali štít. Existují rovněž doklady o tom, že v roce 1895 pověřil svého lesního Míška, aby do chalupy posbíral mezi lidmi věci pro národopisnou expozici. Takže už na konci 19. století tato chalupa představovala národopisné muzeum v přírodě. Byla oplocena, k objektu náležela zvonička, roubená studna a také kůlna, kde se nacházelo hospodářské vybavení. Uvnitř chalupy byly dvě světnice zařízeny lidovým nábytkem, dokonce tu stály dvě figuríny v polabských krojích. Muzeum bylo otevřeno pro veřejnost až do druhé světové války o svátcích a také na požádání. Sám architekt Štěpánek mi vyprávěl, jak ho někdy před válkou navštívil.

Byla jsi při opětovném otevření Staročeské chalupy?

V roce 1967 získalo chalupu Poděbradské muzeum a k jejímu opětovnému slavnostnímu otevření došlo 23. dubna 1967. Dokonce jsme tam první sezónu měli postel s nebesy, exponát ještě z původní expozice Staročeské chalupy. Zapůjčilo ji muzeum v Českém Brodě, kam bylo její vybavení za druhé světové války převezeno. Na otevření Staročeské chalupy v roce 1967 jsem spolupracovala, pomáhala instalovat první expozici a byla jsem samozřejmě i při jejím otevření. Velká sláva, i když tenkrát přišlo a byla zima. Program zajišťovali místní baráčníci.

Muzeum jsi dostala na starost na počátku 80. let. Kde si sbírala zkušenosti a kdo ti nejvíce pomáhal?
Od začátku existovala při muzeu vědecká rada, ještě od doby ředitele Šebka. Jejimi členy byly od počátku známé osobnosti z oboru, například Josef Vařeka a Zdeněk Tempír. Asi dvakrát ročně se v Přerově nad Labem sešli. Hlavní slovo měl vždy Ladislav Štěpánek. Ten mě také dost ovlivnil, byl velice pilný a měl velké znalosti. Zažila jsem, jak se přátelsky besedovalo. Radili jsme se, co se bude převážet, co nového ve skanzenu postavit. V 80. letech jsem pak každý rok mohla přenést jednu chalupu tím nejjednodušším způsobem. Když jsem v roce 1980 skanzen přebírala, přišla jsem s návrhem, že na pozemek pod bednárnou by se vešel kus polabské návsi a vědecká rada to schválila.

Krátce před mým převzetím skanzenu se v právě dokončeném výstavním sále konala velká konference s mezinárodní účastí „Lidová kultura národního obrození“, pořádaná Ústavem pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd, který se začal ve skanzenu angažovat. Tím jsem vlastně začínala. Hned po svém nástupu jsem dokončovala expozici staré školy v bedárně a stavěl se špýchárek z Křinice. Získali jsme také velký statek na návsi, kde mělo vzniknout druhé návštěvnické centrum se sbírkou zemědělského nářadí, která se začala rozrůstat. Členem vědecké rady byl také předseda místního JZD Luděk Dvořák, který udělal pro rozvoj muzea hodně. Z důchodců při družstvu sestavil partu, pracovali v ní asi tři, čtyři dědkové znalí místních technik a pracovních postupů. Ti postavili skanzen. Za 7,50 korun na hodinu. Velkou oporu jsem měla ve svém druhém manželovi, který mi ve skanzenu hodně pomáhal. Jezdili jsme s jeho dodávkou po celém Nymbursku a na vesnicích ještě posbírali mnoho věcí.

Ukázka nepálených cihel na chalupě z Chvalovic, 2022 (foto Vít Smrčka)

Máte u Staročeské chalupy studnu přenesenou z domu, kde bydlela Božena Němcová. Víš, jak se tato rarita do muzea dostala?

Byla to zásluha architekta Štěpánka. Jako krajský konzervátor se pohyboval po celém kraji. Studna pochází z Brzorádova domu v Nymburce, kde v letech 1848–1849 žila Božena Němcová. Odtud se stěhovala do Liberce. Brzorádův dům se nacházel na hranici historického jádra, těsně za městskými valy, příkopy. Byla to velká usedlost. V době, kdy se o něj architekt Štěpánek zajímal, patřil dům městu a to ho chtělo přestavět na kulturní středisko. Nějak se k tomu dostal a studnu objevil. Studna se pak stěhovala z Nymburka do skanzenu v Přerově nad Labem ke Staročeské chalupě. Byl to první objekt, který se do skanzenu přenášel ještě před jeho otevřením v roce 1967. Roubení i rumpál studny jsou původní. Němcová ji musela znát, možná k ní chodila pro vodu, k tomu je ale potřeba trochu fantazie. Brzorádův dům existuje, nachází se v Nymburce na hlavní třídě směrem na Mladou Boleslav. Podle dokumentů skutečně u Staročeské chalupy bývala studna už v době zřizovatele muzea Ludvíka Salvátora Toskánského. Architekt Štěpánek se snažil co nejvíce těchto drobností dostat do blízkosti chalupy, aby to odpovídalo původnímu záměru.

Čím je Polabí zajímavé z hlediska lidového stavitelství?

Podstatná část zachovaných lidových staveb pochází z druhé poloviny 18. století, z období tereziánských a josefínských reforem. Celé střední Polabí patřilo do komorního panství a Poděbrady nebo Brandýs nad Labem se řadily k největším. Při Raabově reformě došlo k parcelaci mnoha původních komorních dvorů. Většina zachovaných tradičních lidových domů spadá právě do tohoto období. I u původních kolonizačních vesnic vyrostly nové části jako jejich pokračování. Většina chalup ve skanzenu pochází právě z tohoto období rychlého zastavění polabského venkova. Chalupa ze Střihova měla například prkno s letopočtem 1770.

Můžeš charakterizovat tradiční dům v kraji na březích Labe?

Hodně ho ovlivnil začátek pěstování cukrovky na komorních velkostatkách, kraj zbohatl. Chalupy byly přízemní, komorového typu, jednalo se o jednotraktový trojprostorový dům. Světnice, síň, komora a za nimi pokračovaly chlévy s vchodem ze zápraží. Kabřince

Okna
vyzdobená květinami
a předzahrádka patřily
k chalupám v Polabí,
2022 (foto Vít Smrčka)

Detail roubení chalupy z Draha, 2022
(foto Vít Smrčka)

byly ne výrazně do půlkulata, ale jen málo předsunuté na vrcholu štítu. Podle zachovaných starých modelů vidíme, že hospodářské objekty se nacházely kolem dvora rozptýleně, stodoly byly původně dřevěné a polygonální. Brzy je ale nahradily velké, zděné stodoly. Tento typ domů je u nás zastoupen ve skanzenu až na výjimku Staročeské chalupy, která byla původně kovárnou a je dvoutraktová. V Polabí se neprojevovaly velké sociální rozdíly: výměra dva hektary dokázala uživit i početnou jedenáctičlennou rodinu, jak ukazujeme v jedné naší chalupě. Sedlák tady měl zpravidla 15–18 hektarů. Poměrně brzy se stavěly zděné statky na návsích. Bylo zde také hodně velkostatků, kde se žilo zase úplně jiným způsobem.

A z pohledu stavebního materiálu?

Stavělo se podle druhu porostů a dostupného stavebního materiálu. Na Městceku byly duby, proto lidová architektura je tam z dubu. Kolem Labe roste borovice, a proto se vyskytují borové sruby. Na severu v okolí Rožďalovicka byly smrkové lesy, a tak se tam stavělo z měkkého dříví. Ve vesnicích, které se nacházely při řece, roubené domy převažují. Má to jednoduché vysvětlení. V minulosti se po Labi ve velkém množství plavilo dříví z Krkonoš, ne ve vozech, ale volně. Plavilo se dále přes Litoměřice až do Hamburku. Pro vesničany nebyl problém přitáhnout z řeky klády a postavit si z nich alespoň roubenou stěnu. Protože se zde vyskytují spraše, tak si vesničané vyráběli také hliněné buchy, zvané také *truple*, a z nich rovněž stavěli. Docházelo ke kombinaci hliněné části domu s roubenou, ze které byla zpravidla obytná místnost. Kolem Oškobrhu se vyskytuje

Špýchar z Vlkavy
s doškovou střechou,
2022 (foto Vít Smrčka)

opuka, takže se statky i chalupy stavěly z kamene. Krytinou v minulosti byly hlavně došky, jedná se o obilnářskou oblast, ve velkém se pěstovalo i žito. Stávalo se, že když měli vesničané nedostatek krmi-va, tak kus střechy dali dobytku na krmení a příští rok si udělali novou doškovou střechu.

**Vedle dřevěné architektury se tedy v Polabí uplatňo-
valo ve větší míře i hliněné stavitelství?**

V Polabí se hodně stavělo z nepálených cihel, po-staveny tak byly celé vesnice. Názorně je to poznat na historii poslední chalupy z Oskořínka, kterou jsem zpracovala. V roce 1832 vyhořela, pak ji celou přestavovali, takže se domnívám, že nepálené cihly jsou právě z toho roku. Na místě jsem zjistila, že pět metrů od chalupy se nacházel výkop se stejnou hli-nou, z jaké byla stavba. Bral se tedy stavební materiál z toho, co bylo po ruce.

Ve skanzenu jsou i další objekty z nepálených cihel. V Polabí byla roubená většinou pouze světnice a hospodářské objekty se stavěly z nepálených, pří-padně vypálených cihel. V muzeu máme zachovanou formu na výrobu nepálených cihel. Je to jednoduchá věc – čtyři prkénka sbitá k sobě. Kde ale stála cihelna, a těch bylo v Polabí hodně, tam se stavělo z pálených cihel.

**Promítá se Polabí i do charakteru zdejšího domu
a způsobu bydlení?**

Byl to bohatý kraj, úrodná půda, lidé zde neměli ta-kové existenční problémy jako v chudých oblastech. Moc si nepotrpěli na lidové umění, to nebylo v povaze zdejších lidí. Neměli vnitřní potřebu vyřezávat, zdo-

Vstup do špýcharu z Vlkavy, 2022 (foto Vít Smrčka)

bit. Neměli estetický přístup k věcem, protože šli do města a koupili si, co bylo právě v módě. Měli na to, ale to neznamená, že si nehlídali, aby to moc nestálo. Mohli si věc koupit, proto jim chyběla potřeba něco ze sebe vydávat. K věcem přistupovali tak, že dokud může sloužit, tak ať slouží. Pak se s lehkým srdcem vyhodí a pořídí se nová. To je zřejmě i u zdejšího lidového stavitelství. První, co mizelo, byly dřevěné

stodoly, což je rozdíl proti jiným oblastem. V katastrálních mapách jsou dřevěné stodoly v Polabí ještě zakresleny, ale v 19. století se stavěly už jen zděné a velké. Obytnému stavení se nepřikládal takový význam, hledělo se především na hospodářskou část, například vedle stodol na krásné, velké chlévy. Špýchary jsem v terénu už moc nezažila, přesto se jich do skanzenu podařilo ještě sedm přestěhovat.

Čím přerovské muzeum obohacuje soustavu našich regionálních muzeí v přírodě?

Vezmu to pouze za Středočeský kraj, kde jsou čtyři muzea v přírodě. Každé má jiný charakter podle toho, kdo ho vytvořil a také v něm působil. Já jsem především muzejnice, pro mne je přerovský skanzen muzeum a tomu v našem případě odpovídá i sám název Polabské národopisné muzeum. Sbíráám doklady, jak se tady v minulosti žilo. Na rozdíl například od skanzenu v Kouřimí, kde jde o muzeum stavebních technik s regionálním přesahem.

Jak vypadá současnost? Musím se zeptat na návštěvnost, která je důležitým kritériem pro úspěšnost instituce.

Máme roční návštěvnost kolem 50 000 lidí. Drží se v této výši už poměrně dlouhodobě. Otevíráme vždy na jaře kolem Josefa, v polovině března. Začínáme výstavou Jaro na vsi v celém areálu skanzenu. Kolem

Štít na Staročeské chalupě byl zhotoven podle vzoru České chalupy z Jubilejní výstavy v Praze v roce 1891

8. května přecházíme na expozice, které jsou k vidění přes sezónu. Na konci října zavíráme a připravujeme Vánoční výstavu. Ta se v posledních letech otevírá stále dříve, zpravidla už v polovině listopadu. Zase i jí je věnován celý skanzen. Začíná adventem, v jedné z chalup je předvánoční pečení, ve Staročeské vše kolem Štědrého večera, v ostatních koledování. Vystavujeme ozdoby, hračky, vánoční cukroví, betlémy dáváme do celé bednárny. Vánoční výstava přináší zhruba poslední třetinu návštěvnosti, kolem 15 000 lidí. Výhoda skanzenu je, že máme možnost věci z výstav ukládat. Jsou zde velké prostory, je kam dávat kraslice, pomlázky a nové věci. Máme například obrovskou sbírku betlémů, odhadem asi 300 kusů.

Jsou návštěvníci spokojeni?

Řekla bych, že ano. Máme návštěvní knihy, za chvíli bývají popsané samými superlativy. O jarních a vánočních výstavách se tu někdy vystřídá za den přes 20 autobusů s návštěvníky. Ráda je provázím, nemám s tím problémy. Běžně ale s návštěvníky nepřijdu do styku. Považuji 50 000 návštěvníků za maximum pro náš skanzen, to už je strop. Více už přináší provozní problém, například s WC, úklidem.

Kterých sbírek získaných pro muzeum si nejvíce ceníš?

Nechtěla bych ukazovat na jednotlivé předměty, spíše na soubory. Nejvíce si cením jako celku starého zemědělského inventáře, který se podařilo zachránit pro muzeum. Samovaz a další zemědělské stroje, všechny druhy oradel, transportu, množství drobného nářadí. Máme tu doklady vývoje tradiční zemědělské techniky někdy od konce 18. století až do kolektivizace. Podobně máme velkou sbírku od všech druhů řemesel, například bohatě vybavenou kovárnu nebo truhlárnu. Pak je zde obrovská sbírka textilu, základ jsem podědila ze starých fondů muzea, například koutnice a polabské kroje ještě ze sběrů pro Národopisnou výstavu československou. To považuji za velkou vzácnost, protože později už se těchto věcí moc nedalo získat. Dokonce máme ještě asi tři skříně, na nichž se nachází nápis Národopisná výstava československá. Sbírala jsem také městský textil, i toho je zde velká kolekce.

Jaká je sběrná oblast?

Jsme zaměřeni na Nymbursko. Jen něco málo máme mimo tuto oblast. Stává se ale, že k nám přijedou návštěvníci odjinud, většinou z Prahy a darují nám předměty pro muzeum. Například háčkované záclony, to je asi nejčastější věc, kterou nám lidé chtějí darovat. Sbíráme pořád, ale už toho není moc. Také není co sbírat z tradiční lidové kultury. Tady z bohatého Polabí tyto tradiční předměty mizely z domácností hodně brzy. Všimla si toho už Božena Němcová, když se přistěhovala v roce 1848 do Nymburka. Existuje dopis, který psala zpátky na Chodsko, ve kterém uvádí, jak je nešťastná, že tady v Polabí není ten prostý lidový život. Selky se chtějí podobat měšťkám a sedláci, že jsou sice vzdělaní, ale už jí na nich chyběla lidovost. Bohatý zdejší kraj, zejména blíže ku Praze, je charakteristický tím, že lidé jdou, koupí si a staré vyhodí, zbaví se toho. Nemají vztah k tomu, aby si něco uchovávali, jako v těch chudých, podhorských a horských oblastech, kde lidová kultura žila déle.

Vykupujete ještě věci pro sbírky?

Chalupy jsme až na výjimky nevykupovali ani v minulosti. Jednalo se většinou o objekty určené k demolici. Dávám do nich sbírkové předměty, abych ukázala, co venkované potřebovali ke svému životu. A protože jsme muzeum, je tam od všeho více, než tam opravdu bylo. Všechno podstatné, co se na polabském venkově vyskytlo, ve sbírkách už máme. Hodnotnější věci

Jednou ze zajímavostí muzea v přírodě v Přerově nad Labem je studna z domu, kde žila spisovatelka Božena Němcová, 2022 (foto Vít Smrčka)

se v darech moc neobjevují, ještě tak kameninová bábovka. V mnoha případech, než nám nyní někdo něco nabídně, tak nejdříve jde ke starožitníkovi nebo do bazaru. Teprve když tam neuspěje, daruje to nám. Jsou to věci používáním už většinou poškozené. Věci z tradiční lidové kultury nevykupujeme. Naposledy jsme dali asi před třemi roky 30 000 korun za velký novodobý betlém od keramiky Kuby z Kerska. Dříve jsme hodně věcí získávali také z různých pozůstalostí z venkovského prostředí, hlavně vozy a zemědělské nářadí. Opravdovými staršími lidovými kroji se v terénu také už nenajde. Už od poloviny 19. století zdejší lidé měnili kroje za pohodlnější oblečení. V okolí Přerova nad Labem se vyskytují pouze baráčnické kroje z doby první republiky. Poděbradské muzeum vykupuje například obrazy. Nedávno získalo i Hrabalovu chatu v Kersku s původními spisovatelovými věcmi, kterou chce otevřít pro veřejnost.

Přenášeli jste celé usedlosti, nebo jen části? Neuvažovali jste také o stavbě kopii objektů?

Zděné části a střechy se nebraly, nešly rozebrat bez poškození dřeva a tašek. Počítalo se, že v dolní části

skanzenu bude kvůli údržbě všude tašková krytina. Krovy se musely přizpůsobit této nové krytině. Tady v Polabí stejně byly nejběžnější tašky bobrovky. Došky jsou jen ukázkově na jednom špýcharu. Kopíí máme jen několik. Například zděnou kapličku, podobnou té, která byla v Přerově v roce 1948 zbořena. Je tu také funkční kopie sušárny ovoce a velká pilřřová stodola na vystavení mlátiček a povozů. Také zděná kovárna je kopíí, z originálních dřevěných prvků se nedalo nic použít.

Do jaké míry se dařilo dodržet autentičnost objektů?

Autentičnost objektů byla z nouze ctnost. Čím více se toho použilo z původního objektu, tím menší náklady byly na doplnění ve skanzenu. Pokud šlo o prostor, takto jsem neuvažovala. Existovala zahrada pod bednárnou, a tak jsem se snažila postavit tam aspoň kus návsi, kde by bylo ode všeho něco. Polabské návsi byly natěsnané, domy nahusto vedle sebe. Na návsi stála většinou kovárna, kaplička, hospoda a kolem usedlosti.

Máte firmy s potřebnými znalostmi a dovednostmi pro stavbu?

Přímo v Přerově je například tesařská firma – otec se synem a k tomu mají ještě nějaké spolupracovníky. Pracují tradičním způsobem, osekávají trámy. To jsem zažila v roce 2015, kdy postavili novou roubenou stodolu. Měla jsem ji vybranou už v 80. letech,

Část návsi Polabského národopisného muzea, 2022 (foto Vít Smrčka)

ale před transferem z ní zůstalo nepatrné torzo. Kdysi dávno jsem si ji zakreslila, tak ji podle toho udělali. Se šindelem jsme neměli problém, to nám zase dělala specializovaná firma z Kolínska. Horší je to s došky: snad až na jednoho nejsou výrobci v celé republice. Já jsem se vždy snažila, aby ve skanzenu dělali místní lidé. Hlásí se pak ke skanzenu jako ke své oceňované vizitce.

Můžeš hodně srovnávat. Změnil se způsob výstavby muzea za dobu, kdy působíš v oboru?

Změnil se výrazně. Dnes už je potřeba ke všemu podrobná dokumentace. Je to často nekonečné schvalování. Podílí se na tom hodně lidí, což všechno ještě prodražuje. Začátky byly takové, že jsme byli tenkrát okresní muzeum. Dostali jsme určitý rozpočet, na Přerov se vydělila určitá částka, kterou jsem dostala, s tou jsem musela hospodařit. Nepodléhalo to všelijakému schvalování, byla u toho minimální administrativa. Chlapi z přidružené výroby JZD otloukli omítku na vybrané chalupě, kterou schválila vědecká rada. Namalovala jsem trám po trámu, očíslovala podle očíslovaného plánu, oni odstranili střechu, srub rozebrali pomocí auta s rukou, převezli a postavili na předem připravené základy. Ve skanzenu se zase vše poskládalo jako stavebnice. Toto

byla záležitost jednoho, dvou dnů. Srub se musel nechat vyschnout, pak se natíral ochrannými nátěry. V Přerově zatím tesař udělal nové krovy. Pak to trvalo třeba rok, než se postupně provedly drobnější úpravy a doplňky včetně vymazávek a zařídily vnitřky. Takhle to šlo, tak jsem začínala. Neměla jsem žádné problémy s výstavbou. K přenesení úplně stačilo, že jsem si originál namalovala. Se zájmem jsem dávala dohromady historii chalupy podle pamětníků a pozemkových knih. Po roce 1989 jsme do skanzenu přenesli jen dva špýchárky. Už to ale nešlo tak lacino jako dříve. Pak dlouho nic. Naposledy se stavělo před sedmi lety za evropské peníze, to už bylo všechno jinak. Musela být přesná dokumentace, všechno přes počítače, neustále kontrolní dny. Co nebylo namalované, jako by nebylo. Nedalo se improvizovat a pět roků se pak do hotových objektů nesmělo zasahovat.

Jste finančně soběstační?

Jsmo příspěvková organizace. Nevydělal bychom si na sebe, proto bych si dnes ani netroufla provozovat například soukromé muzeum. Vstupné z Přerova je podstatná část toho, co si Polabské muzeum musí jako příspěvková organizace vydělat.

Nabízíte také živý program?

Při skanzenu působí okruh zájemců, kteří předvádějí stará řemesla a ukazují tradiční výrobu, například pletení košíků nebo zdobení perníčků. Děti si mohou vyrobit vánoční ozdoby, namalovat vajíčko. Konají se dožínky, máje, Mikuláš nebo muzejní noc. Když jsem přišla do skanzenu, tak jsme v objektu sušárny zkoušeli sušit švestky. Z bezpečnostních důvodů jsem ale od toho upustila.

Máme hodně včelínů, ale netroufla bych si včelaření provozovat ve skanzenu. Upozornili mě, že kdyby někoho z návštěvníků bodla včela, tak by s tím mohly být problémy. Nějaký chovatel k nám občas dá popást koně nebo ovce, což se návštěvníkům líbí, ale sami nic nechováme. Ráda bych zde měla pro oživení slepice nebo husy, ale zase je potřeba mít člověka, který by se tomu věnoval. Nás je zde tak málo, že nemohu ještě lidem přidávat další povinnosti. Navíc vše je pod signalizací a mimo návštěvní hodiny do skanzenu nikdo nesmí. Zvířata tedy nechováme a musím přiznat, že mi osobně to nechybí, i když by to sem i patřilo.

Květin tu máme dost, ale spíše jako dekoraci. Staráme se i o „zahradky našich babiček“ před chalupami

se starými druhy koření a léčivých bylin. Byly zde pokusy pěstovat staré ovocné odrůdy, měli jsme k tomu externího odborníka, ale stromy časem zašly. Nyní vysazujeme nové stromy hlavně kvůli působivým pohledům.

Když se ohlédneš zpět, řešila bys dnes něco jinak?

Nenapadá mě vůbec nic, co bych dělala jinak. Dělán, co umím, snažím se. Asi toho bylo dost, co se mi nepodařilo, ale já jsem si to nějak nebrala. Když se něco nepodařilo, tak se zase povedlo něco jiného. V mládí by mě asi ani nenapadlo, že něco takového, jako je skanzen, budu budovat. Ani v osobním životě bych neměnila. Měla jsem štěstí zejména na druhého manžela. Ten mě s velkým pochopením podporoval při práci pro skanzen i ve studiu.

Známi o tobě vědí, že jsi hodně cestovala po Evropě i okolních zemích a jako etnoložka zde sbírala zkušenosti...

Jezdili jsme od roku 1980 s mužem hodně po Evropě a navštěvovali všechna možná muzea. Delší cesty jsme podnikali i několikrát za rok. Muže to bavilo. Upravil auto pro spaní, všechno jsme si vozili s sebou. Samozřejmě jsme mnohokrát jeli Slovensko, kam jsem jezdila i služebně. V Martině se často konaly různé konference. Vedle centrálního národopisného muzea tam budovali obrovský celoslovenský skanzen v Jahodnických hájích a ještě v každém z devíti národopisných regionů na Slovensku další velké skanzeny regionální.

Zpočátku před otevřením hranic jsme navštěvovali především východní Evropu, i když ani tam nebylo snadné vycestovat. V Pobaltí jsou například pěkné skanzeny. V Estonsku, Lotyšsku a Litvě mají velké centrální skanzeny, většinou v blízkosti hlavních měst, podobně jako v severských zemích, kde si na to potrpěli. Byla jsem před lety asi třikrát na Ukrajině v několika jejích skanzenech. Co mě zvlášť zaujalo, nedaleko Kyjeva mají ohromný centrální skanzen na ploše asi 200 ha. Ukrajina se skládá z 22 etnografických regionů, tak v tomto skanzenu měli například 22 novodobých domů typických pro každou oblast. Ten dům byl zařízený do nejmenších detailů novodobým zařízením.

Se zájezdem jsem byla také v Rusku někdy kolem roku 1998. Bydleli jsme v Moskvě–Sokolnikách. Za olympijskou vesnicí mají postavenou starou ruskou vesnici i s kopií obrovského pravoslavného chrámu. Konají se tam svatby, pořádají velké národopisné

akce, slavnosti i jarmarky. Zaujaly mě tehdy také historické rekonstrukce měst, například celý Novgorod Veliký.

V Polsku, vedle řady dalších regionálních skanzenů, mě upoutal zejména velkoryse postavený skanzen v Sanoku, kde řediteloval světově uznávaný odborník Czajkowski. V bývalé NDR jsme navštívili také řadu velkých skanzenů od Krušnohoří po Rujanu.

Projeli jsme také několikrát celý Balkán. V Bulharsku mají jen jeden centrální skanzen v Etaru, ale jinak po celé zemi plno starobyklých tradičních domů, proto asi nemají potřebu vytvářet muzea v přírodě. V Rumunsku je přímo v Bukurešti obrovský celostátní skanzen, pak i několik větších regionálních. I oni mají dost zachovaných objektů lidové architektury přímo v terénu. V Albánii jsem byla dvakrát, ještě v době, kdy se tam příliš nejezdilo. Tam se více soustřeďují na areály s památkami z doby římské.

A na západě od našich hranic?

Když se mohlo na Západ, tak jsme začali jezdit hlavně tam. U velkých skanzenů v západní Evropě bývají velká parkoviště, v horším případě jsme nocovali někde v polích. Projeli jsme i středomoří, severní Afriku, například Maroko, Egypt po Nilu lodí, tam nikde taková muzea v přírodě nejsou. V Itálii nemají skanzeny, protože stavby jsou tam kamenné. Ve Francii vlastně také ne, navštívili jsme několik obrovských komplexů ve stylu, kterému říkají ekomuzea. V bývalém Západním Německu mají v každé spolkové zemi jeden obrovský skanzen a pak řadu menších. Dokázali přenášet hrázdně stavby i půlku domu najednou. Stejně tak v Rakousku a ve Švýcarsku. Tam také mají jedno centrální velké muzeum a pak řadu menších regionálních. Měla jsem možnost vidět muzea v přírodě v Anglii, Skotsku a Irsku. Jsou ale zaměřena spíše historicky, vracejí se do středověku nebo ještě dále ke Keltům.

Všechno jsem si fotografovala, poučila se, ale moc jsem z toho v tehdejších podmínkách nemohla využít. Vždyť teprve nedávno dokázali například ve Vysokém Chlumci přenést do skanzenu najednou černou kuchyni. Když jsem navštívila v zahraničí nějaký obrovský skanzen, tak mě to vždy rozhodilo a chvíli mi trvalo, než jsem se zase srovnala s představou našich místních poměrů. Vzpomněla jsem si na zkušenost od nás z Přerova nad Labem, že i s minimálními náklady se často dá vytvořit atraktivní věc.

Poznala jsi i skandinávská muzea v přírodě?

Ve Skandinávii jsme cestovali po všech velkých skanzenech. Poznala jsem Švédsko, kde mě zaujalo hned v přístavním Helsingborgu, jak celou ulici kamenných domů přestěhovali na zelenou louku za město a tam se dál prodávalo zboží a vše fungovalo jako dříve. Byl tam holič, zubař, lékárník. Na ukázkou, pro zábavu. V Norsku i Finsku je dřevěná architektura a tam jsem si v několika případech všimla, že když jim dům přestal sloužit a potřebovali si postavit nový, tak starý věnovali obci. Přestěhovali ho někam na okraj a udělali si tam malý místní skanzen. V neděli se tam šla obec veselit, udržovali tradice, předváděli zvyky. V Norsku je u Oslo obrovský centrální skanzen a další mají v jednotlivých oblastech. Navštívila jsem několikrát i Hazeliův Skansen u Stockholmu, což je ale od samého začátku především zábavní podnik. Vše žije, v tiskárně se tiskne, podniky jsou v provozu, chodí se tam v dobovém oblečení. Všechny severské skanzeny jsou zařízené na to, že se tam něco provozuje.

Srovnávala si někdy přerovské muzeum se zahraničními institucemi?

Nezapomínejme, že přerovský skanzen je vlastně jen národopisné oddělení okresního muzea. Když jsem měla velké představy a bujnou fantazii, tak toto mě vždy vrátilo na zem. Vycházela jsem z dané reality, která je zde, a snažila se vytěžit z ní co nejvíc. Přerovský skanzen je odraz způsobu života v daném regionu. V mezích možností se snažíme udělat více než národopisná oddělení jinde. Máme výhodu, že muzeum má k dispozici dva hektary pozemku na přerovské návsi.

V době našeho rozhovoru pokračuješ v předávání muzea své nástupkyni. Můžeš se podělit o zkušenosti, jak se to realizuje?

Myslela jsem nejprve, že to pro mě bude hrozně těžké, že se s tím životním dílem budu těžko loučit. Až mě překvapilo, že mi odchod z Přerova ani nepřijde. Možná to dolehne později. Důležitou roli hraje, že svou nástupkyni Hanu Šídovou jsem si vybrala podle svého nejlepšího svědomí. Ráda jí to předám. Dříve pracovala v národopisném muzeu v Praze v Kinského sadech. Děláme spolu revize a já co můžu, co jsem sama vstřebala, se jí snažím předávat. Teší mě, že bude pokračovat v zavedeném stylu, který se zde osvědčil. Pro mne osobně je důležité, že zůstávám

Správa muzea v přírodě sídlí v budově bývalé myslivny, 2022 (foto Vít Smrčka)

ještě v muzeu v Poděbradech. Ty jsou od mého mládí moje velká láska. Poděbradům se chci věnovat, dokud je o to zájem, dokud ještě můžu.

Na co se musí při předávání muzea v přírodě patmatovat?

Předávám národopisné oddělení tím způsobem, že jednotlivé sbírkové fondy společně s kolegyní revidujeme. Děláme skutečně fyzickou inventuru. Už asi z polovičky má depozitáře ve své správě. Přebírá také katalogy sbírkových předmětů a podle svých představ si je už pořádá. Například máme obrovskou sbírku textilu, ten mě zajímal asi ze všeho nejvíce. Tuto sbírku už mám předánu kompletně. Jako jedno z prvních jsem předala lidové umění. Nyní se věnujeme zemědělskému nářadí a transportu. Chystáme se na řemesla a dáváme je zároveň do nových depozitářů. Předávání trvá třetí rok a dokončit bych ho chtěla příští rok v létě. Místní seznamy všech interiérů jsou hotové a to je důležité i pro průvodkyně.

Co by mělo být z existence přerovského muzea vyzdvíženo, čeho si ceníš?

Asi že jsme nejstarší, že už kníže Ludvík Salvátor Toskánský měl dobrou ideu a nechal vedle svého letního sídla v přerovském zámku zařídit lidovou chalupu, jak to viděl na výstavách v Praze. Nechal ji také zařídit lidovým inventářem, který byl sesbírán v okolí s cílem, aby sloužila jako muzeum pro veřejnost. Původ bych na tom skanzenu cenila nejvíce.

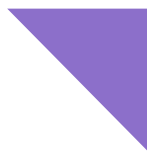
Je muzeum už dokončeno?

Není ještě dostavěno, chybí tu hospoda. Je na ni místo. Vhodně by uzavírala náves. Zatím existuje pouze ve výkresové dokumentaci. Měla by to být podle mých představ zděná stavba s valbovou střechou. Mám kompletní vybavení, dokonce z několika vesnických hospod. Vedle, ve svahu zámeckého valu, by mohl vzniknout ještě malý amfiteátr jako letní scéna pro národopisné pořady. Jeviště by navazovalo na zadní stěnu hospody. Národopisné programy zatím řešíme provizorně v zadní části muzea. Musí se zde všdycky postavit pódium a zase složit, navozit mobiliář. Při takových akcích je potřeba občerstvení. Potřebujeme také novou pokladnu. Možná, že by se do dolní části vešla ještě jedna chalupa, tentokrát už jen jako kopie.

O DOTAZOVANÉ

Občas o sobě říká, že je jako polabská selka, která šetrně, z mála se snažila udělat něco hezkého, užitečného. To ostatně dokládá skutečnost, že Jana Hrabětová téměř z odpadového materiálu s minimem nákladů, jen svou prací vyrobila pro muzeum v Přerově nad Labem přes 130 figurín. Říká, že má i polabskou náтуру, to znamená, že věci tak vážně nebere, když se něco nepodaří, podaří se totiž něco jiného. Je to možná společná vlastnost lidí od obou největších českých řek. Na Vltavě jsem zaznamenal pořekadlo „co voda vzala, zase dala“. Jana Hrabětová hodně vzpomíná na svého druhého manžela Jiřího Marečka, původem z velkostatku, povoláním technika, který ji podporoval v práci, pomáhal budovat muzeum, a hlavně ho to všechno bavilo. Díky němu a autu upravenému ke spaní

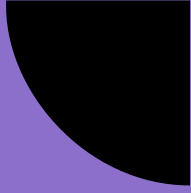
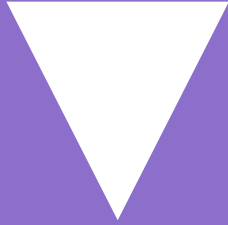
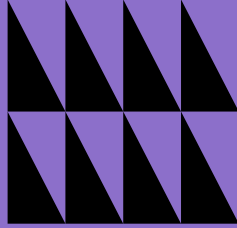
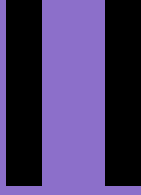
navštívila od počátku 80. let všechna významnější muzea v přírodě v Evropě, takže získala nevídaný přehled o těchto institucích. Manžel ji podporoval i při studiu národopisu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, zakončeném doktorátem. Disertační práci věnovala svým Poděbradům a Polabí, stejně jako své zájmy, život a práci. Když chce někdo vědět něco o Poděbradech, jde za ní, dokáže krásně a zasvěceně vyprávět. Píše, kreslí, přednáší, fotografuje. Pro Poděbrady vytvořila i poutavé informační tabule. Před jednou z nich u muzea na Kostelním náměstí jsme ji také zachytili. Samozřejmě na kole, typickém dopravním prostředku pro ni i pro Polabí, kam svou duší, životem a prací patří.

Jana Hrabětová vyrobila pro Poděbrady, které jsou její láskou, zajímavé informační tabule

musealia

Archeoskanzen Trocnov

Ivan Náprstek

Krajský úřad Jihočeského kraje
naprstek@kraj-jihocesky.cz

Jižní Čechy jsou bezesporu jedním z nejvýznamnějších regionů lidové a venkovské architektury v rámci České republiky. Nachází se zde nejvíce plošně památkově chráněných území a souborů lidové a venkovské architektury. Včetně jediného zástupce tohoto typu kulturního dědictví, zapsaného v Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO, obce Holašovice. Snad na základě skutečnosti, že velké množství památek a jejich souborů se v jižních Čechách zachovalo in situ, případně faktu, že jádro tohoto fondu reprezentuje především zděná architektura, se v rámci regionu nepodařilo nikdy vybudovat muzeum v přírodě. Přestože tyto snahy v minulosti existovaly, z různých důvodů nedošlo k jejich zhmotnění.

Částečnou nápravu tohoto stavu, především z pohledu kulturně vzdělávací funkce, představuje realizace archeoskanzenu v Trocnově u Borovan v areálu národní kulturní památky Rodišťe Jana Žižky v Trocnově. Celé území je od roku 2011 ve správě Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, jehož zřizovatelem je Jihočeský kraj. Původní myšlenka

na vytvoření hypotetického „Žižkova dvorce“ byla akcelerována v roce 2015 zapojením Odboru kultury a památkové péče Krajského úřadu Jihočeského kraje do projektu I-CULT. Ten je z části financován Evropským fondem pro regionální rozvoj v rámci programu přeshraniční spolupráce INTERREG V-A Rakousko – Česká republika. Výstavba archeoskanzenu je financována z rozpočtu Jihočeského kraje a její náklady přesahují 50 milionů Kč.

Projekt zahrnoval osm partnerů z České republiky a Dolního Rakouska, Jihočeský kraj zde vystupoval jako vedoucí partner. Smyslem projektu I-CULT je zvýšení zájmu o kulturní dědictví v příhraničních pamětových institucích (zejména muzeích a galeriích) formou společných projektů a jeho prezentace v meziregionálních souvislostech. Součástí projektu I-CULT byl od počátku i projekt Archeoskanzen Trocnov, konkrétně předprojektová příprava, zahrnující mj. archeologický výzkum lokality, samotná příprava projektu archeoskanzenu, výroba replik vybavení archeoskanzenu, množství doprovodných vzdělávacích aktivit a především část samotné realizace.

Dům ve dvorci, 2021
(foto Ivan Náprstek)

Pohled z „návisi“ na sýpku ve dvorci, v popředí s pumpou nad studní, 2022 (foto Ivan Náprstek)

Prvotní představy investora vycházely z dochovaných archeologických situací v samotném Trocnově. Pro početné výzkumy z průběhu celého 20. století, jež dochovanou situaci dosti pozměnily, je ale nelze přesvědčivě interpretovat. Na tuto skutečnost od počátku upozorňoval hlavní autor celého konceptu Jiří Škabrada, přední český odborník na lidovou architekturu a historické konstrukce. V roce 2017 přišel s ideou doplnění hypotetické rekonstrukce dvorce Jana Žižky dalšími objekty tak, aby zde byl prezentován komplexní obraz středověké jihočeské vesnice, tedy všech jejích základních sociálních vrstev. Celý projekt tím dostal nový rozměr. Původní myšlenka „rekonstrukce“ Žižkova dvorce na základě trocnovských nálezů byla definitivně opuštěna a zelenou dostala příprava návrhu staveb vzešlých z archeologických výzkumů, které shodou okolností pro uvedené období proběhly zejména v jihočeském regionu a navíc souvisely s husitstvím. Na základě

těchto poznatků navrhl Jiří Škabrada (částečně ve spolupráci s architektem Petrem Chotěborem) základní modelovou vesnici. Zahrnuje kompletní sociální rozvrstvení, v pozdější terminologii tedy usedlost, chalupu a domek, přičemž dominantní úlohu zaujímá zemanský dvorec.

Na základě prvotních skic byl zadán projekt pro územní rozhodnutí, který zpracoval architekt Petr Dostál ve spolupráci s Jiřím Škabradou, stejně tak jako další stupně projektové dokumentace. Po vyřízení všech formalit došlo k zahájení stavby archeoskanzenu v červnu 2020 a dokončen byl v roce 2023. Stavbu realizuje společnost S-B, s.r.o. ze Sedlčan, která ve výběrovém řízení přesvědčila cenou i kvalitními referencemi především z realizací staveb ve skanzenu Vysoký Chlumeč – Muzeum vesnických staveb středního Povltaví.

Od počátku byl návrh archeoskanzenu Trocnov tvořen pro mírně svažité pozemek, který nabízela louka rozkládající se severně od rybníka Malý Trocnov. Dominantní postavení zemanského dvorce podtrhuje jeho umístění v nejvyšší poloze v severozápadní části pozemku. Pro stavby v této sociální úrovni nepochybně platilo kvalitativní kritérium „o něco lepší než selské“. Samotný dvorec představuje větší usedlost a je tvořen domem, sýpkou, kolnou, chlévem a stodolou, které doplňují oplocení, brána, venkovní pec či expoziční záchod.

Největším objektem celého areálu je zemanský dům ve dvorci, jenž je dispozičně řešen ve světle dnešních poznatků o nejstarších vesnických domech. Jedná se tedy o trojdílnou dispozici, v tomto případě dvoutraktovou, doplněnou v zadní hospodářské části dvěma páry nad sebe umístěných komor, tedy o dům

Dům ve dvorci, střední díl se vstupem do světnice, 2021 (foto Ivan Náprstek)

Dům ve dvorci, okna
ve světnici, 2021
(foto Ivan Náprstek)

komorového typu. Materiálově je objekt řešen kombinací zdiva z lomového kamene a roubených stěn z kuláčů. Střecha domu je tvořena vysokým krovem s dvěma úrovněmi hambálků a krytinou ze štípaného šindele. Obytnou část domu tvoří světnice a světnička, přičemž v rámci celého areálu jsou to jediné obytné místnosti, které netrpěly dýmným provozem. Tato skutečnost spolu se skleněnými výplněmi okeních křídel ukazuje na výsadní postavení obyvatele a vlastníka domu v rámci hierarchie tehdejší společnosti. V rámci vytápěcího systému stojí za zmínku rovněž mohutný lapač jisker ve střední (síňové) části domu, do kterého je odveden kouř z otopných zařízení. Typologicky obdobně je řešen dům v rámci usedlosti, který je o něco menší, ovšem zásadní rozdíl představuje plně dýmný provoz. Ostatní domy v rámci archeoskanzeny, tedy chalupa a domek, mají rovněž dýmnou jizbu s pecí v obytné místnosti.

Všech 14 objektů skanzenu je navrženo s důrazem na maximální rozmanitost stavebních konstrukcí a detailů. Celý areál tak působí pro poučenou veřejnost jako jakási učebnice historických konstrukcí a jejich variací. Tento edukační potenciál spolu s důrazem na maximální funkčnost použitých řešení, a to včetně vybavení, ho předurčuje k tomu, že zde budou moci trávit čas studenti a školy napříč věkovým spektrem i zaměřením.

Zřizovatel i správce areálu si od archeoskanzeny slibují výrazné zvýšení návštěvnosti celého areálu Památníku Jana Žižky. Z toho důvodu je dalším logickým krokem vybudování zázemí, které bude odpovídat současným potřebám návštěvníků i provozovatele. Toto zázemí je navrženo jako hmo-

tová dostavba bývalého vrchnostenského dvora, ze kterého se do současnosti dochovalo pouze jedno křídlo. Zde je umístěna expozice o Janu Žižkovi. Původně byla ovšem dispozice vrcholně barokního dvora trojkřídlá. V nových dvou křídlech je tak navržena centrální pokladna, sociální zázemí, kanceláře, edukační prostory, depozitáře, technické zázemí pro celý areál a expoziční prostory. Předpokládaná výstavba zázemí by se měla uskutečnit v letech 2023–2024. Investor se pokusí financovat stavbu z větší části z projektu Integrované teritoriální investice Českobudějovické aglomerace.

Vybudování archeoskanzeny v Trocnově a návštěvnického zázemí se završuje zvláštní postavení celého místa v regionu i českých dějinách. V průběhu 19. i 20. století totiž vzniklo několik projektů a vizí, jak celé místo upravit v duchu tehdejší společenskopolitické poptávky, která se proměňovala stejně jako pohled na husitské hnutí. Nejpropracovanější plány s rozsáhlou úpravou areálu vnikly v 50. a 60. letech 20. století, z nichž však byl realizován pouze mohutný pomník se sochou Jana Žižky od Josefa Malejovského, dokončený v roce 1969. Vybudování archeoskanzeny se z tohoto pohledu jeví jako snaha vyrovnat se se ctí s ideově značně zatíženým místem formou ukázky vesnice pozdního středověku v místě bytostně spjatém s českými a středoevropskými dějinami.

Památková obnova objektu hrázděného statku Milíkov čp. 18

Martina Kulová

Muzeum Cheb

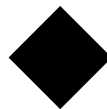
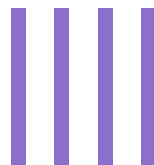
kulova@muzeumcheb.cz

Podoba a stavebněhistorický vývoj statku

Dům v usedlosti čp. 18 v Milíkově je cenným dokladem regionálního typu vesnického domu na Chebsku z přelomu 18. a 19. století. Památkovou hodnotu objektu lze shrnout do následujících bodů. Stavba patří k posledním v regionu s dochovanou roubenou konstrukcí v přízemí. Prostorová a konstrukční struktura domu je zachována téměř bez mladších zásahů, úprava zděné části přízemí představuje dodatečné, ale již historické stavební fáze, které dokládají následný stavební vývoj v období zděné výstavby v 19. století. Hrázděná konstrukce patra (kromě výplně) se uchovala v intaktním stavu. V konstrukci přízemí a patra jsou dochovány detaily, dokládající tradiční řemeslné zpracování roubené a hrázděné konstrukce včetně náročněji řešených detailů (profilované prvky ostění dveří a oken, profilované prvky roubeného věnce, dekorativní výplně zábradlí pavlače, hrázdění patra a štítu, profilované prvky konstrukce pavlače, stropní konstrukce).

Původní podobu dvora v polovině 18. století neznáme, ale z této starší stavební fáze doposud stojí stodola datovaná k roku 1781, která je nejstarší stavbou celého areálu. Z blíže neznámých důvodů došlo k přestavbě statku a dnešní hlavní obytná budova má podobu z roku 1804. Archeologický výzkum nezachytil pod touto stavbou žádné starší konstrukce a lze předpokládat, že byla vystavěna „na zeleném drnu“. Otázkou proto zůstává samotná stavební podoba a umístění staršího statku.

Prvním stavebním zásahem bylo vyhloubení sklepa, který se nachází pod střední částí obytného stavení. Jedná se o jednoduchý jednoprostorový sklep z kamenného zdiva s valenou klenbou. Jeho součástí byla na Chebsku tradičně studánka využívaná jako zdroj vody, ale také k chlazení a uskladnění rychle se kazících produktů. Ani sklep tohoto stavení není výjimkou. Základy domu byly vyhloubeny velmi mělce. V zásadě došlo pouze k odstranění travního drnu

Celkový pohled na statek,
jižní strana, 2021
(foto Muzeum Cheb)

Celkový pohled na statek, severní strana, 2021
(foto Muzeum Cheb)

a části ornice. Na takto zběžně upraveném povrchu byl zbudován kamenný základ, jehož součástí je i zápraží.

Jedinou původně zděnou součástí obytného stavení tvořila černá kuchyně a vnější chlebová pec. Jejich zdivo bylo smíšené, ale konstrukčně složitější prvky jako klenby či otvory byly vystavěny z cihel. Ke zděnému jádru byla přistavěna dřevěná roubená konstrukce, jež tvořila kompletní půdorys i členění přízemí na jednotlivé místnosti. Strop se skládal z příčných trámů překrytých prkny, jež zároveň fungovala jako podlaha místností v patře.

Patrem procházel zděný komín. Jeho šikmý tvar v patře i v podstřeší byl dán potřebou vyvést komínové těleso, jehož jícen v černé kuchyni není v kolmé poloze k vrcholu střechy, do střešního hřebene.

Ostatní konstrukce byly hrázděné. Hrázdění bylo tvořeno základní pravoúhloú kostrou, která byla následně zpevňována příčnými trámy. Postupem času se z ryze stavební technologie vyvinul vysoce zdobný prvek. Pro Chebsko typické velmi husté hrázdění se nazývá chebská mříž.

Obdobnou technologií výstavby se vyznačovalo i podkroví. S výstavbou stropu v patře vznikla podlaha půdy. Byl dovyzděn komín zaústěný ve vrcholu

střechy. Štít směrem do návsi byl hrázděný, na opačné straně do zahrady bylo poslední pole krovu pouze pobito prkny. Po vybudování dřevěné části hrázděné konstrukce došlo k jejímu vyplnění. Do jednotlivých polí byly vloženy dřevěné štípy, na něž byla následně nanesena mazanice (hlína promíšená s plevami). Konečná úprava povrchu byla provedena zahlazením a vybílením. K dokončení střechy byly na krov přibity střešní latě a na ně štípaný šindel.

Půdorys obytného domu byl členěn na tři hlavní části. Do obytné budovy se vstupovalo síní, která byla zároveň hlavním komunikačním prostorem domu. Odtud se procházelo nejen do světnice a chléva, ale také po schodišti do sklepa či patra. V historickém vývoji se ze síně vyčlenila černá kuchyně, která se stala samostatnou místností. Vařilo se zde na otevřeném ohni. Zároveň se odtud topilo ve vnější chlebové peci i peci ve světnici.

Ze síně vedly dveře do světnice, která byla hlavní obytnou a také jedinou vytápěnou místností v domě. Nacházelo se zde těleso pece, jež bylo následně nahrazeno zděnými kamny se sporákem, která jsou zde k vidění dodnes. Ve světnici se nacházel jídelní kout zpravidla doplněný obrázky světců. V protějším rohu stála postel. Ve zbytku místnosti bylo umístěno další nejnútější vybavení sloužící k uložení kuchyňského náčiní, oblečení, případně k provozování domácího i domácího řemesla.

Pohled na hlavní obytné stavení, 2021
(foto Muzeum Cheb)

Poslední částí trojdílného půdorysu přízemí domu je chlév, sloužící k ustájení dobytka. Byl opatřen dveřmi ze síně, ale hlavně samostatným vchodem, aby mohl být obstaráván přímo ze dvora. Tudy se z chléva vynášel hnůj a vyváděla zvířata.

Také patro domu má trojdílnou dispozici. Po dřevěném schodišti se vystoupalo do horní síně, jež sloužila hlavně jako komunikační prostor a zároveň k uskladnění drobného domácího náčiní. Nad spodní světnicí se v patře nachází horní světnice. Vyhřívána byla pouze nepřímo teplem ze spodní světnice. Sloužila jako komora k ukládání věcí – hlavně se zde schraňovala výbava pro budoucí nevěstu – ale také jako přibýtek, především pro čeled. K horní světnici často přiléhala samostatně oddělená malá komůrka, přístupná právě ze světnice. Od 19. století pod vlivem rostoucí záliby v cestování a díky blízkosti lázeňských měst byly horní světnice často přeměňovány na takzvané letní byty. Na protější straně horní síně se nalézala komora, sloužící jako hlavní skladovací prostor celého hospodářství.

Pohled do kolny, 2021 (foto Muzeum Cheb)

Někdejší vstupní budovou do celého areálu dvora byl roubený chlév s příčným průjezdem. Na opačné straně dvorového prostranství stála stodola, tvořená průjezdním mlatem a dvěma přístodůlky. V původní podobě byla její střešní krytina pravděpodobně kombinací šindele a slaměných došků. Čtvrtou stranu dvora uzavírala kolna: kryté stání pro větší zemědělské nářadí, stroje a povozy. Pro usnadnění manipulace s povozy byla opatřena branou směrem do zahrady. Na dvoře statku samozřejmě nemohlo chybět hnojiště, jehož součástí byl i suchý záchod a k němu přilehlý holubník.

Je samozřejmé, že stavba milíkovského statku prošla postupným vývojem. Nejdříve byla odstraněna vnější chlebová pec, a to již před rokem 1841, jak je zachyceno na mapách stabilního katastru. Odtud je znám roubený přístavek, který byl k domu připojen v průběhu 40. let 19. století, čímž došlo k rozšíření světnice. Ale ani ten neměl dlouhého trvání. Z důvodu dožilosti pak byla celá původní roubená část světnice vyzděna tak, jak je dodnes dochována.¹

Po této největší přestavbě majitelé pokračovali v dalších stavebních úpravách. Původní malá okna byla v obou světnicích nahrazena většími. Došlo k zazdění průjezdu z kolny do zahrady. Upraven byl samostatně stojící roubený chlév, jenž byl postupně nahrazován zděnou konstrukcí. Do počátku 70. let 20. století se ze samostatného chléva dochovalo

1 Viz HANZLÍKOVÁ, Hana. *Milíkov č. p. 18 – rekonstrukce chebského statku. Doplnění standardního stavebněhistorického průzkumu. Operativní průzkum a dokumentace včetně průzkumu barevnosti.* Plzeň 2018–2021; Rešerše k historii statku provedli také odborní pracovníci Muzea Cheb.

pouze obvodové zdivo, které bylo opatřeno pultovou střechou. V následujících letech byla tato stavba stržena a na jejím základu byl vystavěn malý domek, který nějakou dobu sloužil jako další příležitostný obytný prostor (výmínek). Po zrušení původního samostatného chléva s průjezdem byl statek opatřen samostatnou vjezdovou bránou. Modernizována byla i střešní krytina všech budov statku: v průběhu 20. století se na střechách objevily eternitové tašky, dehtová lepenka a v závěru pálené tašky.

Projekt obnovy a nová expozice

Objekt je od roku 2008 ve správě Muzea Cheb, které bylo také nositelem projektu stavební obnovy a nové expozice. Projekt obnovy vycházel z dlouhodobé diskuse nad problémy a limitujícími faktory, ze kterých vyplynula potřeba rekonstrukce kulturní památky.² Cílem projektu bylo citlivě využít potenciálu chebského statku, zřízení naučné etnografické expozice v původních prostorech historického objektu a pořádání nekomerčních vzdělávacích a kulturních akcí pro širokou veřejnost. Záměrem bylo seznámit návštěvníky s dějinami statku, s typologií hrázděných staveb na Chebsku, s každodenním životem na statku, drobnou řemeslnou a domáckou výrobou i specifiky chebského folklóru. V širokém regionu se tak stala první odborně garantovanou expozicí umístěnou v autentických prostorech. Prioritou bylo zachovat maximální možnou míru původnosti a nevytvářet tak rušivé „imise“ prostřednictvím výrazných instalačních prvků. Využity byly jen tři pultové vitríny pro uložení exponátů vyžadujících vyšší stupeň ochrany. Informace o funkční náplni jednotlivých prostor ve vazbě na každodenní běh života na statku zprostředkovávají expoziční panely s texty a obrazovým materiálem. Text na panelech je vyhotoven ve třech jazykových verzích: v češtině, němčině a angličtině. Panely jsou doplněny QR kódy umožňujícími stažení mobilního průvodce expozicí. Klíčovou položku výstavní kompozice tvoří zrestaurované, konzervované a řemeslně opravené sbírkové předměty pocházející z podsíbrky statek Milíkov, nábytek, hospodářské nářadí, obrazy a textil. Předměty jsou oproti původní expozici uvedeny do nových souvislostí prostřednictvím informací na textových panelech a výkladu audioprůvodce. Poří-

2 Statek byl prohlášen kulturní památkou 27. 5. 2005. Dostupné z: www.pamatkovykatalog.cz/venkovska-usedlost-18397407, cit. 23. 9. 2022.

zení audiovizuálního průvodce ve čtyřech jazykových mutacích, jehož součástí je mobilní internetová aplikace s QR kódy, přináší nové možnosti interpretace a prezentace informací.

Expozice je obohacena o repliky chebských krojů manželského a svobodného páru, které jsou prezentovány na dobových figurínách z let 1940–1942, využívaných německým Národopisným muzeem v Chebu.³ Instalací historických krojů a jejich interpretací se zvyšuje didaktická role expozice.

V prostorách chléva si mohou návštěvníci prohlédnout model chebského statku v jeho nejstarší stavebně konstrukční podobě a udělat si představu o jeho funkčním uspořádání.

Nadstavbou při prezentaci chebského hrázděného statku bylo vytvoření 3D vizualizace a 3D modelu. Tímto progresivním způsobem je statek komplexně představen ze stavebně technického a historického hlediska. Vizualizace zahrnuje pohledy na všechny objekty statku, animační zpracování modelu umožňuje prozkoumat stavby v patrech a vizuální pohled je doplněn o mluvené slovo.

V rámci nového expozičního konceptu, který je založen na prezentaci života na venkově v období 19. a 1. poloviny 20. století, byla založena zahradní kompozice přispívající k historické autenticitě areálu. Ovocný sad využívá staré ovocné odrůdy, charakteristické pro tento region. Bylinková předzahrádka návštěvníky seznamuje s tradičními bylinami a trvalkami, které byly běžně používány v domácnosti jako léčiva a dochucovadla. Zahradní plocha za statkem byla využita pro vytvoření políček s ukázkou pěstování zeleniny a drobného ovoce. Na dvůr byla umístěna replika nedochovaného holubníku typického pro chebský hrázděný statek a byl vytvořen hnojník doplněný suchým záchodem.

Na venkovní expozici budou navazovat edukativní programy s ukázkou zahradních a polních prací (sušení bylin a ovoce, orba políček, produkce ovocných sirupů, šťáv a marmelád). Připravujeme rovněž jednodenní akce s prezentací venkovského života v rámci tradičních lidových zvyků, jako jsou masopust, Velikonoce, dožínky či advent.

3 Národopisné muzeum (Museum für Volkskunde) věnované lidové kultuře českých Němců s důrazem na národopisné Chebsko (Egerland) bylo veřejnosti zpřístupněno v roce 1940 v prostorách františkánského kláštera. Konec 2. světové války znamenal i jeho zánik. Dostupné z: www.muzeumcheb.cz/historie-muzea/, cit. 23. 9. 2022.

Rekonstrukce

Rekonstrukce statku a stavební úpravy byly provedeny citlivým a odborným způsobem pod dohledem orgánů státní památkové péče. Stávající architektonický výraz a historické dispoziční řešení objektu byly ponechány beze změn. Obýtná budova byla podrobena detailnímu posouzení stavu jednotlivých stavebních prvků. Dle doporučení pracovníků památkové péče, mykologů a statiků byla provedena postupná výměna a doplnění napadených a porušených dřevěných konstrukcí (roubené a hrázděné stěny, stropy, podlahy, krov). Došlo ke kompletní výměně střešní krytiny za ražené pálené tašky. Vybouráním vestavěného sociálního zařízení ze 70. let 20. století bylo v prostorách chlévní části domu obnoveno původní roubení domu v celkovém rozsahu. V rámci plánové rekonstrukce objektu byla zpřístupněna unikátní zapuštěná pavlač a obnovená černá kuchyně. Na základě mykologického posudku muselo dojít k demontáži a výrobě kopie původního hrázděného štítu, který byl opatřen barevnými prvky dle místních analogií. Za budovou statku byly v exteriéru dokončeny nové toalety pro návštěvníky. Objekty areálu jsou chráněny systémem elektronické zabezpečovací signalizace (EZS), systémem CCTV a elektrickou požární signalizací (EPS).

Zhodnocení

V březnu roku 2017 byla schválena žádost o finanční podporu projektu č. CZ.06.3.33/0.0/0.0/16_026/000 1674 „Rekonstrukce a zpřístupnění chebského statku v Milíkově“ z Integrovaného regionálního operačního programu (IROP), investiční priorita „Zachování, ochrana, propagace a rozvoj přírodního a kulturního dědictví“, téma cíle „Zefektivnění prezentace, posílení ochrany a rozvoje kulturního a přírodního dědictví“, výzva č. 21 „Muzea“.

V září roku 2018 byla stavba předána vybranému dodavateli, stavební společnosti BOLID M, s. r. o. V první etapě byly provedeny přípravné práce, zřízení staveniště, kácení a nutné prořezy dřevin, poté následovala realizace nových inženýrských sítí a sociálního zařízení. Následující etapy byly věnovány opravám výměnku a hlavní obytné budově, výstavbě oplocení a vysazení užitné a okrasné zahrady. V době realizace stavebních úprav se pracovalo na restaurování sbírkových předmětů, tvorbě replik chebských krojů, výrobě modelu chebského statku, animování 3D modelu a vizualizace. Proběhla restaurace kamen ve světnici, zhotovení chlévního stání a chebského holubníku.

Samotná tvorba expozice byla soustředěna do poslední realizační etapy. Oficiální ukončení projektu bylo završeno předávacím řízením k 30. 8. 2021.

Výsledek celé rekonstrukce je odrazem úzké spolupráce mezi zhotovitelem, zadavatelem, stavebním dozorem a dohledem územního pracoviště památkové péče. Je nutné zmínit, že bez osobní angažovanosti, nemalé časové zátěže při realizaci a snaze ihned řešit nastalé problémy by projekt provázely značné komplikace. Na jedné straně byla projektová dokumentace, která mnohdy neodrážela skutečné potřeby samotného objektu, zvláště z důvodu nedostatečně provedených průzkumů, sond, analýz, čímž docházelo k celkovému podcenění přípravné fáze. Na straně druhé stály objektivní skutečnosti, postupně vytvářející reálné potřeby a určující zásahy, které bylo nutné řešit operativně s ohledem na další proces rekonstrukce a užívání objektu tzv. v ostrém režimu. Nezanedbatelný faktor představovala také dostatečně dlouhá doba na realizaci celého projektu, díky níž se dokončení stavby nedostalo do významnějšího časového skluzu. Bez ohledu na situaci komplikovanou epidemií COVID-19 se realizátorům podařilo dodržet jak časový harmonogram, tak zejména finanční rámeček.

Dotace ze strukturálního fondu ERDF

18 465 140,85 Kč

Národní veřejné zdroje

z toho: dotace ze státního rozpočtu

1 086 184,76 Kč

z toho: dotace z kraje

2 172 369,51 Kč

Celkové způsobilé výdaje

21 723 695,08 Kč

Selský dvůr U Matoušů v Plzni–Bolevci

Marcela Poláková

Česká národopisná společnost
marcela.polakova@centrum.cz

Selský dvůr U Matoušů čp. 1 představuje významnou památku lidového stavitelství západních Čech, která je součástí vesnické památkové zóny v Plzni–Bolevci. Náleží k mimořádně hodnotnému souboru klasicistních usedlostí vymezujících historické jádro vsi. Náves byla v minulosti ušetřena plošných demolí. Pro své urbanistické a památkové kvality byla proto prohlášena v roce 1995 za vesnickou památkovou zónu.

Historie dvora sahá do první třetiny 17. století. První zmínka o statku pochází z roku 1635, avšak je pravděpodobně výrazně starší. Můžeme předpokládat, že stavební tradice dvora na jeho místě trvá již od středověku. Za třicetileté války byl opuštěn, ale stavebně patrně zůstal zachován, protože při koupi statku v roce 1635 je uváděn jako pustý bez oken, dveří a kamen. Tvoří ho velké obytné stavení s komorovou částí, chlévy a stáje pro koně, stodola a sýpka. Součástí dvora je také zahrada s ovocnými stromy. K hospodářství dříve náležely rozsáhlé pozemky.

Prvním doloženým majitelem je Matouš Wieszl (též Vicl), který v roce 1635 usedlost koupil od města Plzně. Právě po Matouši Wieszlovi zůstalo statku pojmenování U Matoušů. Dvůr původně zvaný Weysovský prošel postupně přestavbami, výraznějšími pak na přelomu 18. a 19. století. Svoji dnešní podobu získal na počátku 19. století. V roce 1809 došlo k podstatné přestavbě obytného domu, dále byla přistavěna sýpka a stodola.

Od počátku 80. let 20. století byl postupně realizován projekt klidové zóny Bolevec, jehož součástí se měla stát také bývalá zemědělská usedlost čp. 1. Přestože záměr nebyl tehdy uskutečněn, myšlenka na kulturně-spoolečenské využití staveb dvora byla oživena projektem Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště Plzeň. V listopadu 1995 byla náves pro své urbanistické, památkové a architektonické kvality prohlášena Ministerstvem kultury ČR za Památkovou zónu lidové architektury

Obytné stavení s částí
dvora při pohledu od
sýpky, 2020
(foto Marcela Poláková)

Obytné stavení s hlavní
bránou z ulice
po opravě, 2020
(foto Marcela Poláková)

Bolevec. Díky pochopení důležitosti záchrany dvora ze strany zastupitelů a radních města Plzně a městské části Plzeň 1 byl statek v roce 2004 městem od restituentů vykoupen. Dále byl zastupitelstvem města schválen převod objektu do vlastnictví státu. Poté byl v roce 2006 dvůr převeden do správy Národního památkového ústavu. První záměr využít areálu pro něj zpracovali Karel Foud a Tomáš Karel.

Vláda ČR v roce 2008 vyhlásila Selský dvůr U Matoušů národní kulturní památkou. Po dokončení vyklízečích a zajišťovacích prací byl zpracován projekt kompletní obnovy památky. Jeho součástí se stal i návrh expozice věnované životu na statku na přelomu 19. a 20. století. Stavební část projektu začala na konci srpna 2019. Zahrnovala nejen rekonstrukci historických budov, ale také revitalizaci dvora a sadu se zázemím pro návštěvníky a správu statku, dále technické infra-

struktury v areálu, celkové terénní úpravy a odvedení dešťových vod, které poškozovaly většinu budov. Na jejich špatném technickém stavu se také podepsalo dlouhodobé zanedbání údržby. Objekty vykazovaly statické poruchy a značné poškození dřevokaznými houbami. Areál zcela postrádal základní zázemí pro správu i návštěvníky.

Obnovou prošly sad i zahrada, byly vysazeny původní odrůdy ovocných stromů, keře i trvalky. Ve dvoře byla zprovozněna původní studna, ve které bylo nalezeno historické dřevěné potrubí. Po konzervaci se stalo součástí jedné z nově vzniklých expozic ve stodole.

Usedlost je nedílnou součástí východní strany návsi a zaujímá postavení v jejím čele, to napovídá na její význačnost. Bolevecké dvory byly od středověku velké a bohaté, což dosvědčují také zachovalé, i když druhotně použité, středověké kamenné portálky či jejich části ve sklepech obytného stavení statku U Matoušů i v jiných objektech v Bolevci.

Dominantou v čele dvora je rozložitě obytné stavení s hambalkovým krovem, dnes již opět pokryté doškovou střechou. Dům má tradiční trojdílnou dispozici, která je navíc doplněna o další patrovou komorovou část. Na objekt z obou stran navazují dvě klenuté brány. Menší je západním směrem do vsi a brankou pro pěší s letopočtem 1834. Větší severní brána s letopočtem 1830 ústí do ulice a sloužila k jezdu povozů do dvora.

Nejcennější obytné stavení prošlo obnovou zahrnující opravu krovu, fasád a všech truhlářských prvků (pavlač, schodiště, dveře, vrátka, okna včetně okenic).

Sýpka po opravě, 2020 (foto Marcela Poláková)

Na střechu byla navracena došková krytina ze žitné slámy. Přes 6 000 došek bylo přivezeno několika nákladními vozy. Kompletně byly obnoveny podlahy ze starých prken, dlažby a povrchy stěn včetně výmalby. Zde se uskutečnil vedle dendrochronologického a stavebněhistorického také průzkum restaurátorský, který se zaměřil i na zjištění omítkových vrstev a jejich původních výmalb. Jeho ukázky je možné vidět přímo na stěnách obytného stavení, kde je zachováno několik sond, dokladujících počet a barevnost vrstev. Příkladem původní výmalby je odkrytí šablony v komůrce, podle níž pak byla rekonstruována výmalba celé místnosti.

Instalace expozice v obytném stavení ilustruje obydí bohatého selského stavu z přelomu 19. a 20. století a je přístupná s průvodcem. V rámci prohlídky může návštěvník vidět také repliky svátečních plzeňských krojů sedláka a selky, které byly zhotoveny dle původní ikonografie pod vedením Marcely Polákové ve spolupráci s Národopisným muzeem Plzeňska. Oděv byl vyroben v dílně Marie Kopecké z Lužnice u Domažlic, držitelky titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Plzeňského kraje. Na kroje byly použity také původní materiály, věnované podporovateli ze soukromých zdrojů. Mobilární předměty denní potřeby, užití v expozicích, pocházejí přímo ze statku nebo z darů majitelů sousedních usedlostí a spolku Sdružení boleveckých rodáků. Malovaný lidový nábytek z Plzeňska zapůjčilo národopisné oddělení Západočeského muzea v Plzni. Většina předmětů prošla různým stupněm restaurování či konzervace. Celková částka, včetně restaurování

a instalace kachlového sporáku do kuchyně, překročila 1, 2 milionu Kč.

Dalším objektem dvora jsou stáje a chlévy s označením vstupů kameninovými hlavami na fasádě – koňskou a kravskou. Zajímavostí je prvek zřejmě druhotně použitý, a to tesaná kamenná střílna v severním štítu. Exteriér stavby stáji a chlévů byl zachován a obnoven do původní podoby, interiér byl přebudován na turistické zázemí a výstavní prostor. Ve stájích bylo provedeno statické zajištění základů a kompletní obnova interiérů. V přízemí vznikly prostory pro návštěvníkový provoz, v patře depozitář a badatelna.

Na jižní straně dvora se nachází rozměrná stodola s mlatem a pernými i někdejší kolnou. Obnova stodoly respektovala původní členění vnitřní dispozice. V jedné z peren je vystavena původní zemědělská technika, včetně rozměrnějších strojů. Prostory bývalé kolny dnes slouží jako zázemí správy statku.

Klasicistní patrová sýpka pomyslně uzavírá dvůr. V přízemí se nacházejí dvě samostatné skladovací komory. Sýpka se dochovala bez dodatečných vestaveb. Byla staticky stabilizována, dále opravena střecha, omítky, schodiště i podlahy jednotlivých pater. Tento objekt je nově součástí volně přístupné expozice *Cesta obilí*, jejíž původní ideový záměr navrhla Kateřina Cichrová. Na libretu a konečné podobě spolupracovala s Marcelou Polákovou, která také instalovala ukázku vazby doškové střechy. Zemědělské práce, podmiňované každoročními klimatickými cykly, patřily po staletí mezi nejdůležitější lidské činnosti. V nížinných a pahorkatých oblastech bylo pak jejich páteř pěstování

Interiér světnice
mladého hospodáře
před opravou, 2019
(foto Marcela Poláková)

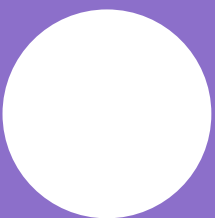
rozmanitých plodin, mezi nimiž hrály klíčovou roli obiloviny. Expozice v sýpce představuje hlavní činnosti spojené s pěstováním obilí v průběhu zemědělského roku a jeho následným využitím. Součástí expozice v sýpce je také video *Z pole na střechu* o výrobě došků a rekonstrukci střechy na obytném stavení, kterou realizovala rodinná firma doškáře Františka Pavlici z Hroznové Lhoty.

Na východní straně navazuje na dvůr oddělená zahrada se sadem. Na přelomu 19. a 20. století a ještě v době před výstavbou panelového sídliště v 70. letech se pozemky statku rozkládaly v pásu za stodolou i dnešním sadem. Současná rozloha sadu a zahrady je tedy pozůstatkem původních pozemků. Revitalizace areálu zahrnovala i dvůr a zahradu, kterou společně s ovocným sadem doplnily nové stromy a výsadby užitkových keřů. Vysázeny byly také trvalky používané v lidovém léčitelství a cibuloviny, které zjara zkrášlí plochu sadu. Po důkladném odvodnění a terénních úpravách byly na dvoře vydlážděny okapní chodníky a zápraží staveb. Areál doplňují další prvky, například studna, dřevěná kolna, kozí chlívek a také restaurovaný suchý záchod. Ústředním bodem nádvoří se stala renovovaná studna s funkční pumpou a s nově zasazeným ořešákem.

Interiér světnice mladého hospodáře po opravě (foto Marcela Poláková)

Rok na vsi – takto se nazývá projekt celkové obnovy zemědělské usedlosti Selský dvůr U Matoušů v Plzni-Bolevci. Obnova byla dokončena k 18. březnu 2021 za částku 48,55 milionu Kč. Projekt byl spolufinancován ze strukturálních fondů EU IROP (Integrovaný regionální operační program). Revitalizovaný areál Selský dvůr U Matoušů přibližuje návštěvníkům každodenní i sváteční život rodiny hospodáře na přelomu 19. a 20. století. Areál, který prošel celkovou obnovou, slouží veřejnosti nejen v rámci komentovaných prohlídek, ale také jako centrum pro setkávání laiků i odborníků v rámci speciálních programů. Kromě historických a architektonických hodnot je místo atraktivní i vzhledem k blízkosti Boleveckých rybníků a rozsáhlých příměstských lesů.

zprávy

V Praze se uskutečnilo setkání muzejníků ICOM: „nádherná konference v překrásném městě“

Vít Smrčka

smrcka.vit@seznam.cz

Největší setkání muzejníků z celého světa se poprvé uskutečnilo v České republice. V Praze se ve dnech 20.–28. srpna 2022 konala 26. generální konference Mezinárodní rady muzeí ICOM. Do Kongresového paláce přijelo více než 3 500 pracovníků muzeí, galerií a obdobných kulturních institucí ze 123 zemí. Reprezentovali přes sto tisíc muzeí, která nyní ve světě existují. Od první konference ICOM v roce 1948 tato zasedání udávají směr vývoje světového muzejnictví. Na vlastní třídní konferenční program navazovala řada doprovodných akcí.

Hlavním úkolem konference bylo prodiskutovat nejdůležitější otázky současného života muzeí a také přijmout novou definici muzea. To se před třemi roky na minulém kongresu v Kjótu nepodařilo. Dosavadní definice platila od roku 1974, kdy řídil ICOM český muzeolog a antropolog, univerzitní profesor a ředitel Moravského zemského muzea Jan Jelínek. Kdo by očekával, že se na konferenci budou projednávat pouze tradiční muzejní témata, byl překvapen opakem. Ukázalo se, že současné světové muzejnictví se snaží být navázáno na vysoce aktuální úkoly doby. Hovořilo se například o tom, že muzea jsou instituce, kterým podle výzkumů lidé důvěřují nejvíce, hned vedle rodin nebo jim blízkých lidí. Paradoxem přitom je, že většina muzeí po celém světě přitom zápasí s nedostatkem prostředků a v době po covidové pandemii se navíc očekávají další škrty. Je přitom jedno, jestli se tato instituce nachází ve střední Evropě nebo například v Kolumbii, konkrétně v hlavním městě Medellínu. Zde vzniklo před 15 lety nové muzeum hned vedle univerzity, ale také v blízkosti místního slumu. Mladí lidé z tohoto prostředí měli dotované vstupné a tato instituce začala mít příz-

nivý vliv na život místních lidí, kteří se pohybují pod běžným společenským standardem, někdy až na okraji společnosti. Muzeum se pro ně stalo mostem k jinému životu než znali ze svého prostředí. Projevila se zde v praxi společenská hodnota této instituce, kterou si možná v našem kulturním světě už ani tolik neuvědomujeme. Muzeum ale mělo být pro nedostatek prostředků zrušeno. Dobrou zprávou je, že nakonec se podařilo dojednat s vedením města prodloužení jeho činnosti o dalších pět let. I zde se ukázalo, že muzeum je prostorem, kde se koncentrují hodnoty, ale tím je zároveň sociálním pojivem někdy pro celou zemi.

Pandemie vedle záporů přinesla do života muzeí jedno velké pozitivum. Tím je digitalizace. Umělecké muzeum v Hamburku s ní začalo sice už v roce 2015, když zveřejnilo první sbírku online, ale pandemie nejen zde tento trend ještě urychlila. Digitální média otevřela novou formu komunikace mezi muzeem a veřejností, ale také zvýraznila základní rys, kterým je otevřenost této instituce vůči veřejnosti. Muzea patří lidem. Zajímavý až kontroverzní byl názor jednoho z panelistů, že v muzeu nejde tak o vědu, ale především o to, jak dokáže zareagovat na společenskou poptávku. Varoval přitom, že dělící čára mezi konzervativním a podnikatelským přístupem může být velmi tenká. Digitalizace také přinesla výrazně změny, dosud známý marketing téměř neplatí. Účastníci se ale shodli, že digitální komunikace neznamená zánik klasického muzejnictví, spíše naopak. Prohlédnutí sbírek online vede zpravidla k zájmu o jejich reálné zhlédnutí a k návštěvě muzea. Je velký rozdíl, když se na něco díváme online a ve skutečnosti. To jsou dva různé zážitky. Nových

Část programu konference ICOM probíhala ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 2022 (foto Jan Kolář)

technologií bychom se neměli obávat, ale naopak. Nejenže – jak zazněl názor z pódia – už půlstoletí předstráíme, že technologie změní svět, ale přitom to tak úplně není. Technologie by muzeím měly zefektivnit práci, přilákat mladší publikum a ve svém důsledku přinést i větší příjmy. Například v nizozemském Rijksmuseum, což je historická instituce z roku 1885, měli před pandemií v roce 2019 asi 2,7 milionů návštěvníků, ale vedle toho šest milionů návštěvníků online. Mají proto z jednoho milionu sbírkových předmětů už více než dvě třetiny digitalizovaných a přístupných po síti.

Stále se objevují nová témata, která přináší doba, a tím i nové příležitosti pro vznik muzeí. Jeden z řečníků připomněl, že když v roce 1994 studoval na univerzitě, webové stránky byly velice vzácné. O necelých 30 let později existuje už v centru Melbourne muzeum zaměřené na digitální média a multiplikační hry. To navíc přináší jiné nároky na práci muzejníka. Digitální artefakty jsou křehké a podléhají jiným rizikům poškození než většina předmětů v tradičních muzeích. V Abú Dhabí zase nedávno vzniklo muzeum věnované životnímu prostředí. Právě problematika klimatu a udržitelnosti byla jedna z nejdůležitějších, o nichž se jednalo na pražské konferenci. Změny životního prostředí se už nyní v některých částech světa výrazně dotýkají existence muzeí. Součástí strategického plánu ICOM je proto i závazek k uhlíkové neutralitě. Udržitelnost v prostředí muzejnictví nepojímá ICOM jen čistě ekologicky. Má širší záběr, například společenský při spolupráci s místními komunitami nebo ekonomický. Diskutovalo se o možnostech větší finanční odolnosti těchto institucí,

potřebě zaměřit se na generování příjmů. Muzea mají všeobecně velký majetek, ale malý rozpočet.

Témata se projednávala vedle hlavních přednášek v navazujících panelových diskusích, kulatých stolech a diskutovalo se také v jednotlivých sekcích. Poprvé se šlo konference ICOM účastnit také dálkově online. Toho využilo dalších 600 zájemců. Tím se podařilo zvýraznit základní tezi Mezinárodní rady muzeí o otevřenosti pro všechny.

Některých evropských muzeí z bývalých koloniálních zemí se mohou týkat silící hlasy z Afriky, volající po vrácení předmětů násilně odvezených z jejich území. Tyto hlasy zazněly i na pražské konferenci. Zástupci afrických muzeí chtěli, aby se otázka dekolonizace a repatriace sbírkových předmětů stala součástí nové definice muzea. K tomu nedošlo, ale před třemi roky v Kjótu to způsobilo, že definici se nepodařilo přijmout a hlasování bylo odloženo.

Přijetí nové definice muzea bylo zásadním úkolem pražské konference ICOM. Na její přípravě pracovali zástupci z různých muzeí světa, jednalo se o kolektivní proces, střetávala se zde různá prostředí ze všech kontinentů. Názorně se ukázalo, že ICOM je globální profesní organizace. Definice se intenzivně projednávala téměř dva roky, především online v různých výběrech, uskutečnilo se 50 webinářů. Pracovně bylo stanoveno pro definici 20 klíčových slov, hned v prvním kole se sešlo od muzejníků z celého světa přes 2 000 slov. Muselo se redukovat. Jednou z řešených otázek například bylo, zda v definici má být sbírkotvorná činnost na prvním místě, protože bez sbírek není muzeum. Tak tomu bylo v původní definici. Proti tomu se objevovaly početné názory, že

důležitý je výzkum. Palestinci například chtěli, aby se v definici řešil původ předmětů, jak byly získány do muzea, že předměty „byly plnooprávně nabyté.“ Francouzský ICOM si zase přál do definice dostat, že muzeum je „pro potěšení“. Nakonec byla schválena definice muzea, kterou už mnozí začali nazývat Pražská ICOM definice muzea: „Muzeum je stálá nezisková instituce ve službách společnosti, která odborně zpracovává, sbírá, konzervuje, interpretuje a vystavuje hmotné i nehmotné dědictví. Muzea jsou otevřená veřejnosti, přístupná a inkluzivní. Podporují a rozvíjejí rozmanitost a udržitelnost, fungují a komunikují eticky, profesionálně a za účasti různých komunit. Nabízejí rozličné podněty pro vzdělávání, potěšení, reflexi a sdílení vědomostí.“ Proti předcházející definici se tak rozšířil účel muzea a vedle sbírkotvorné činnosti

se dostala do popředí role výzkumná, konzervační, vzdělávací, interpretační i výstavní. Dalším důležitým dokumentem, který se v Praze jednával ve vazbě na definici, byl etický kodex. Novou prezidentkou ICOM byla zvolena italská muzeoložka Emma Nardi. Příští konference se uskuteční v roce 2025 v Dubaji, poprvé v arabské zemi. Velkým oceněním práce českých muzejníků a pořadatelů i krás našeho hlavního města byla slova představitelů ICOM na závěrečné tiskové konferenci na ministerstvu kultury: „úžasná konference v překrásném městě“. Součástí programu ICOM v Praze byla pro zájemce návštěva 40 muzeí po celé České republice. Jedna ze skupin se přijela seznámit také s naším největším národopisným muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Po stopách lidského umu

Radim Červenka – Přemysl Mácha

Etnologický ústav Akademie věd ČR

RadimCervenka@seznam.cz – macha@eu.cas.cz

Projekt Stopy lidského umu (<https://stopyumu.cz/>), řešený v letech 2020–2022 se věnoval výzkumu předindustriálních technických provozů a jejich návazné infrastruktury na příkladě území bývalého rožnovského panství jako kompaktní hospodářské a správní jednotky. Předmětem bádání byly např. mlýny, pily, valchy, bělírny, kovářny, sklárny, mlířišťe, salaše, sušírny, těžebny, vápenky, cihelny, sklárny nebo kanály pro plavení dřeva. Výzkum měl základní i aplikovanou povahu a byl podpořen Programem na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016–2022 (NAKI II, DG20P020VV004).

Projekt zaštiťoval Etnologický ústav Akademie věd ČR a Ústav evropské etnologie Masarykovy univerzity. Na jeho řešení se podíleli specialisté z několika disciplín včetně etnologie, historie, geografie, geoinformatiky, lesnictví, archeologie a geologie. Právě tato mezioborovost se ukázala být zdaleka nejvýznamnější devizou, která výrazně posunula výzkum a umožnila synergicky ověřit informace z různých pramenů.

Podařilo se zaznamenat celkem 282 technických provozů. Desítky z nich byly vědě doposud zcela neznámé nebo se o jejich existenci sice vědělo, ale nebyly lokalizované v prostoru, popř. v čase. Prostorové upřesnění i časové zařazení se v naprosté většině případů podařilo napravit. K úspěšným průkopnickým nálezům patří např. lokality s pozůstatky uhlíků po pálení dřevěného uhlí (např. Zubří, Velké Karlovice, Prostřední Bečva) nebo archeologicky doložené lesní sklárny (např. Za Hutí na Solanci). K těmto objektům je nutno připočítat dalších 153 těžeben historického, předprůmyslového původu, které sloužily k těžbě pelosideritu, kameniva, stavebního kamene, vápence či cihlářské hlíny. Dohromady to představuje 435 objektů podtrhujících význam předindustriální výroby v hospodářství i životě regionu. Technické provozy byly nedílnou součástí každodenního života v minulosti a dodnes o jejich významu vypovídá zachování v paměti řady místních a pomístních jmen (Na pile, Uhliska, U lomu, Ve mlýně, U kovářů atd.). Ruku v ruce jde fakt, že předindustriální technické provozy a jejich technologie jsou

málo frekventovaným objektem zájmu historického výzkumu a také do značné míry zapomenutým reliktem našeho kulturního dědictví. Přitom zejména ve venkovském prostředí je patrné, že tyto objekty neutvářely jen historickou paměť míst, ale zásadním způsobem se jejich život odrazil i ve tváři současné krajiny. Terénní relikty, pozůstalé například po mlýnských náhonech nebo kamenolomech, jsou dodnes výraznými prvky kulturní krajiny v intravilánu i extravilánu obcí.

Předindustriálním technickým provozům byla dodnes věnována jen limitovaná pozornost (s výjimkou důležitých panských provozů nebo mlýnů a mlýnských areálů). Příčinu můžeme hledat zejména ve velmi omezeném množství dostupných historických pramenů. Jak ukázal výzkum v rámci projektu, úskalí nespočívají jen v torzovitosti dochovaného pramenného materiálu, dokumenty jsou navíc ukryty v nepřehledných řadách archivních kartonů v rámci mnohem širší agendy dobového správního aparátu (zejména široké živnostenské a stavební agendy). Díky projektovým prostředkům se však podařilo prostudovat více než stovku inventárních archivních položek a odhalit řadu unikátních střípků mozaiky zapomenutých, ale velmi významných provozů a technologií, na nichž byl ekonomický život člověka v minulosti zcela závislý.

Projektový tým se zároveň zaměřil na etnografický výzkum formou rozhovorů s místními respondenty, který kontext informací získaných z historických dokumentů zásadním způsobem rozšířil. Obzvláště práce s pamětníky nabídlá vhled do detailů každodennosti spjaté s provozem sledovaných technologií i konkrétních objektů. Na pozadí výzkumné práce s obyvateli regionu není pochyb o tom, že v paměti sledovaná tematika stále přežívá a je významným prvkem kulturního dědictví utvářející regionální identitu.

Nastíněný výzkum se však musel vypořádat ještě s jedním aktuálním úskalím. V důsledku bezpečnostních opatření přijatých kvůli pandemii nemoci COVID-19 byl omezen provoz archivních institucí a stejně tak bylo problematické realizovat výzkumné rozhovory v terénu. Projektový tým tak měl na základní heuristickou práci méně času a značně ztížené podmínky. Přesto se podařilo shromáždit velké množství informací pro kompletaci projektových výstupů.

V prvé řadě se jedná o soubor map bývalého území rožnovského panství, v němž jsou zachyceny vyme-

zené technické protoindustriální objekty v různých časových a prostorových souvislostech. Mapy doplněné rozsáhlým komentářem je možné považovat za první syntetizující pohled do problematiky předindustriálních technických památek na vymezeném území. Výstup reflektuje historický kontext od prvních zmínek o technických provozech ve středověku a raném novověku až do druhé poloviny 20. století, kdy již sleduje spíše jen relikty dávných technologií, které však v tomto specifickém prostoru ještě stále přetrvávaly. Souhrnné mapy jsou zveřejněny na webových stránce projektu,¹ kde lze nalézt také případovou studii technických provozů uvedených ve vceňovacích operátech stabilního katastru, včetně jejich kartografického zpracování.

Mezi výsledky projektu je možné zařadit i několik studií publikovaných ve vědeckých časopisech týkajících se salašnictví,² metodiky a metodologie samotného výzkumu³ a experimentálního přístupu k provozu sledovaných technologií.⁴ K dalším výstupům projektu patří putovní výstava, která proběhla na přelomu let 2022–2023 v Karlovském muzeu ve Velkých Karlovicích a která bude přístupná v dalších letech v Muzeu Zubří, Muzeu regionu Valašsko či Valašském muzeu v přírodě. Výstavu doprovází zásadní knižní publikace v podobě kritického katalogu k výstavě. Publikace nabízí přehledný úvod do problematiky fungování jednotlivých provozů, technologií a jejich památkové ochrany a také dosud nepublikované výsledky proběhlého výzkumu. Odborným vyvrcholením projektu byla konference v listopadu 2022 věnovaná nejen otázkám výzkumu protoindustriálních technických památek a technologií, ale také jejich ochraně a památkové péči v teoretické i praktické rovině.

1 *Stopy umu. Mapové podklady*. [on-line]. Dostupné z: <https://stopyumu.cz/mapove-podklady/>, cit. 1. 4. 2023.

2 BAJER, Vojtěch, BRYOL, Radek a ŠPANIHEL, Samuel. Příspěvek k salašnickému hospodaření na Moravském Valašsku.

Ovčín na panské salaši jako zapomenutý objekt tradičního stavitelství na Moravě. *Český lid* 108, 2021, č. 4, s. 479–509.

3 MÁCHA, Přemysl, BRYOL, Radek, TLAPÁKOVÁ, Lenka, ČERVENKA, Radim a BAJER, Vojtěch. Small Technical Heritage Objects in the Cultural Landscape: Research Possibilities and Conservation Challenges. *Journal of Ethnology (Národopisná revue)* 31, 2021, č. 5, s. 2–30.

4 MICHALIČKA, Václav. Paths and Possibilities for Experiments in the Field of Traditional Technologies (in the Czech Republic). *Journal of Ethnology (Národopisná revue)* 31, 2021, č. 5, s. 45–57.

Mezi popularizační výstupy projektu patří záznamy rozhovorů k vybraným technologiím, které jsou zveřejněny na webu projektu, či informační články v obecních a městských zpravodajích a regionálních časopisech. Abychom zájemce o historii technických provozů přitáhli do terénu, připravili jsme rovněž sérii „kešek“ ukrytých v blízkosti vybraných zaniklých provozů na různých místech regionu. Pro zvědavé děti jsme vytvořili naučnou hru v rámci projektu Skryté příběhy, která je provede po vybraných technických objektech Velkých Karlovic.

Výsledky rozsáhlých projektových aktivit se snad stanou základním kamenem pro doposud opomíjený výzkum protoindustriálních technických památek a výrobních technologií, který poslouží nejen odborné diskusi, ale také památkové ochraně, péči o hmotné i nehmotné kulturní dědictví a v neposlední řadě nabídnou širší veřejnosti prostor k poznávání regionální historie, kulturního dědictví a vlastní identity.

LITERATURA

BAJER, Vojtěch, BRYOL, Radek a ŠPANIHEL, Samuel. Příspěvek k salašnickému hospodaření na Moravském Valašsku. Ověcín na panské salaši jako zapomenutý objekt tradičního stavitelství na Moravě. *Český lid* 108, 2021, č. 4, s. 479–509.

MÁCHA, Přemysl, BRYOL, Radek, TLAPÁKOVÁ, Lenka, ČERVENKA, Radim a BAJER, Vojtěch. Small Technical Heritage Objects in the Cultural Landscape: Research Possibilities and Conservation Challenges. *Journal of Ethnology (Národopisná revue)* 31, 2021, č. 5, s. 2–30.

MICHALIČKA, Václav. Paths and Possibilities for Experiments in the Field of Traditional Technologies (in the Czech Republic). *Journal of Ethnology (Národopisná revue)* 31, 2021, č. 5, s. 45–57.

Stopy umu. Mapové podklady. [on-line]. Dostupné z: <https://stopyumu.cz/mapove-podklady/>, cit. 1. 4. 2023.

Objekty venkovského stavitelství na původních místech s muzejními či jinými expozicemi

Josef Urban

Národní muzeum v přírodě – Hanácké muzeum v přírodě
josef.urban@nmvp.cz

Ve dnech 1.–2. června 2022 se v Příkazích u Olomouce uskutečnila konference s názvem *Objekty venkovského stavitelství na původních místech s muzejními či jinými expozicemi*. Odborné setkání, které proběhlo u příležitosti 130. výročí narození předního znalce (nejen) hanáckého lidového stavitelství Josefa Kšíra (1892–1978), uspořádala Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení při České národopisné společnosti ve spolupráci s Národním muzeem v pří-

rodě – Hanáckým muzeem v přírodě, obcí Příkazy a Ústavem evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

V průběhu minulého století se postupně vyprofilovaly dva hlavní přístupy k záchraně objektů vesnického stavitelství. Prvním je ochrana památek v původním prostředí – in situ, druhým přístupem naopak jejich přenesení (transfer), pokud hrozí zánik objektu nebo přestaly existovat krajinné a historicko-sociální

vazby na původní místo. Na základě jednotlivých příspěvků si konference kladla za cíl zhodnotit historii, výsledky snah v problematice záchrany lidových staveb in situ a podíl badatelů a pracovníků památkové péče na jejich ochraně. V rámci konference došlo také k připomenutí badatelské činnosti Josefa Kšíra na identifikaci, dokumentaci a záchraně venkovských památek v oblasti střední Moravy.

Po slavnostním uvítání pořadateli konference z řad České národopisné společnosti, obce Příkazy a Národního muzea v přírodě odborné setkání otevřel Miroslav Koudela ze Státního okresního archivu Olomouc. Ve svém příspěvku nastínil základní životní data a dílo Josefa Kšíra. Zabýval se i členěním Kšírovy rozsáhlé pozůstalosti, která přešla do olomouckého archivu na základě závěti po jeho smrti v roce 1978.

Činnost Josefa Kšíra posluchačům prezentovala také Kateřina Sedlická z Etnologického ústavu Akademie věd ČR. V referátu, na kterém spolupracovala s kolegyní ze stejného ústavu Danou Motyčkovou, se zabývala prvotním impulsem a účastí Josefa Kšíra a jeho spolupracovníků na zaměřovací akci České akademie věd a umění v první polovině 40. let minulého století.

Miroslav Válka z Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity se ve svém příspěvku zaměřil na problematiku památkové

ochrany vesnického domu a lidového stavitelství in situ na území Moravy od 19. století po současnost. Vedle státem a odborníky garantované památkové péče se dotkl i pokusů o ochranu objektů lidové architektury ze strany fyzických osob a občanských či podnikatelských iniciativ.

Věra Kovářů z České národopisné společnosti ve svém příspěvku vycházela ze svých dlouholetých zkušeností pracovnice památkové péče. Věnovala se konkrétním příkladům záchrany a ochrany objektů lidové architektury na jihu a východě Moravy. Zmínila se i o proměně přístupu široké veřejnosti k lidovému stavitelství coby specifickému nehmotnému kulturnímu dědictví.

Jana Koudelová z Národního památkového ústavu, územně odborného pracoviště v Ostravě, se ve svém referátu zabývala několika konkrétními příklady záchrany venkovských lidových staveb in situ na území Moravskoslezského kraje, většinou památkově chráněných. Posluchače seznámila také s informacemi o aktuálním stavu a možném budoucím využití objektů ze strany vlastníků staveb.

Představením souboru nejstarších roubených objektů v kontextu areálu středověkého tvrziště ve Slavkově pod Hostýnem vystoupil na konferenci Zdeněk Krajcar, zástupce holešovského spolku Za zdravé a krásné Holešovsko. Nastínil nejen historii těchto lidových staveb, ale i konkrétní aktivity v po-

sledních letech, které mají za cíl uchování objektů včetně možných dalších scénářů budoucího vývoje. Radovan Urválek, kronikář města Litovle a člen Muzejní společnost Litovelska, se ve svém referátu zabýval příčně průjezdnou roubenou stodolou při bývalém malém statku na předměstí Litovle. Popsal její starobylost a unikátnost. Věnoval se i aktuálnímu stavu a snahám nynějších majitelů o záchranu této unikátní roubené stodoly i coby dokladu dřívějšího hospodaření na menší hanácké usedlosti.

Do oblasti větrných mlýnů zavedl posluchače Jan Doubek, člen Sekce větrné mlýny při Technickém muzeu v Brně. Zmínil se o počtu doložených a zachovalých větrných mlýnů, včetně počtu těchto technických památek dle zachovalosti vnitřního mlynářského zařízení a jejich prezentaci široké veřejnosti. Dále seznámil účastníky s příklady zdařilých i méně zdařilých napodobenin větrných mlýnů.

Helena Mevaldová z České národopisné společnosti se zabývala problematikou autentičnosti rodného domu českého filologa Josefa Jungmanna v Hudlicích na Berounsku. Poukázala na to, že v době, kdy se Jungmann narodil, byla stavba menší a dle výzkumů architekta Ladislava Štěpánka byla až později rozšířena do dnešní podoby. Zabývala se i tamními expozicemi, které se věnují lidovému bydlení a osobnosti Josefa Jungmanna.

Karel Konopka z Národního muzea v přírodě – Muzea v přírodě Zubrnice se ve svém příspěvku zaměřil na rozsah a míru autentičnosti zástavby in situ v zubnickém muzeu, které prezentuje lidovou architekturu a život německých obyvatel ústecka před rokem 1945. V referátu zhodnotil rozvoj muzea v přírodě a na konkrétních příkladech i úskalí, které jsou daní za jeho umístění v původní zástavbě.

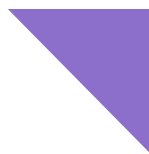
Na východ Slovenska zavedl posluchače referát Maroše Volovára z Fakulty architektury Českého vysokého učení technického. Přiblížil stavební vývoj unikátního roubeného domu z počátku 20. století v obci Žbince v okrese Michalovce. Zmínil se také o postupném chátrání objektu coby národní kulturní památky i definitivním zrušení památkové ochrany v roce 2006.

Poslední příspěvek se vrátil opět k osobnosti Josefa Kšíra, předního znalce architektury města Olomouce a národopisného regionu Haná. Martin Novotný z Národního ústavu lidové kultury se zabýval rozborem jeho badatelských přístupů i objevy na poli výzkumu hliněného stavitelství v oblasti střední Moravy. Dále se věnoval aktuálním výsledkům v problematice

hliněných staveb s využitím moderních výzkumných metod v novém tisíciletí.

Na odbornou konferenci, která se uskutečnila v malém sále Záloženského domu v Příkazích, si více než dvě desítky posluchačů z řad pracovníků muzeí, muzeí v přírodě, památkových institucí i akademických a výzkumných pracovišť vyslechlo celkem jedenáct odborných příspěvků. V průběhu konference došlo také k milé povinnosti, kdy prostřednictvím Miroslava Války bylo jménem České národopisné společnosti poblahopráno Věře Kovařů k jejímu životnímu jubileu.

Po jednání následoval společenský program v restauraci Záložna, který byl zakončen v Hanáckém muzeu v přírodě večerní prohlídkou unikátní roubené stodoly s raně novověkými prvky srubu, transferované z obce Skalička u Hranic a veřejnosti zpřístupněné koncem května 2022. V dopoledních hodinách druhého dne pokračovalo setkání komentovanou prohlídkou hanácké obce Příkazy, jejíž severozápadní část je od roku 1995 prohlášena vesnickou památkovou rezervací, jedinou v Olomouckém kraji. Na samý závěr proběhla prohlídka expozice Hanáckého muzea v přírodě.

Jubilejní den národního zemědělského muzea Ohrada

Jitka Petřeková – Luděk Ondruch

Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě

jitka.petrekova@nmvp.cz – ludek.ondruch@nmvp.cz

Muzeum lesnictví, myslivosti a rybářství na zámku Ohrada v Hluboké nad Vltavou bylo poprvé otevřeno veřejnosti před 180 lety, přesně ve čtvrtek 15. září 1842 na bývalém schwarzenberském loveckém zámku a jmenovalo se Forst und Jagd Museum. K tomuto výročí proběhla řada jubilejních akcí, mimo jiné i pracovní kolokvium nazvané *Úlohy odborného muzea*.

Odborné kolokvium zahájili generální ředitel Národního zemědělského muzea Zdeněk Novák a Pavlína Vašíčková z ministerstva zemědělství. Účastníci byli detailně seznámeni se sbírkami, výzkumem i aktuálním děním na zámku Ohrada. Informováni byli také o historickém kontextu budovy. Zaměstnanci muzea prezentovali expozici zaměřenou na historii chovu ryb, výzkum spojený s archeologií a práci badatelů, kteří se věnovali například sběru historických xylotek, což jsou speciální sbírkové krabice ve formě knih, vyrobené ze dřeva a prezentující části stromů. Kolokvia se účastnili zástupci institucí, jejichž aktuální práce nepřímo souvisí právě s lesnictvím. Za zmínku jistě stojí příspěvek klimatologa, geologa, pedagoga a publicisty Václava Cílka nazvaný *Paměť a její role v mizejícím světě*. Prostřednictvím své filozofie v něm trefně vyjádřil důležitost předávání schopností a dovedností pro přežití v krajině, které se v rámci několika generací dokážou nevratně ztratit a které jsou významné zvláště pro dnešní vyostřenou dobu vzhledem k měnícímu se klimatu a politicko-spoločenské nestabilitě.

Byli pozváni také zástupci Valašského muzea v přírodě a požádání o prezentaci nově vznikajícího areálu Kolibiska. Velkým tématem konceptu největšího expozičního areálu je význam a využití lesa pro obyvatele Západních Karpat v kontrastu s novodobým lesním hospodařením a společenským využitím.

V rámci setkání byly prezentovány poutavé projekty například Česko i Slovenskou republikou. Zástupce

Podbrdského muzea v Rožmitále pod Třemšínem, kurátor Rudolf Šimek představil výstavu *Karel Daniel Gangloff – „lesní Archimédes“ 1809–1879*. Expozice s bohatým doprovodným programem a pestrou škálou prezentovaných sbírkových předmětů, včetně kopie šindelky, unikátního stroje na výrobu šindelů, probíhala v Podbrdském muzeu v roce 2019. Posluchači byli seznámeni s tím, kolik práce a odborných znalostí je třeba k uskutečnění poutavé výstavy, která se odlišuje od jiných právě detailním výzkumem s důrazem na technologické použití vynálezů, jež bylo dávno zapomenuto a nyní obnoveno odbornými externími pracovníky z řad matematiků a učitelů. Autor výstavy však zároveň poukázal na to, že výstavy spojené s lesnictvím obecně mnoho odborníků z oboru – zejména studentů lesnických škol – nezajímají, a proto je třeba hledat cesty, jak lépe interpretovat mnohdy zajímavé informace návštěvníkům, aby v nich našli zajímavé kontexty a byli schopni aplikovat metody pozapomenuté a tolikrát efektivnější než dnes využívané. Na základě této výstavy vydalo Národní zemědělské muzeum v roce 2020 knihu kolektivu autorů pod vedením Rudolfa Šimka s názvem *Karel Gangloff: lesní Archimédes*.¹ Dalším velmi ožehavým tématem byl vztah lesníků s ekology. Nezasvěcený člověk nemá tušení, že v řadách lesníků panuje vůči „zeleným“ tolik nesouladu, vycházejícího hlavně ze vzájemné ignorace. Tento nesoulad je způsoben hlavně rozporem mezi obory, které by se svou podstatou měly úzce prolínat a měly by si být blízké. Konzervativnímu směru lesnictví a myslivosti ve většině v postojí „pěstitele“ ekonomicky výnosné monokultury a „chovatele“ lesní zvěře oponuje mladá věda ekologie, přinášející nové poznatky o složitosti a podstatě ekosystému lesa. Faktem jsou také zkrleslé představy veřej-

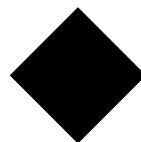
1 ŠIMEK, Rudolf a kol. *Karel Gangloff: lesní Archimédes*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2020. 159 s.

nosti a jiných oborů o tom, co je ekologie. Tato vědní disciplína má za úkol především poznávat a předávat poznatky o fungování vzájemných vztahů mezi živými organismy a vztazích s jejich životním prostředím. Ekolog je pak vědecký pracovník zabývající se touto problematikou. Může docházet k záměně s environmentalismem, někdy nešťastně pojatými extrémními činy aktivistů jako připoutání řetězy ke stromům nebo skropení politických činitelů krví. Tyto aktivity potírají prvotní záměr hnutí, jímž by měly být zachování, obnova a zlepšení přírodního prostředí. Pro trvale udržitelný rozvoj lesa s ohledem na všechny jeho funkce bude zapotřebí vybudovat silný vztah, pevnou spolupráci mezi lesnictvím a ekologií a odbourat stereotypy obou oborů. Mezi tím vším stojí muzejní pracovník, který by v těchto oblastech měl balancovat a hledat schůdnou cestu vedoucí k poznání všech souvislostí a neupřednostňovat stereotypní pohled. S ohledem na region, v kterém se muzeum nachází, by muzejní pracovníci měli citlivě a pravdivě interpretovat vztah člověka k lesu a jeho funkcím ze všech pohledů a napříč historií. Čtenář

nebo návštěvník by pak měl lépe pochopit důvod tohoto vztahu a následný dopad na životní prostředí a lidskou společnost.

Konání odborného kolokvia nám připomnělo důležitost tvorby sbírek a péče o ně, zachování paměti a tradic v oboru lesnictví pro další generace. Díky návštěvě v Hluboké nad Vltavou se nám naskytly nové možnosti spolupráce, za které jsme upřímně vděční a do dalších let přejeme zámku Ohrada jen to nejlepší.

Muzea v přírodě a kulturní krajina: ke smyslu pracovních setkání

Radek Bryol – Radim Lokoč

Metodické centrum pro muzea v přírodě – ČSOP Levrekův ostrov
bryol@vmp.cz – radim.lokoc@centrum.cz

Charakteristickou a nedílnou součástí nejen naší krajiny, ale také muzeí v přírodě a památek tradiční architektury jsou ovocné, ale také specificky ořezávané listnaté stromy. Péče o ně však z několika důvodů zpravidla nebývá tak systematická jako zájem o klasické artefakty. Četné hodnoty historické, kulturní, biologické a další jsou však v případě těchto dřevin nesporné.

Metodické centrum pro muzea v přírodě spolu s externími odborníky se na aktuální situaci i potřebu uchování těchto hodnot snaží reagovat několika způsoby. Tím hlavním je zpracovávání koncepčních materiálů k problematice ovocných dřevin v areálech vybraných muzeí v přírodě, prováděné ve spolupráci s externími specialisty. Práce spočívá v historické sondě do péstovaného sortimentu v konkrétních regionech, mapování dochovaných starých a krajových odrůd a jejich následném uplatnění v muzejních expozicích. Ty pak plní funkci sbírky a na základě Standardů péče o přírodu a krajinu mohou být zařazeny mezi genofondové plochy ovocných dřevin.

Zdůrazňovat tuto problematiku nejen v prostředí muzeí v přírodě a také ukázat způsoby přirozené péče a možnosti udržitelnosti je také cílem odborných setkání. V únoru 2022 proběhly dvě akce rozdílné sice formou, ale shodné posláním.

15. února 2023 se v areálu kulturní památky čp. 14 v Kladerubech na Kelečsku uskutečnilo pracovní setkání *Péče o staré ovocné stromy*. Součástí autenticky dochovaného selského statku jsou zde rovněž dva sady se sortimentem starých a krajových odrůd jabloní, hrušní, třešní a slivoní. Odrůdová skladba z velké části odpovídá místně preferovanému sortimentu poválečných výsadeb, nachází se zde však také několik v současnosti ojedinělých odrůd. Jejich výskyt umocňuje potřebu uchování a dlouho-

dobé péče o tradiční selský sad u zachovalé kulturní památky.

Takové prostředí spolu se vstřícností majitelů poskytlo výborné zázemí pro primárně praktickou ukázkou vhodných zásahů na jednotlivých stromech (výchovný řez mladých stromů, udržovací řez v období plodnosti, zmlazovací řez ve stáří, a zvláště bezpečnostní řezy značně poškozených stromů). Akci lektorovali a patřičné zásahy prováděli odborníci se značnými zkušenostmi z celé ČR – Ondřej Dovala, specialista na pomologii starých odrůd, který je aktivně mapuje v celé republice a věnuje se zejména řezu starých stromů; Radim Lokoč, který systematicky mapuje staré odrůdy a zakládá genofondové sady; Jan Eliáš s kolegy, certifikovaný arborista, který řezem pečuje o staré stromy.

Dne 23.–24. února 2023 se zájemci o tuto problematiku setkali ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm na dvoudenním semináři *Tradiční péče o dřeviny a muzea v přírodě*. V teoretické části se Radim Lokoč věnoval tématu inventarizace a obnovy výsadeb ovocných stromů v muzeích v přírodě v ČR. O biologických principech řezu ovocných dřevin a základech kvalitní výsadby a péče a rovněž pomologii referoval Ondřej Dovala. Michal Plátek z CHKO Bílé Karpaty primárně entomologickou optikou pojednal o historii a významu ořezávaných stromů v ČR. Ochrana a obnově biotopů ořezávaných a doupných stromů v Poodří se dlouhodobě věnuje s kolektivem CHKO Poodří Ivan Bartoš, který pokračoval v přednáškách. Radek Bryol doplnil kontext fotografickým exkurzem k tématu ořezávání stromů na Valašsku v archivní fotodokumentaci.

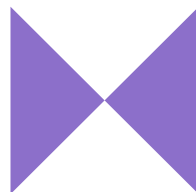
Další den následovala praktická ukáзка řezu ovocných stromů v genofondových sadech v areálu muzea Valašská dědina. Arborista Jan Eliáš s ko-

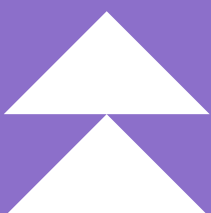
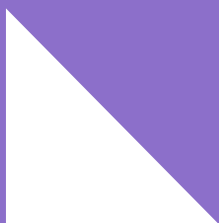
legy představil tradiční ořez listnatých stromů na letinu a dle fotografické rekonstrukce se podílel na zakládání letinového háje. Radek Bryol následně vedl komentovanou prohlídku prvků kulturní krajiny v exteriérech Valašské dědiny a vznikajícího areálu Kolibiska.

Na základě dlouhodobého sledování je problematika prezentace kulturní krajiny v našich muzeích v přírodě zpravidla opomíjená i přes dlouholetou tradici, kterou tato specializace má. Její precizování je cestou nejen ke zlepšení samotných expozic muzeí v přírodě a památkových objektů, ale rovněž širokou oblastí pro muzejní prezentaci a kladný společenský vliv. Připravené akce byly zejména možností k setkání zástupců různých oborů – jak muzejnictví a památkové péče, tak ochrany přírody i státní správy včetně řady praktiků, kteří se konkrétním intervencím v krajině, obcích i kulturních institucích věnují. Věříme, že přínos obou akcí spočívá nejen v konfrontaci názorů, která probíhá např. u postoje k tradičním ořezům listnatých stromů mezi etnografy, přírodovědci a arboristy. Účelná je také vzájemná inspirace rozdílných oborů a přístupů. Velmi důležité je upozorňovat na toto okrajové téma v kontextech zachování kulturního dědictví a možností spolupráce jednotlivých aktérů.

Obě akce byly podpořeny Ministerstvem kultury ČR

názory

Hledání a bourání místních stavebních tradic na venkově

Ing. arch. Jan Kraut

Národní muzeum v přírodě – Metodické centrum pro muzea v přírodě
jan.kraut@nmvp.cz

Snad každému po přečtení titulu příspěvku probleskne hlavou hned několik obrazů, vzpomínek, někoho toto téma možná automaticky zvedá ze židle – a je to v podstatě dobře: znamená to, že nám věc není lhostejná. Teď už jenom aby naše hledání bylo úspěšné a v dobré víře jsme se nepřipojili ke skupině bourajících.

Rád bych z pohledu architekta problematiku venkova, vesnice a jejich stavební tradice opatřil několika poznámkami a neadresně kritickými postřehy, které však nemají vyzníti negativně. Při psaní si představuji krajinu, hory, kulturu a konkrétní příklady z prostředí Beskyd a jejich podhůří od Rožnova po hranice s Polskem, což je prostor, který je mé profesi i srdci nejbližší. Nemusíme ovšem mít za oknem masív Lysé hory – obdobné situace nalezneme i při pohledu na jinou vedutu.

Sídlo v krajině

Kde jinde začít než u onoho pohledu do krajiny, tedy u měřítka, které je snad více otázkou krajinného rázu nežli stavební tradice. Jenže obě se setkávají ve stavebním zákoně a hlavně v územním plánování a ovlivňují každý náš den. Krajina zmíněného regionu se od půlky 20. století výrazně změnila. Prošli jsme na jedné straně vysídlováním a zarůstáním horských poloh, na druhé straně masivní industrializací postupující z údolí a stále trvající suburbanizací spojenou s intenzivní rekreací. To vše je dáno jediným prostým faktorem – změnou způsobu života. Nostalgií, které také občas rád propadám, nic nezmužeme. S novými požadavky se musíme naučit rozumně využít a rozvíjet to, co uniklo minulým „nešetrným“ dobám a co má stále hodnotu či je nositelem charakteru prostředí. Myslím, že každý by dokázal lehce vyjmenovat z nedávné historie a nejspíš i ze současnosti hned několik příkladů bezohledných zásahů do krajiny

či překotného a nekoncepčního rozvoje obce. Jak ovšem tlak na výstavbu a rozvoj zamířit správným směrem? Pomoci nám může například zamyšlení nad historickou strukturou obcí, které jsou zde na horách v leččem jiné než v údolích. Lánové, řetězové, dvorcové vsi i rozptýlená zástavba mají specifická pravidla, geometrii, osy a uzlové body, na které je možné reagovat a nenarušovat rovnováhu v území zásahy vytrženými z kontextu. Kontext můžeme hledat v terénu, ale třeba také v muzeích v přírodě, kde je prostředí kolem objektů záměrně dotvářeno s ohledem na jeho historickou podobu a požadavky interpretace a v leččem nás může inspirovat.

Ruku v ruce to jde i s druhou zajímavou věcí, kterou bych rád zmínil a která náš venkov mění, a to s prostupností krajiny a sídel. S problémem obnovy členění svádíme v otevřené hospodářské krajině marný boj již čtvrtou dekádu a postupně se přenesl i do vesnic v podobě plotů, slepých ulic, soukromých pozemků či zahrazených pěšin. Naše vesnice jsou mnohdy obehnány hradbami nejrůznějších překážek, které brání vstupu dovnitř i ven: kdysi obyčejná procházka se psem tak může být dost komplikovaná. Oba tyto problémy se objevují dokonce v územních plánech, kde bývají velké plochy změn bez regulace, nikam nevedoucí cesty a z mého hlediska dvojsměrný požadavek na minimální plochu stavebního pozemku. Ve snaze o zachování rozvolněné zástavby předepisujeme minimální velikost pozemku a nízké indexy zastavenosti. Výsledkem je mnohdy nedostatečná kupní síla starousedlíků, příliv „přespávajících“ bohatých či spekulace. Idea krajinného rázu, kdy vidíme chalupu s malou zahrádkou uprostřed polí a luk, tak často končí soustavou obrovských oplocených pozemků s krátce stříženými trávníky, vysokými živými ploty a vilami. To se původní zástavbě nepodobá, neprospívá to krajině, tradici, prostupnosti, místní komunitě ani přírodě, takže asi nikomu.

Základní tvar a materiál cti tradici – až za pár let dřevo ztmavne nikdo si nového domu ani nevšimne, Klosters, Švýcarsko, 2021 (foto Jan Kraut)

Veřejná prostranství

Problematikou, která by vydala na celou knihu, jsou veřejná prostranství na vesnici. Nejspíš za významného příspěvní filmových pohádek a obrazů Josefa Lady jsem měl jako malý představa, že uprostřed každé obce je náves jako malovaná a nejlépe i s rybníkem. Když jsem dostával rozum, všiml jsem si, že žádná vesnice v okolí náves nemá a mnohdy nemá ani místo, které bychom mohli jednoznačně označit za centrum, či chceme-li, ústřední veřejné prostranství. Je to samozřejmě tím, že tyto vesnice byly založeny v jiné době, podmínkách, krajině a s jinými prostorovými pravidly. Nabízí se tedy otázka, jak se chovat k jedinému veřejnému prostoru vesnice, kterým může být například 4 km dlouhý průjezd silnice I. třídy středem obce nebo točna autobusu se zvoničkou a kontejnery na odpad kdesi pod lesem. Nejčastější odpovědí stále bývá snaha o budování nového „náměstí“, což ovšem bývá v rozporu s charakterem a měřítkem sídla. Končit to může i neharmonickým sousedstvím staré kůlny a čtyřpodlažního bytového domu či polní cesty a velké rovné dlážděné plochy. Jako jedno z východisek se mi zde jeví neprořešovat jediné místo a nebudovat dominantní centrum, nýbrž sérií extenzivních zásahů podpořit více míst s určitým potenciálem. Takové zásahy by mohly lépe interpretovat prostředí a zachovávat lokální historický charakter těchto vesnic, tedy dojem chalup v zahradách, ledabyle rozházených v údolí kolem cesty. Tento přístup více odpovídá především vesnicím na rozvolněném půdorysu, ale může pomoci také v obcích s větším rozsahem nové zástavby.

Rozvoj sídel není možné zastavit, podstatné však je pečovat o jejich podobu, která se podepisuje i stavu komunity. Dnes tato péče nejčastěji obnáší dopravním inženýrem zpracovaný projekt rozšíření komunikace, zbudování chodníků a semaforů. Tyto zásahy ovšem zřídka vytvářejí přívětivé, pobytové a shromažďovací plochy, o lokálním charakteru a ctění místních tradic ani nemluvě. I zde by nás mohla inspirovat muzea v přírodě, která i při mnohdy enormním zatížení návštěvníky, se všemi cestami, informačními cedulemi či odpadkovými koši musí zvládnout prezentování historického prostředí.

Stavby a jejich podoba

Z pohledu na celou vesnici se nyní můžeme přesunout na jednotlivé pozemky a stavby. Listujeme-li knihami o lidové architektuře a třeba regulativy pro jednotlivé chráněné krajinné oblasti, zjistíme, že všechny hovoří zhruba o jednom a tomtéž. Lidové stavitelství na celém našem území totiž vychází z archetypu tzv. trojdílného domu. Tento předobraz po staletí zvládal adaptace, změny velikosti, počtu místností, využívání a způsobu života. A v jednotlivých regionech (nejen v těch dnes chráněných) se základní schéma pouze doplňovalo o místní specifika v konstrukci i zdobnosti. Osobně vůbec nerozumím tomu, z jakého důvodu a jak snadno jsme tento fungující vzor jako mávnutím proutku opustili a vydali se neorganizovaně jinam, a ne vždy kupředu. Přitom i pro dnešní život a dnešní stavitelství mohou některá pravidla tohoto archetypu představovat ideální řešení.

Když nejsou dodrženy
proporce, velikost a umístění
na pozemku, situaci
nezachrání žádný detail,
Janovice, 2022
(foto Jan Kraut)

Na prvním místě je vždy umístění objektu na pozemku a jeho osazení vůči terénu. Všimněme si, že objekty nebývaly umísťovány vprostřed parcel jako dnes a parcely také nebyly čtvercové. Pozemek se musel využít pro hospodaření (dnes by to byla rekreace) a s objektem uprostřed zůstane na každé straně něco málo, ale nikde nic pořádného. Důsledkem dnes bývá vysoký neprůhledný plot proti pohledům sousedů, které často ani nenapadne se dívat. Plot také spolehlivě přetrhne poslední vazby objektu a pozemku s veřejným prostranstvím, které tím rovněž ztrácí. Dále si všimněme toho, že staré objekty „sedí“ na svém místě bez terénních úprav okolí, teras, najezdů a okapových chodníčků, se vstupem bez okázalých schodů. Tedy terén plyne bez přerušení – téměř jako bychom slyšeli základní poučku z manifestu funkcionalismu. Důvod je prostý: kdo z nás by s motykou celý měsíc upravoval terén pro dům, když s mírným natočením s vrstevnicemi a posunutím domu může kopat jen týden? S bagrem to jde pravda lépe, ale i tak zemní práce patří k těm dražším záležitostem. Když potom do svahu osadíme i roubenku obkreslenou z muzea, ale zvedneme ji o čtyři schody, natočíme s kopce, přilepíme bazén a parkování zasuneme do suterénu, situaci nezachrání ani ručně tesané trámy a štípaný šindel.

Obytné domy, ale i všechny hospodářské stavby měly obdélný půdorys a jednoduchý krov s podélně orientovaným hřebenem a střechou posazenou na stropě. Toto řešení vychází z konstrukčních možností dostupných materiálů a požadavku na maximální jednoduchost a univerzálnost. A ještě dnes takto rozvržené stavby bývají ty konstrukčně nejjedno-

dušší a neekonomičtější. Archaické dispoziční schéma se sítí, jizbou a chlévem dnes bez výhrad těžko uplatníme, avšak tvořit dispozici se vstupem vprostřed delší strany zůstává i dnes nejvýhodnější, nehledě na místní tradici.

Mohlo by se zdát, že v úvahách směřuji k nostalgickému tradicionalismu a zanevřel jsem na moderní architekturu a pokrok, avšak není tomu tak. Musíme si ujasnit, co chápeme jako moderní architekturu a co jako tradicionalismus. Pro řadu laiků je synonymem pro moderní architekturu plochá střecha – tu ovšem má i kdejaká nevzhledná garáž, kterou za architekturu označíme jen stěží. A na druhé straně za tradici považují bungalov na čtvercovém půdorysu, jelikož má sedlovou taškovou střechu. Lze si domyslet, že musíme vzít jemnější síto a generalizace zde není možná. Architektura musí vykazovat jisté kvality, proto jen část stavební produkce můžeme řadit mezi skutečnou architekturu. Jednou z těchto kvalit je kontext, kterému může být učiněno zadost již správným umístěním a osazením objektu, a dále například pochopení místa a pocitové působení celé stavby. Když toto splníme, konkrétní rozměry, přesné proporce či například posazení střechy lze posuzovat individuálněji. Zmíněný bungalov ale neospravedlníme ani tak; zato vezmeme na milost velké nečleněné okno na objektu s jinak tradičním uspořádáním a možná v některém případě i tu plochou střechu.

Tvarosloví a detaily

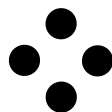
Pomyslnou třešničkou na dortu celé stavební tradice jsou konstrukční, materiálové a ozdobné detaily sta-

web. A právě ve skromném a jednoduchém lidovém stavitelství je těžko materialitu, konstrukci, zdobnost a funkčnost od sebe oddělovat: byly dílem jedné rukou. Ještě u sto let starých chalup je možné podle detailů odlišit, ve které vesnici či dokonce údolí se nacházíme – dnes bohužel nikoli. A rozdíl se dále stírají i napříč celými regiony, mj. vinou našeho lačného přijímání univerzálních katalogových projektů, zateplení či výměn oken. Situaci navíc komplikuje svévolná tvorba nejrůznějších kompilátů, laciných ozdob, nevhodné nátěry a navrch pochybná kultura zahrad. Zdá se, že ani vlna břízolitových dvougeneračních domů nebyla tak destruktivní, neboť přece jen obsahovala alespoň tradiční řemeslné postupy. Když dnes hledáme podstatu lidového stavitelství a snažíme se navázat na samozřejmost starých staveb, místní tradici a funkčnost jejich detailů, po zralé úvaze mezi prvními vynecháme romantická a naivní historizující vylepšení a necháme působit především samotné materiály. Vznikají pak stavby pro mnohé překvapivě moderního vzhledu. Stává se pak, že u novostavby stojíme v mírně schizofrenní situaci. Máme před sebou objekt, který jako celek působí stejně jako stoletá chalupa, jen je poněkud rovnější, ovšem absentuje společenský a mnohdy i odborníky dogmaticky sledovaný požadavek na vyřezávané zakončení trámů, nápodoby roubení, barvy a členění oken a nejrůznější zakořeněné omyly. Okolí pak často takovou stavbu bez hlubší úvahy zahrne jako příliš moderní a neodpovídající tradici. Krásným ilustračním případem zmíněného zakořeněného omylu mohou být přesahy sedlových střeš přes štítové stěny. Staré chalupy mají přesahy do

15 cm a štíty vypadají elegantně s tenkým vrženým stínem a ani po stovkách let nemůžeme říci, že by jejich štítové stěny od soklu po hřeben nějak více trpěly povětrností. Vedle toho máme dnešní „netradiční“ standard 40 cm až 60 cm, kde je štítová stěna utopena ve stínu a střecha působí daleko hmotněji, celý dům těžkopádněji a realizace je samozřejmě dražší. Podíváme-li se na povětrnost, tak právě vysunutá vazba krovu, natírané podbití a barevné rozdíly částí fasády ve stínu jsou předmětem mnohého majitelova trápení. Je to jeden drobný detail za všechny, který až překvapivě mění působení celého objektu: stačí zvednout hlavu a uvidíme, kolik chalup tímto trpí. Zpět však k autentickým detailům, jejichž vyžadování považuji za nesmírně důležité u cenných staveb a dále pak u staveb v hodnotném prostředí. V druhém případě to ovšem není již tak jednoduché: prvotní je předpoklad, že stavba byla správně osazena a hmotově rozvržena, v opačném případě ji žádný historizující detail nezachrání, pouze vytvoří precedens pro další chyby. A naopak: zapadá-li stavba v jakémkoli prostředí do jeho základních pravidel, mnohdy můžeme z detailů i slevit. Vždy je důležité umět balancovat mezi autentickým řemeslem, tvarovou nápodobou v moderním provedení a současným detailem a těžší to je možná u novostaveb, které lehce sklouznou k laciné atrapé. Zde se nám otevírá prostor pro citlivou moderní architekturu, která se umí tradicí inspirovat a interpretovat jak detaily, tak působení celé stavby. Vesnice je plná detailů, obrazů a textur, které s ní má každý z nás podvědomě spojeny (plaňkový plot, dřevěné bednění štítů, kamenná zídka, stín starého stromu, dřevěné kolíky v krovu,

Těžko otvírat diskuzi nad konstrukčními detaily, přesahy a proporcemi střeš, když si stavebník ani neuvědomuje přítomnost okna ve štítě, Palkovice, 2022 (foto Jan Kraut)

Procházející mnohdy ani nepostřehnou, že se jedná o moderní přístavbu stodoly, Dřevjónka v Nýdku, 2021 (foto Jan Kraut)

vyšlapaná pěšinka, vrata do stodoly, malé okénko ve štítu, rozkvetlá jablona...). Nejedná se samozřejmě vždy o prvky staveb, jelikož naše představa vesnice je komplexnější a zahrnuje celé prostředí, ale jako inspirace jsou nám k dispozici všechny. Některé ze stavebních detailů jsou do 21. století bez úprav bohužel nepřenositelné. Ale nejspíš všechny – při správném pochopení jejich působení a použití a s případným poučeným převodem do současnosti – mohou působit jako tmel a nositel lokální kontinuity v dnešním „pestrém“ venkově.

Závěr

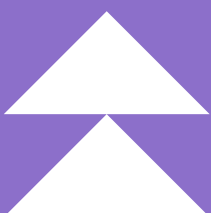
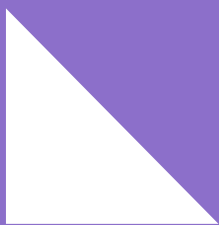
Doufám, že v sobě postupně znovu objevíme cit pro stavbu a detail i pro zasazení stavby do prostředí. Pokud totiž jedna ze složek absentuje, tak to ty zbývající samy nemusí zvládnout a my budeme muset žít v prostředí bez pravidel a ducha.

Výše nastíněné a mnohdy samostatné postřehy jsem pro lepší přehlednost rozdělil do odstavců podle měřítka: od prvního pohledu na sídlo v krajině až po pomyslné překročení prahu domu. Sledovaných kritérií, pohledů a problémů může být ovšem daleko více. Zmíněné pohledy nám mohou dát alespoň základní kontext v oblasti stavební činnosti na vesnici. A je to právě kontext, znalost souvislostí a vědomí jejich důležitosti a hierarchie, co nám mnohdy chybí. V případě architektury a používání materiálů

a konstrukcí se k tomu ještě přidává i absentující nekritický přístup k přejímání předloh a nevhodné interpretace.

Jak asi tušíme, vliv na podobu našich sídel a obývaného prostoru klesá směrem k nejdrobnějším detailům stavby. Nikoli ovšem, že by tyto detaily byly zanedbatelné. Jsou naopak velmi důležité pro zachování lokálnosti a tradice a zcela nezbytné při přístupu k objektům s památkovým charakterem a historickou hodnotou. A jsou tak významným prvkem ve výzkumné a metodické činnosti muzeí v přírodě a dalších institucí. Pro naše prostředí jako celek jsou však zásadní měřítka sídla v krajině, podoba veřejných prostranství a umísťování a základní rozvržení zástavby. Jsou to věci našeho společného zájmu, o kterých také společně rozhodujeme prostřednictvím územních plánů obcí, nejrůznějších komisí a na opačné straně i pomocí peticí či nejrůznějších lobby. Ale všechny tyto úvahy nakonec vždy skončí u nás samotných a u toho, jak je pro nás náš kousek země (pozemek, ulice, vesnice, region...) důležitý a jak mu to dáváme najevo. Přitom lokální patriotismus a sepectí s místem, kde žijeme, vždy nestačí. Potřebná je i jistá erudice, vůle a energie nenechat věci jen tak běžet či naopak ležet ladem. Společenský vývoj nás neustále nutí revidovat podobu našeho prostředí. Je ovšem na nás, abychom u tohoto hledání hodnot pro budoucnost zbytečně nebourali hodnoty minulosti, na kterých stojí naše identita a současnost.

osobnosti

Blahopřání k jubileu Heleny Mevaldové

Je pro mne velkou radostí, že mohu poblahopřát naší kolegyni Heleně Mevaldové k jejímu životnímu jubileu. V roce 2022 se 23. května dožila v plné svěžesti sedmdesátí let. Vyslovuji nejen blahopřání, ale i obdiv. Když se totiž ohlédnou za její bohatou celoživotní odbornou činností, musím uznat, že se jí věnovala s plným nasazením.

Vystudovala v Praze na Univerzitě Karlově etnologii a archeologii a ihned v roce 1975 nastoupila do okresního muzea v Berouně, kde jako samostatná odborná pracovníce spravovala po určitý čas sbírky obou oborů. V rámci archeologie uskutečnila do roku 1979 celkem devět záchranných výzkumů při výkopech základů nových staveb v berounském okrese. V průběhu více než dvacetileté činnosti v tomto muzeu se stala vedoucí společenskovědního oddělení a později i zástupkyní ředitele.

Po odborné stránce se Helena Mevaldová po celou dobu činnosti v berounském muzeu věnovala hlavně národopisným sbírkám, jejich třídění, doplňování, odbornému zpracování, dále pak jejich prezentaci na výstavách, na seminářích a v odborné literatuře.

V roce 1996 přestoupila do Národopisného oddělení Národního muzea v Praze, kde pracovala až do roku 2013 jako kurátorka sbírek lidového bydlení, hospodaření, zemědělství a řemesel.

Pokud jde o odbornou specializaci práce v rámci obou muzeí, svou pozornost věnovala zejména lidovému nábytku, řemeslům a zemědělství, v užším směru pak podmalbám na skle a z ústní slovesnosti zejména pověstem na Berounsku a Neratovicku.

Za dobu svého působení v muzeu v Berouně samostatně nebo se svými spolupracovníky připravila a uskutečnila celkem 27 výstav a výstavek: většinou v Berouně, ale také ve spolupráci v jiných muzeích a dvě výstavy také v Rakousku v muzeu podmalbě na skle v Sandlu.

V pozdějším působišti v Praze pracovala a spolupracovala na dalších výstavách v Národopisném muzeu, ale i v různých muzejních prostorách, zejména ve Středočeském kraji. Tematicky vycházely většinou z oborů, kterým se v muzeu nejvíce věnovala, někdy pak z potřeb muzea nebo z charakteru příležitosti,

ke které se vázaly (např. několik vánočních výstav různých betlémů a vánočních ozdob).

Bohatá je také její aktivní účast na odborných konferencích a seminářích pořádaných různými institucemi, zejména Českou národopisnou společností. Výběrová bibliografie jejích přednášek na těchto zasedáních představuje osmnáct různých titulů tematicky spojených s programem seminářů.

Kromě studia a různorodého zpracování oborů lidové kultury, které vycházely z muzejních sbírek, se Helena Mevaldová s velkou pečlivostí věnovala také dalšímu oboru – dokumentaci místní lidové architektury, zejména v berounském okrese. Vzhledem k tomu, že toto blahopřání je určeno pro časopis věnovaný muzeím v přírodě, věnuji tomuto tématu určitou pozornost.

Oslavenkyně spolupracovala na dvou výzkumných projektech prováděných z pověření ministerstva kultury Státním ústavem památkové péče v Praze. První projekt (v letech 1998–1999) měl název *Památkově hodnotná vesnická sídla v ČR*, druhý (v letech 2001–2002) se nazýval *Památková dokumentace vesnických sídel*. Úkolem badatelů bylo projít veškerá venkovská sídla v daném regionu a sebrat základní údaje o charakteru osídlení, zástavbě obce a dále zaznamenat existenci zajímavých in situ dochovaných tradičních staveb. Oba projekty vycházely z plošného průzkumu a jejich záměrem bylo pořídit základní a srovnávací materiál pro další výzkum lidového stavitelství v regionu.

Helena Mevaldová měla na starosti obce v okrese Beroun, a to i v době, kdy již byla zaměstnána v Praze. Navazovala tak na svou činnost z období zaměstnání v berounském muzeu, kde se také věnovala zkoumání zajímavých tradičních staveb v terénu. Zpracovaný materiál jednak odevzdala pořádatelům ústavu, jednak některé zajímavé detaily zpracovala a publikovala v odborných statích nebo v referátech na různých seminářích.

Pracovala a částečně dodnes pracuje v různých odborných organizacích. Do roku 1990 byla přihlášena v České archeologické společnosti, dodnes je členkou České národopisné společnosti, kde pra-

covala v letech 1999–2005 v hlavním výboru a mezi lety 2005–2014 jako členka revizní komise. Od roku 2007 působila také v redakční radě Národopisného věstníku. Byla a je také členkou Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení při České národopisné společnosti a zúčastňuje se jejich zasedání a akcí. Jako uznávaná muzejní odbornice působí v poradních sborech pro sbírkotvornou činnost muzeí v Berouně, Mělníku, Roztokách u Prahy a v Národopisném oddělení Národního muzea. Čtyři roky byla také v komisi zřízené při Ministerstvu kultury pro hodnocení návrhů na udělení titulu Nositel tradice lidových řemesel.

Již tento stručný výčet odborné činnosti naší oslavenkyně dokládá šíři jejího pracovního záběru. Počet výstav a výstavek, bohatá bibliografie zejména časopiseckých statí i referátů na konferencích a seminářích ukazuje na píli a osobní odborné zaujetí. To vše jí pomáhalo a pomáhá v práci pro obor, který si vybrala.

Přejeme jí do dalších let hodně sil a zdraví, aby mohla ještě v rámci možností pro obor pracovat.

Helena Šenfeldová

Praha

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ HELENY MEVALDOVÉ

Vzhledem k zaměření časopisu jsme z rozsáhlé bibliografie autorčiných prací vybrali jen stati o tradiční architektuře.

Předběžné výsledky dokumentace lidové roubené architektury na okrese Beroun. In: TYKAL, Roman (ed.): *Studie k lidovému stavitelství. Nejnovější poznatky ke studiu vesnického domu 18.–19. století*. Klatovy: Okresní muzeum v Klatovech za finanční podpory AMG ČR, 1998, s. 2–18.

Příklady obytných staveb lidové roubené architektury na okrese Beroun. In: BUREŠ, Pavel (ed.): *Vesnice – krajina – lidé*. Praha: Státní ústav lidové architektury, 1999, s. 101–114.

Fotodokumentace okresu Beroun a její srovnání s archívními snímky Národopisného oddělení Národního muzea. In: SMOLÍK, Luboš (ed.): *Studie k lidovému stavitelství IV*. Klatovy: Okresní muzeum v Klatovech, 2000, s. 54–59.

Roubené stavby s výrobními dílnami na okrese Beroun. In: *Dřevěné stavby – průzkum, dokumentace, ochrana, využití*. Praha: Národní památkový ústav, 2003, s. 17–22.

Příměstská zástavba lidového charakteru na Berounsku. In: *Sborník ze semináře v Železném Brodě*. Praha: Národní památkový ústav, 2004, s. 43–48.

Tradiční i nové střechy a štíty na Berounsku a Hořovicku. In: *Střechy a střešní krajina*. Praha: Národní památkový ústav, 2007, s. 21–26.

Změny v tradiční venkovské zástavbě na Berounsku ve druhé polovině 20. století a hlubší kořeny dělnických kolonií v okolí Berouna jako předchůdce „bytovek“. In: HROCH, David (ed.): *Současná výstavba na vesnici a tradiční lidová architektura*. Sedlčany: Městské muzeum, 2007, s. 7–18.

Vztah sídel a krajiny na Berounsku. In: TYKAL, Roman (ed.): *Venkovské sídlo a krajina*. Praha: Česká národopisná společnost, 2007, s. 15–22.

Hospodářství, Lidová architektura. In: LANGHAMMEROVÁ, Jiřina (ed.): *Český Banát*. Praha: Národní muzeum, 2009, s. 23–49.

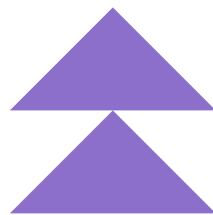
Zakládání sídel na okrese Beroun v 18. a na počátku 19. století a jejich vztah k šlechtickému velkostatku. In: *Vliv pozemkových reforem na stavební vývoj venkovských sídel*. Praha: Česká národopisná společnost, 2011, s. 18–26.

Roubené sýpky a špýchary na Berounsku a Hořovicku. In: MALACH, Roman – VÁLKA, Miroslav (eds.): *Vesnická stavební kultura*. Brno: Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2014, s. 131–138.

Záměr vytvoření Muzea lidové architektury v přírodě v Praze. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie* 70, 2015, č. 3–4, s. 27–40.

Podbrdsko a Berounsko. In: BUREŠ, Pavel (ed.): *Lidové stavby středočeského kraje – jih*. Praha: Kotěrovo centrum architektury o.p.s. v nakladatelství Foibos Books, s. r. o., 2017, s. 103–113.

Anastazius Papáček a jeho kresebná dokumentace lidové architektury ve fondu Národního muzea. *Národopisný věstník* 36 (78), 2019. Supplementum. *Zpravodaj Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení ČNS* 16, 2019, s. 10–20. (společně s Romanem Tykalem)

Za Věrou Kovářů

Když se vysloví jméno Věra Kovářů, tak si určitě erudovaná veřejnost a všichni, kdo pracují v oboru etnologie, vybaví drobnou a energickou ženu, nepřehlédnutelnou osobnost, aktivně činnou v roli etnografky, odborné poradkyně a památkářky věnující se záchraně tradičních lidových staveb v terénu, vystupující na nejrůznějších odborných seminářích a kulturních akcích, ale také aktivní mezi členy folklorních souborů a hodových chas na Brněnsku a Valašsku či jako autorka pořadů. Kam zavítá, tam je obklopena spoustou přátel a důvěrných kamarádů. Věra Kovářů, narozená 7. května 1932 v Brně, po maturitě na gymnáziu zaměřila na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity na obor etnografie a hudební věda (1950–1954). Zde měla příležitost studovat u Antonína Václavíka či Jana Racka. Již v době studií převládala její zájem o hudební a taneční folklor, ale také o lidové stavitelství. Četné zkušenosti v rámci terénních výzkumů lidového tance získala zásluhou etnochoreoložky Zdenky Jelínkové, která byla její rádkyní. Díky nezapomenutelné průpravě vypomáhala společně s Jaromírem Gelnarem se sběry lidových písní, tanců a slovesného folkloru na Valašsku, Brněnsku, Zlínsku, Rosicku-Oslavansku a Slezsku. Po ukončení vysokoškolského studia nastoupila do Krajského domu kultury v Brně a následně v roce 1956 na místo etnografky v Krajském vlastivědném ústavu v tehdejší Gottwaldově. Její práce v terénu dosud tvoří základ souboru snímků fotoarchivu Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Přispěla také k rozšiřování sbírek textilního charakteru a keramiky. Věnovala se dokumentaci tradiční rukodělné výroby, stavebních technologií a lidového stavitelství v terénu. To vše se stalo významným podkladem pro její bohatou publikační činnost. Dalším významným působištěm se v roce 1961 stalo Moravské zemské muzeum v Brně s nově vybudovaným pavilonem Anthrosos. V 60. letech také dokončila postgraduální studium muzeologie závěrečnou prací věnovanou problematice evropských muzeí v přírodě. Od roku 1969 rozvíjela Věra Kovářů své znalosti o lidovém stavitelství na někdejší Krajském středisku památkové péče a ochrany přírody v Brně, kam ji přijal ředitel Jiří Graubmüller. Jejimi kolegy byly takové osobnosti jako Otakar Máčel, Miloš Stehlík, Vladimír Novotný, stavitelé Augustin Žlábek, Karel Ochman

a celá řada dalších, kteří ji zasvěcovali do nelehké památkářské praxe a na něž ona často s velkou úctou vzpomíná. Hned na začátku svého pracovního působení poznala veškeré strasti při záchraně památek, zejména památek lidového stavitelství, které se staly hlavním předmětem jejího zájmu. Zažívala nejenom úspěchy, ale i prohry a nepřízeň z řad vlastníků nemovitostí. Starosty obecních úřadů neúnavně přesvědčovala o jedinečnosti památek lidového stavitelství v jejich obcích a o nutnosti jejich zachování. Pokud byla o své pravdě přesvědčena, dokázala ji prosadit navzdory všemu a všem. Byla vždy důsledná, trpělivá a dokázala za památku bojovat i celá léta. Díky tomu se dostavily výsledky. Že to nebylo jednoduché, pochopí každý, kdo měl možnost s Věrou Kovářů spolupracovat či ji poznat. Důležité je zdůraznit, že ji v první řadě zajímali lidé, kteří stavbu postavili a žili v ní. S tím jsou spojeny i technologické postupy staveb, které brilantně ovládala. K přesvědčování využívala své osobní kouzlo, etnografické vzdělání, ale i obrovskou míru diplomacie a empatie, kterými si postupně dokázala získat i ty nejzavrzlejší majitele památkových objektů. Věděla, že dialog s nimi, osvěta a práce v terénu jsou při záchraně památek nezbytné. Každý svůj krok dokázala zdůvodnit argumenty, což se málokomu podaří.

Během své kariéry stála za památkovým dohledem při revitalizaci a obnově řady památek lidového stavitelství v Jihomoravském a Zlínském kraji. Spolupracovala s Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici na vzniku videodokumentace tradičních stavebních postupů. Ve svých aktivitách nepolevila ani po odchodu z Národního památkového ústavu v Brně, o čemž svědčí i její bohatá bibliografie. Je členkou poradního sboru při Valašském folklorním sdružení, předsedkyní pro plošnou ochranu památek v ČR, členkou Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech – Subkomise pro lidové obyčeje v Karpatech, České národopisné společnosti. Podílela se na řešení grantového úkolu Ministerstva kultury *Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji*, kterou v letech 2006–2017 zastřešovalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. Spolupracovala s řadou institucí a muzeí v přírodě v České republice, byla členkou porot folklorních festivalů.

Nelze opomenout, že se Věra Kovářů celoživotně věnuje hudební a taneční folkloristice, což se jí stalo i osudným při výběru životního partnera Jindřicha Kovářů, se kterým vychovala syna Ondřeje. Spolupracovala s řadou folklorních souborů v Brně (Máj, Májek, Kalamajka či Pořana) nebo ve Zlíně (Bartošův soubor nebo Kašava), kde působila jako tanečnice, zpěvačka, choreografka nebo se podílela na krojových rekonstrukcích. Při úzké spolupráci se Zdenkou Jelínkovou působila při tanečních školeních a seminářích jako choreografka, metodička a instruktorka lidových tanců. Určitě jste ji zaznamenali na různých společenských akcích či festivalech u nás i v zahraničí, kde aktivně zpívala a tančila v první řadě u cimbálu. Jako odpočinek vnímala čas strávený mezi mladými lidmi a kolegy, od kterých čerpala energii, ale sama ji také předávala dál.

S Věrou Kovářů jsem se poznal v roce 2006 a od té doby nás spojovalo nejenom přátelství, ale také spolupráce na různých pracovních projektech a zájem o lidovou píseň. Jsem velice rád, že mi byla výbornou učitelkou a vždy mi poradila, na co se v terénu zaměřovat a čeho si všimnout do detailů. Několik let jsme společně zkoumali terén ve Zlínském kraji a k tomu se mi poji i úsměvná akční příhoda. Dorazili jsme do jedné obce na úpatí Chřibů, kam jsme se chtěli podívat k zachovalé stodole a sušárně ovoce, ale bránil nám v tom plot. Upozorňoval jsem, že by mohl být v humně třeba pes, který by nás tam

neviděl rád. Věra rychle argumentovala, že už by tu běhal. Dialog o tom, že přece nepolezeme přes plot, skončil v momentě, kdy Věra na nic nečekala a jedna dvě jej přelezla. Akční záběr v jakémkoliv věku. Provedli jsme výzkum stodoly a sušárny a vraceli se stejnou cestou zpět. Rychlá akce měla jedinou vadu na krásu, a to silonky na pravé noze paní doktorky, zničené o drát v plotě. Okomentovala to, že ji přece nic nemůže zastavit.

Věra Kovářů obdržela v roce 2015 cenu Pro Amicis Musae za celoživotní přínos v oblasti kultury Zlínského kraje, zasahující do celé řady kulturních oblastí od dokumentace a záchranu tradičních lidových staveb v terénu až po lektorskou činnost či roli etnografky, organizátorky a autorky mnoha kulturních pořadů. V roce 2021 získala Cenu Jihomoravského kraje za přínos v oblasti folkloru, avšak k předání došlo až v roce 2022.

Jubilantka nikdy neodmítla prosbu o pomoc či radu a neúnavně pracovala dál na poli lidového stavitelství a folkloristiky.

Milá Věro, chtěli jsme Ti všichni na stránkách Musea viva ze srdce popřát k Tvému jubileu dobré zdraví, optimismus a životní elán a poděkovat za vše, co jsi pro nás a pro lidovou kulturu udělala. Život však rozhodl jinak a 11. května 2023 nás navždy rozloučil.

Jan Káčer

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

Rozloučení s Alenou Plessingerovou

Česká etnologie v nedávné době ztratila několik osobností, které se významným způsobem podílely na jejím formování během druhé poloviny 20. století. Patřila mezi ně i PhDr. Alena Plessingerová, CSc., která pracovala od počátku padesátých let v národopisném oddělení Národního muzea v Praze. Etnografické muzejnictví sice stálo v centru jejího profesního života, vedle toho se ale intenzivně věnovala výzkumu vesnického (lidového) domu, jak dokládá její personální bibliografie.

Narodila se 17. ledna 1928 v Praze, kde po gymnaziálních studiích absolvovala na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obory národopis a slovenská filologie. Jejími pedagogy byli Karel Chotek, Vilém Pražák, Drahomíra Stránská a Václav Mencl, který ji ještě během studia přizval k záchrannému výzkumu lidové architektury v pohraničí v rámci Státního památkového úřadu, kde také krátkou dobu pracovala v oddělení lidových staveb. Následně celou profesní dráhu vyplnila prací v národopisném oddělení Národního muzea jako etnografka a v letech 1968–1986 jako jeho vedoucí.

Práce Aleny Plessingerové z oblasti vesnického stavitelství a bydlení, které často vznikaly ve spolupráci s kolegou a později manželem Josefem Vařekou (1927–2008), vychází z terénních výzkumů na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Beskyd a slovenských Javorníků. K moravskému Valašsku získala niterný vztah už v mládí během letních pobytů ve Velkých Karlovicích a byl to i jeden z impulzů k univerzitnímu studiu národopisu. Z uvedené karpatské oblasti pochází také etnografický materiál v její disertační práci *Odras života a práce lidu na pomezí Moravy a Slovenska ve zvycích zimní doby*,¹ stejně tak i v kandidátské práci *Vývoj lidového interiéru a bydlení ve slovenských obcích pod Javorníky*.²

Od hospodářského a rodinného života v domě se dostává k problematice lidového bydlení, kterou dále rozpracovala v řadě speciálních studií uveřejněných v oborových periodických domácích i zahraničních. Konkrétně lze uvést stolování a rozšíření stolu, vývoj topeniště a formy osvětlování obydlí nebo vztah mezi domem a formou rodiny. V zahraničních časopisech pak byly otištěny studie o kabřinci a podlomení jako typologickém znaku na území českých zemí nebo o západní hranici karpatského lidového domu. Jako příspěvek ke genezi a vývoji tradičního vesnického domu lze uvést studie k problematice raně novověkého domu v Čechách, které publikovala na základě nově objevených ikonografických pramenů. Z hlediska metodického je přínosná práce sumarizující nejnovější přístupy k výzkumu tradiční stavební kultury české vesnice.

V 90. letech se Alena Plessingerová zapojila do přípravy *Lidové kultury. Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*³, která uzavřela národopisnou etapu našeho oboru před jeho etnologickou transformací spojenou se společenskými změnami započatými rokem 1989. Vedle koncipování více jak padesáti hesel z různých oblastí tradiční lidové kultury se podílela rovněž na lektorování a doplňování textů svých kolegů v rámci mnoha korektur.

I v pokročilém věku se zajímala o současné dění v české etnologii. Změna v diskurzu oboru spojená s „antropologizací“ etnologie a snaha podpořit výzkum tradičních etnografických témat ji přivedly k založení „Dárcovského fondu PhDr. Aleny Plessingerové, CSc. a PhDr. Josefa Vařky, DrSc.“, který v rámci České republiky finančně podporuje etnografické terénní výzkumy studentů etnologie se zaměřením na jevy tradiční lidové kultury jak materiální, tak nemateriální, tj. výročního a rodinného obyčejového cyklu. Vzhledem k modernizaci života je základním kritériem při výběru výzkumných témat

1 PLESSINGEROVÁ, Alena. *Odras života a práce lidu na pomezí Moravy a Slovenska ve zvycích zimní doby*. Dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 1952.

2 PLESSINGEROVÁ, Alena. *Vývoj lidového interiéru a bydlení ve slovenských obcích pod Javorníky*. Kandidátská dizertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 1964.

3 BROUČEK, Stanislav a JERÁBEK, Richard (eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 1.–3. svazek. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky – Ústav Evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 2007.

jejich vazba na tradici. Terénní zprávy jsou ukládány v archivu České národopisné společnosti, v rámci které působí dozorčí rada fondu. Další podmínkou přidělení finančních prostředků je publikování výsledků výzkumu v *Národopisném věstníku*.

Při hodnocení publikovaného díla Aleny Plessingerové nelze opomenout ani řadu jubilejních článků, kde zhodnotila badatelský přínos svých kolegyně a kolegů z muzejní i akademické sféry české, jako byli Helena Johnová, Jelena Látalová, Soňa Švecová, Josef Beneš, či slovenské, k níž patřili Ján Mjartan a Ján Olejník. Vždy s úctou mluvila o své vysokoškolské učitelce a předchůdkyni na národopisném pracovišti Národního muzea Drahomíře Stránské nebo o Václavu Menclovi, se kterým byly spojeny počátky jejího výzkumu vesnického domu. Její vzpomínkové texty na uvedené badatele najdeme v *Národopisných aktualitách*.

Vědecké dílo Aleny Plessingerové je mnohem širší, protože zahrnuje ještě další práce o různých jevech lidové kultury hmotné, ale i z oblasti sociální kultury nebo lidového výtvarného umění se zaměřením na výrazné osobnosti lidové dřevorezby a malby, lidovou keramiku, betlémy nebo malovaný nábytek. Byla autorkou také řady výstav a expozic doma i v zahraničí. Popularizační aktivity měly formu před-

náškové činnosti, spolupráce s médii a s folklorními soubory. Zasedala v redakčních radách časopisů, vědeckých radách ústavů, muzeí i v mezinárodních organizacích. Pravidelně recenzovala vydávanou etnografickou literaturu domácí a zahraniční i výstavy z různých odvětví lidové kultury. Spolupráce s Národopisnou společností československou (dnes Českou národopisnou společností) spolu s vykonanou vědeckou a organizační prací vyústila v udělení čestného členství v této vrcholné organizaci českých etnologů.

Základní informace o publikovaném díle a dalších odborných aktivitách Aleny Plessingerové najdeme v personálním dílu *Lidové kultury. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*⁴, kde je sumarizovala její dlouholetá kolegyně Helena Johnová. Registrující bibliografický soupis díla uveřejnil časopis *Ethnologia Europae centralis*⁵ v roce 1999.

Doktorka Alena Plessingerová opustila náš pozemský svět v pozhnaném věku 95 let 16. března 2023. Její život byl naplněn činorodou prací v národopisném oddělení Národního muzea i vědeckými výzkumy, v nichž dominoval tradiční vesnický dům či další jevy lidové kultury. Její publikované dílo je svědectvím vysoké úrovně československé etnografie druhé poloviny 20. století a poslouží jako zdroj relevantních informací všem dalším badatelům, studujícím jevy tradiční lidové kultury.

Miroslav Válka

Ústav evropské etnologie
Masarykovy univerzity v Brně

- 4 JOHNŮVÁ, Helena. Plessingerová Alena. In: BROUČEK, Stanislav a JERÁBEK, Richard (eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 1. svazek. Biografická část. Praha: Etnologický ústav Akademie Věd České republiky – Ústav Evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 2007, s. 173–174.
- 5 *Ethnologia Europae centralis*. 1999, 4, s. 86–90.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE ALENY PLESSINGEROVÉ (SE ZAMĚŘENÍM NA LIDOVÝ DŮM A BYDLENÍ V CHRONOLOGICKÉM POŘADÍ)

- Bačování na popradských Kopanících. *Český lid*. 1951, 6, s. 118–126.
- Materiály k lidovému stavitelství v Morávce a okolí u Frýdku. *Národopisný věstník československý*. 1956, 33, s. 336–364.
- Oheň v životě slovenských obcí pod Javorníky. *Časopis Národního muzea – oddělení společenských věd*. 1962, 131, s. 141–160.
- Otázka existence stolu, jeho vývoje a stolování ve slovenských dědinách pod Javorníky. *Slovenský národopis*. 1962, 10, s. 227–280.
- Vývoj svícení a osvětlovacích zařízení ve slovenských obcích pod Javorníky. In: *Sborník Národního muzea – A 16*. Praha: Národní muzeum, 1962, s. 164–183.
- Ochrana a využití památných staveb v Koprivšticí a Arbanasech (Lidová republika Bulharská). *Český lid*. 1962, 49, s. 139–143. (společně s Helenou Johnovou)
- Vývoj lidového interiéru a bydlení ve slovenských obcích pod Javorníky. In: *Ludové stavitelstvo a bývanie na Slovensku*. Bratislava: Slovanská akadémia vied, 1963, s. 179–241.
- Vývoj topeniště, jeho užívání a význam ve slovenských obcích pod Javorníky. In: *Sborník Národního muzea – A 17*. Praha: Národní muzeum, 1963, s. 149–239.
- Získávání a užívání vody ve slovenských obcích pod Javorníky. *Český lid*. 1963, 50, s. 193–206.
- Vznik a vývoj hygienických zařízení jako součást lidového bydlení ve slovenských obcích pod Javorníky. *Věstník NSČ*. 1964, 2–4, s. 25–30.
- Zvyklosti a pověry při stavbě obydlí a obyčeje spojené se životem v domě na slovenských svazích Javorníků. *Český lid*. 56, 1969, s. 15–34.
- Letní stavby a jejich využití v oblasti slovenských Javorníků*. In: Zborník Slovenského národného múzea 67, Etnografia 14. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 1973, s. 179–215. (společně s Josefem Vařekou)
- K otázce architektury zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách*. In: Vlastivědný sborník Podbrdská 8–9. Příbram: Okresní muzeum Podbrdská, 1975, s. 218–229. (společně s Josefem Vařekou)
- Vztah mezi formou rodiny a obydlím. Doklady z oblasti slovenských Javorníků. *Slovenský národopis*. 1980, 28, s. 69–77. (společně s Josefem Vařekou)
- Zasięg karpaccich elementów budownictwa mieszkalnego na terytorium Moraw zachodnich i Czech. *Etnografia Polska*. 1981, 25, s. 133–142. (společně s Josefem Vařekou)
- Objev vyobrazení českého roubeného domu z konce 15. století. *Český lid*. 1982, 69, s. 210–218. (společně s Josefem Vařekou)
- Nejstarší známý ikonografický doklad žudra a rozbor lidových staveb na vyobrazení Vimperka z roku 1684. *Časopis Národního muzea – řada historická*. 1983, 152, s. 131–143. (společně s Josefem Vařekou)
- Počátky lidového malovaného nábytku (v českých zemích). *Umění a řemesla*. 1986, 3, s. 62–64. (společně s Lýdií Petráňovou a Josefem Vařekou)
- Písmo a znak na lidové architektuře (Jakub Bursa). *Umění a řemesla*. 1986, 4, s. 20–22. (společně s Josefem Vařekou)
- Židle v lidovém interiéru. *Časopis Národního muzea – řada historická*. 1986, 155, s. 167–179.
- Mobilniář vesnického domu v Čechách od konce středověku do počátků národního obrození. *Český lid*. 1988, 75, s. 202–211. (společně s Lýdií Petráňovou a Josefem Vařekou)
- Otázka existence podlomení a kabřince ve štítu lidového domu. Příspěvek k stanovení typů *lidových staveb v Československu*. *Časopis Národního muzea – řada historická*. 1988, 157, s. 52–66. (společně s Josefem Vařekou)
- Merkmale des Karpatenbauernhauses auf dem Gebiet Westmährens und Böhmens. *Acta Ethnographica*. 1990, 36, S. 289–300. (společně s Josefem Vařekou)

Obyčeje a obřady spojené se stavbou domu v českých zemích. *Národopisná revue*, 1991, 1, s. 15–20. (společně s Josefem Vařekou)

Směry, výsledky a cíle bádání o tradiční stavební kultuře české vesnice. *Ethnologia Europae centralis*. 1992, 1, s. 35–46. (společně s Josefem Vařekou)

Vesnický dům a jeho interiér v 16. a 17. století. In: ŠKABRA-DA, Jiří (ed.) *Vesnický dům v 16. a 17. století*. Praha: České vysoké učení technické, Fakulta architektury, 1992, s. 69–85. (společně s Lýdií Petráňovou a Josefem Vařekou)

Několik hesel z připravované Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska (dvůr, krov, pomník). *Ethnologia Europae centralis*. 1996, 3, s. 61–70. (společně s Josefem Vařekou)

Venkovan a jeho obrázek na skle. *Folia ethnographica*. 1998, 32, s. 177–182.

Etnokartografie v díle Drahomíry Stránské. *Národopisný věstník*, 1999, 15–16 (57–58), s. 69–78. (společně s Josefem Vařekou)

Dřevěné kostely, kaple a zvonice v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (k počtě Soni Kovačevičové). In: DANGLOVÁ, Olga a STOLIČNÁ Rastislava (eds.) *Etnológia a kultúrne dedičstvo. Zborník venovaný jubileu Soni Kovačevičové*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2001, s. 117–128. (společně s Josefem Vařekou)

PERSONALIA

60 let doc. Stránské. *Radostná země* 9, 1959, s. 117.

Vzpomínka k nedožitému jubileu doc. PhDr. Drahomíry Stránské (8. prosince 1899 – 24. srpna 1964). *Národopisné aktuality* 6, 1969, s. 215–218.

Zora Soukupová jmenována zasloužilou pracovnící kultury. *Český lid* 65, 1978, s. 177–178.

Pocta Václavu Menclovi (16. ledna 1905 – 27. července 1978). *Národopisné aktuality* 16, 1979, s. 213–216.

Za Naděždou Melnikovou-Papouškovou. *Český lid* 66, 1979, s. 106.

Jubilejní pozdrav Jánú Mjartanovi. *Český lid* 69, 1982, s. 185–186 (s J. Vařekou).

Nedožitě životní jubileum Zora Soukupové. *Český lid* 70, 1983, s. 245–247.

Jubilující Helena Johnová. *Národopisné aktuality* 23, 1986, s. 189–190.

Gratulace Heleně Johnové. *Umění a řemesla* 1986, č. 3, s. 1.

Pocta Josefu Benešovi. *Slovácko* 29, 1987, s. 133–135.

Soňa Švecová – etnografka mezi padesátkou a šedesátkou. *Národopisné aktuality* 26, 1989, s. 266–269.

Pozdrav a poděkování Soně Švecové u příležitosti životního jubilea. *Národopisný věstník československý* 6 (48), 1989, s. 51–53.

Malé zastavení k jubileu Miroslavy Ludvíkové. *Český lid* 81, 1994, s. 337–338.

Rodinné kořeny Drahomíry Stránské. *Národopisný věstník* 15–16 (57–58), 1999, s. 18–24.

Laudatio a vděčná vzpomínka na Jelenú Látalovou. *Národopisný věstník* 20 (62), 2003, s. 241–245.

Jubilejní pozdrav Jánú Olejníkovi (10. 5. 1921 Spišské Vlachy). *Ethnologia Europae centralis* 8, 2007, s. 97–98 (s J. Vařekou).

Ke 130. výročí narození památkáře Josefa Kšíra

Na podzim roku 2022 uplynulo 130 let od narození Josefa Kšíra. Jeho dílo je dodnes velmi významným pramenem nejen pro badatele v oblasti stavebního vývoje města Olomouce, ale také urbanismu, pevnostního stavitelství¹, a zejména lidové architektury. Josef Kšír se narodil 30. listopadu 1892 v Hodoníně jako syn berního úředníka Josefa Kšíra (1852–1910) z Batelova a Růženy, rozené Dostálové (1863–1911), dcery přerovského lékaře a starosty Josefa Dostála. Kvůli otcovu zaměstnání se rodina často stěhovala, a tak Kšír strávil dětství v Hodoníně, Brně a od šesti let v Olomouci. Přes svou matku byl příbuzný s malířem a grafikem Janem Zrzavým: oba muži se na svou příbuznost často odvolávali. Mladého Kšíra jistě ovlivnila angažovanost jeho dědy v boji o český charakter Přerova a zásluhy o založení přerovského českého gymnázia, stejně jako otcovo členství ve Vlasteneckém spolku musejním. Již ve svých desíti letech začal studovat na olomoucké reálce (rodiče se přihlášením syna ke studiu snažili podpořit české střední školství), kde také v roce 1909 odmaturoval. Ve stejném roce nastoupil na českou techniku v Brně, obor stavební inženýrství. V roce 1910 Kšírovi zemřel otec, o rok později i matka, a tak byl mladý student odkázán na nevelký sirotčí důchod a pomoc rodiny z matčiny strany. V tomto období si přivydělával fotografováním: první fotoaparát dostal již ke čtrnáctým narozeninám, což je zásadní skutečnost vzhledem k jeho pozdější dokumentaci staveb (nejen) lidové architektury. Již před státními zkouškami na jaře 1914 přijal místo ve stavební kanceláři Ing. Josefa Janiše v Přerově.

Plánované složení státní zkoušky v červnu 1915 mu však bylo znemožněno vypuknutím 1. světové války. Kšír narukoval 21. května 1915 k 54. pluku v Olomouci a byl odvelen k vojenskému stavebnímu velitelství v Krakově, odkud byl poslán jako vojenský

technik do Niepołomic². Ve volných chvílích podnikal vycházky po haličské krajině, při nichž ho zaujaly selské usedlosti, které fotografoval, tím zahájil soustavnou fotografickou dokumentaci lidových staveb. Náplní Kšírovy vojenské činnosti bylo projektování vojenských staveb, kanalizací, oprav dělostřelbou poškozených staveb a také se připravoval ke složení státních zkoušek, které absolvoval 30. června 1917 v Brně. V roce 1917 byl pověřen rekvizicí zvonů na Opavsku. Lze si jistě představit, že pro člověka s po-

Josef Kšír v aktivním věku (Státní okresní archiv Olomouc, fond M 8-5, Ing. Josef Kšír, kart. 2, inv.č. 16, průkazy a legitimace – průkaz Klubu čs. turistů)

1 Ke Kšírově úloze při dokumentaci olomoucké pevnosti viz PAPOUŠEK, Miroslav, VIKTOŘÍK, Michael: Ing. Josef Kšír – památkář, průkopník výzkumu o olomoucké pevnosti a významný fotograf olomouckých památek. In: *Historica Olomucensia*. 2013, 44, s. 159–171.

2 Vzpomínku na válečná léta sepsal Josef Kšír ve strojopisné podobě: KŠÍR, Josef. *Tři roky s MUDr. Jos. Podivínským*. Olomouc, 1966. Uloženo v dosud neuspořádaném fondu Kšír, Josef Ing., SOKA Olomouc.

chopením pro historické a výtvarné kvality zvonů byla tato činnost spíše traumatizující, přesto jejím výsledkem byla i precizní technická a fotografická dokumentace. Po skončení války odmítl Kšíř nabídku městské rady v Niepołomicích na setrvání ve městě a 8. listopadu 1918 odjel domů.

Krátce působil na stavebním oddělení 54. pěšího pluku, od ledna 1919 jako technický úředník stavebního úřadu města Olomouce (do září 1948): v letech 1924–1927 jako jeho přednosta a v letech 1945–1948 jako ředitel. V roce 1921 se oženil s Františkou (1. dubna 1894 – 3. července 1975), dcerou soudce, novináře, publicisty a bývalého poslance říšské rady Františka Slámy. V novém působišti se specializuje na urbanismus, který studuje nejen v zahraniční literatuře, ale i účasti na kongresech ve Vídni, Paříži, Berlíně a Praze. Stává se vedoucím regulačního oddělení, které má na starosti koncepci města a řeší složitý úkol napojení historického jádra města do struktury města moderního, výstavbu řady nových objektů veřejných, domovních, kanalizačních a dopravních. V souvislosti s touto problematikou se z Kšířa stává uznávaný památkář.

Jeho první publikovanou prací je článek o triangulaci Velké Olomouce.³ V období první republiky se podílí na výzkumu románského paláce přemyslovského hradu, dokumentuje podobu a vývoj hradeb, bran, radnice, klášterů, kostelů, měšťanských domů, šlechtických paláců, cest, vodních děl, zahrad, parků atd. Samostudiem se z Kšířa technika stává historik a památkář. Za vyvrcholení jeho celoživotní práce o Olomouci můžeme považovat dvě publikace, vycházející na konci 60. let 20. století: *Olomoucké renesanční portály a Klášter Všech svatých, nyní Dům armády v Olomouci*.⁴ V roce 1944 (5. 6. 1944 – 27. 10. 1944) je Josef Kšíř zatčen a krátce vězněn v Kounicových kolejích v Brně za účast v tzv. Cingrošově aféře. Po propuštění a zejména po konci 2. světové války jeho kariéra stavebního úředníka pokračuje (jako přednosta stavebního referátu), 30. září 1948 je však z politických důvodů předčasně penzionován. I přes poměrně pokročilý věk (v roce 1946 je mu 54 let) se ihned po obnovení Univerzity Palackého

stává mimořádným posluchačem semináře dějin umění, vedeného prof. Václavem Richterem. Po „studentských“ letech se podílí na vědecké činnosti semináře, v roce 1948 se stává knihovníkem a v roce 1949 pomocnou vědeckou silou, pro potřeby semináře fotografuje. V letech 1951–1955 působí jako lektor semináře s přednáškami o fotografování ve výtvarném umění, fotografování památek, stavební technice a architektonických konstrukcích stavebních památek.

Roku 1947 je Josef Kšíř Ministerstvem školství a osvěty ČSR jmenován konzervátorem pro státní památkovou péči pro území okresů Olomouc–město a Olomouc–venkov, v roce 1951 (po reorganizaci památkové péče) Krajským národním výborem v Olomouci konzervátorem pro státní památkovou péči pro okres Olomouc a zároveň předsedou Aktivitu pro péči a údržbu památek při Městském národním výboru v Olomouci i referentem Rezervační památkové komise. V tomto období mj. zpracovává pro Památkový ústav v Brně zprávy a posudky staveb lidové architektury i z jiných okresů na Hané. V roce 1954 spravuje Evidenční soupis výtvarných památek v okrese Olomouc, který obsahuje 579 památkových evidenčních listů a 520 fotografií a setkává se mezi odbornou veřejností se značně pozitivním ohlasem. Roku 1962 opět pod vlivem reorganizace památkové péče je Kšíř jmenován Okresním národním výborem v Olomouci zástupcem okresního konzervátora státní památkové péče, kterým je až do roku 1972 – do svých 80 let.

O Kšířově mnohostranné činnosti svědčí jeho členství v následujících spolcích a organizacích (kromě již výše jmenovaných): Názvoslovný sbor, Národopisná společnost československá, Spolek československých inženýrů, Arcidiecézní památková rada, Klub Za starou Prahu, Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci (zde působil od roku 1928 ve výboru a v letech 1937–1957 jako předseda), Klub československých fotografů amaterů (předseda olomoucké pobočky). I přes nuceně ukončení činnosti Vlasteneckého spolku muzejního a přesunu jeho subjektivity pod krajské muzeum přispívá Kšíř do ediční činnosti muzea články i přednáškami. Při obnově činnosti spolku v roce 1969 (pod názvem Vlastenecká společnost muzejní) se logicky stává jeho prvním předsedou (až do roku 1972).

3 Kšíř, Josef. *Triangulace Velkého Olomouce. Pozor*, 26. 6. 1920, s. 3.

4 Kšíř, Josef. *Olomoucké renesanční portály. Die Oltmützer Renaissanceportale*. Olomouc: Vlastivědný ústav, 1969; Kšíř, Josef. *Klášter Všech svatých, nyní Dům armády v Olomouci. Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, 1970, 60, s. 113–128. Vydáno také jako samostatný tisk.

Jaroslav Kanyza ve svém textu k 85. narozeninám Josefa Kšíra⁵ uvádí, že jmenovaný je autorem 247 prací, které byly publikovány v 50 periodikách či samostatných tiscích. Josef Kšír zemřel 19. června 1978 ve věku 85 let v léčebně v Moravském Berouně. Hlavním tématem tohoto medailonu je však působení Josefa Kšíra jako dokumentátora a autora publikací o lidové architektuře. Prvopočátky jeho zájmu lze vysledovat při prázdninových pobytech v Třebíči a Dolanech⁶. Bohatý fotodokumentační materiál vytvořil při vojenské službě v Niepołomicích. V roce 1919 vstupuje do Národopisné společnosti československé, kde je mu svěřen úkol dokumentace hanácké lidové architektury. Z bohaté poštovní korespondence se zachovaly dopisy se Zdeňkem Wirthem, Václavem Menclm a mnoha dalšími. Komplexní badatelskou činnost Kšírovi umožňuje i skutečnost, že v rámci svých služebních povinností provádí i stavební dohled nad venkovskými objekty v městském majetku. Prvotní zájem zaměřuje na žudry, později se však zabývá i kapličkami, zvoničkami, studnami a vlastními usedlostmi. Plody dvacetileté práce v terénu i archivu publikuje ve stati *Lidové stavitelství*, která je součástí monumentální publikace Jana Rudolfa Bečáka *Lidové umění na Hané*⁷. Cílem vydání této publikace je povzbuzení národního uvědomění v kritickém období nacistické okupace. Nejen Kšírova stať je tak podána spíše populární formou, dokumentace není tvořena plány, ale fotografiemi a z velké části ilustracemi Josefa Mánesa a Karla Wellnera.

Kšírova kapitola je rozdělena do čtyř částí: Žudr na hanácké vesnici, Boží muka a kapličky na polích, Dřevěné zvonice a kapličky na návsi, Doslov. Jak je z jejich názvů patrné, vydání monografie Kšíra zastihlo v okamžiku, kdy ještě neměl shromážděný materiál k hlavnímu tématu svého zkoumání – vlastnímu hanáckému statku s obytnými a hospodářskými budovami. Zvláště cenná je polemika se staršími

články, které se žudrům věnovaly⁸. Základem studie byl spis, v němž se Kšír zabýval dnes již zaniklým žudrem v Cholině⁹. Jedná se o zcela ojedinělou monografii hanáckého statku, dokumentovanou řadou snímků, ale zejména podrobnými výkresy konstrukce. Autorovi se podařilo postihnout vývoj hanáckého žudru a ohlas této práce podnítil další výzkum Josefa Klvani, Jaroslava Mathona, Františka Kretze aj. V započatém výzkumu hanáckého žudru však pokračoval i Kšír a výsledkem studia katastrálních map, archivních listin, kronik, muzejních fondů i ústních svědectví je práce *Hanácký žudr, jeho druhy a rozšíření*¹⁰. Zachytil v ní 673 žudrů ve 202 obcích a řadů z nich zdokumentoval těsně před jejich zánikem.

Vrcholem Kšírovy práce v oblasti lidové architektury je publikování práce *Lidové stavitelství na Hané*, která vycházela v časopise *Československá etnografie* v letech 1956–1961.¹¹ Je nutno považovat ji za stěžejní dílo o hanácké lidové architektuře, které nebylo dodnes překonáno. Oblasti tzv. Horní Hané (Šumperka) je věnována práce *Lidové stavitelství na území Horní Hané*.¹² Ve všech těchto pracích, z nichž ta stěžejní o vlastní Hané nebyla dosud souhrnně vydána, se Kšír obšírně věnuje vymezení regionu Hané, historii osídlení, urbanismu, velkou pozornost pak věnuje jednotlivým částem hanáckého statku, přičemž vše doplňuje bohatou fotografickou dokumentací i náčrtů. Čitelná je snaha autora o stanovení typologie lidové architektury. Kšírovy stati jsou do-

5 KANYZA, Jaroslav. Ing. Josef Kšír se dožívá 85 let. Olomouc, 1977, s. 2. Strojopis, uložený ve Vědecké knihovně Olomouc, sign. II 800.322, na titulní straně je text Ing. Josef KŠÍR se dožívá 85 let. Olomouc 29. 7. 1977.

6 Podle Kšírových vzpomínek byla na jedné z jeho nejstarších fotografií zachycena dřevěná zvonička v Novosadech u Dolan (1909).

7 BEČÁK, Jan Rudolf. *Lidové umění na Hané*. Velký Týnec u Olomouce: vlastním nákladem, 1941.

8 Zde je potřeba zmínit článek HOUDEK, Vítězslav. Hanácký grunt. *Český lid*, 1893, 2, 140–152; 382–391. Samotný Kšír jej považoval za stěžejní pro nasměrování své vědecké práce v oblasti lidové architektury.

9 KŠÍR, Josef. Statek se žudrem v Cholině. Popisy a plány, Měřítko 1:150 000. *Zvláštní otisk Časopisu vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*. 1941, 54, 27 s.

10 KŠÍR, Josef. Hanácký žudr, jeho druhy a rozšíření. *Časopis vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*. 1949, 58, s. 36–59.

11 KŠÍR, Josef. Lidové stavebnictví na Hané. Území vlastní Hané, obydlí a stavební materiál, *Československá etnografie*, 1956, 4, č. 4, s. 325–366; KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané, *Československá etnografie*, 1958, 6, č. 3, s. 237–269; KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané. Drobné objekty ve dvoře a v zahradě. Ohrady a vjezdy, *Československá etnografie*, 1958, 6, č. 4, s. 361–380; KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané, *Československá etnografie*, 1961, 9, č. 2, s. 135–176; KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané, *Československá etnografie*, 1961, 9, č. 3, s. 222–256.

12 KŠÍR, Josef. *Lidové stavitelství na území Horní Hané*. Šumperk: Vlastivědný ústav, 1968.

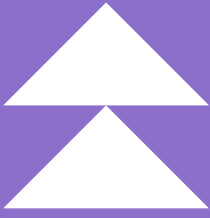
dnes z odborného hlediska nepřekonané a vzhledem k velkému časovému odstupu od jejich publikování je dnes můžeme považovat i za pramen, neboť velká část zmiňovaných staveb dnes již neexistuje.

Pro svou badatelskou činnost měl Josef Kšíř ty nejlepší předpoklady. Absolvoval technické vzdělání (téměř celý profesní život strávil v technické profesi), které doplnil studiem dějin umění a historie. Na vysoké úrovni je i jeho schopnost fotodokumentace. Díky svému zaměstnání měl přístup k důležitým obrazovým i písemným materiálům. Dokonalé seznámení se stavbami v terénu znamenalo možnost vypracovat i vývojové a typologické teorie, se kterými se následovníci ne vždy ztotožnili, vždy však obsahují velice cenné postřehy. Kšířova dokumentační činnost je velice rozsáhlá a precizní. V archivním fondu uloženém v Státním okresním archivu Olomouc je zachováno množství materiálů, které jsou cenné nejen pro poznání staveb lidové architektury, ale i způsobu práce autora (jsou zachovány deníky, rodinná pamětní kniha, korespondence s významnými postavami vědeckého světa, zprávy ze služebních cest apod.). Veškerá fotodokumentace i technické nákresy jsou doplněny podrobným popisem. Vzhledem k rozsahu těchto materiálů a jejich neuspořádanosti je studium Kšířova odkazu na poli lidové architektury záležitostí dlouhodobou.

Kšířova badatelská činnost v oblasti lidové architektury probíhala v období, kdy značná část stavebního fondu hanácké vesnice byla již přestavěna na rozdíl od (nejen pro odbornou veřejnost) více známé lidové architektury jižních Čech, Slovácka, Valašska či Vysočiny. Přesto byl Kšíř v nesporné výhodě ve srovnání s dnešním badatelem, který se musí vypořádat s radikální přeměnou venkovských usedlostí i celé vesnice v 2. polovině 20. století. Jeho teoretické práce, stejně jako dokumentace fotografická i technická, jsou proto nenahraditelné. Na závěr je tedy třeba zmínit Kšířovo konstatování, které je navzdory více než osmdesátiletému odstupu stále platné: *„Dnešní stav hanáckého lidového stavitelství není početně příliš velký, zvláště pokud se týče staveb obytných a užitkových, velmi mnoho bylo obětováno pokroku, pohodlí v dnešní době. Ale to málo, co se nám zachovalo, je svými majiteli opatrováno s láskou a porozuměním. Jest jen třeba, aby i ostatním občanům, zvláště těm nejmladším, byla vštípena ona láska k starým památkám, aby si všichni vespolek vážili toho, co nám založili a vybudovali naši předkové. Tyto poslední památky musíme ochraňovati, neboť v tomto lidovém umění, které je důležitou památkou naší národní kultury, je nejen zachován, ale také zosobněn nejkrásnější a nejryzejší charakter našich dávných předků.“*¹³

Jiří Kaláb

Národní památkový ústav
územní odborné pracoviště v Olomouci

recenze

Prenesené Kysuce

LIŠČÁK Marián, JANÍK Mário. **Prenesené Kysuce. Pôvodný zámer výstavby Múzea kysuckej dediny vo Vychylovke. Čadca: Kysucké muzeum, 2021, 256 s.**

Dvojice autorů z Kysuckého muzea informuje čtenáře o původní zamýšlené podobě západoslovenského Muzea kysucké vesnice ve Vychylovce (dále MKD) a okolnostech jeho vzniku. Ačkoliv v úvodních pasážích píše o své publikaci jako o populárně-naučné, po stránce obsahové ji charakterizuje jednoznačně druhý přívlastek a rysy populárních vydání má hlavně její výprava.

Autoři se opírají především o pramennou základnu, doplněnou o interview bezprostředních účastníků s příslušnou pravomocí a odpovědností za koncepci a rozvoj muzea. Rádcem a odborným garantem publikace byl Peter Marák, který v počátcích MKD řídil a je dokonale seznámen s jeho stavební i provozní stránkou. Ve snaze o objektivní odstup se autoři vyhýbají hodnocením, která podobně publikace občas zatěžují optikou „růžových“ nebo „černých brýlí“.

Na rozdíl od většiny podobných knih, které se ohlížejí za historií muzeí v přírodě (v terminologickém kontextu je označují slovem skanzen), v tomto případě nechtěli vytvořit průvodce koncepčně vycházejícího ze stávající expozice. Naopak se soustředí na popis situace ve stádiu příprav, během nichž některé z vytypovaných objektů byly přeneseny do MKD nebo byly pořízeny jejich kopie, mnohé však byly jen více či méně úplně zdokumentovány a in situ časem nenávratně zanikly. Období svého zájmu vymezují z jedné strany koncem 60. let 20. století, kdy na Kysucích proběhly terénní výzkumy vedoucí k doplnění seznamu chráněných památek lidové architektury, z druhé strany končí krátce po roce 1981, po první zkušební návštěvnické sezóně a zahájení řádného provozu MKD.

Knihu otvírá přehled historie vzniku muzea z hlediska motivace jeho založení, koncepce, přípravných výzkumných prací v terénu i stavební realizace transferů či kopií staveb. Jak již bylo zmíněno, autoři publikace se při jejím sestavování opírali především o písemné a fotografické prameny uložené ve fondech Kysuckého muzea a Státního archivu v Žilině se sídlem v Bytči. Strohou řeč dokumentů doplňuje kapitola krátkých vzpomínek šesti pamětníků, kteří se

podstatnou měrou podíleli na vzniku a vedení MKD. Vlastní popisované stavební objekty jsou rozděleny podle areálů MKD naplánovaných v původním záměru. Osm částí mělo tvořit celkem 53 staveb: obytné domy, dočasná obydlí, hospodářské stavby a vodní technické stavby. Objekty jsou popisovány ve svém původním stavu in situ formou citací z výzkumných zpráv. Vlastní texty jsou zpravidla stručné, a jen několik vodních technických staveb je popsáno komplexněji.

Autoři věnují pozornost především stavebnímu řešení a stavu objektů v době jejich průzkumu nebo transferu či pořizování kopií pro muzeum. Historický stavební vývoj, sociální a hospodářský kontext domů ponechávají v této publikaci stranou. Pro úplnost je třeba dodat, že ne vždy byl i samotný průzkum proveden kompletně a v některých případech nebyla dokumentace MKD ani dodána.

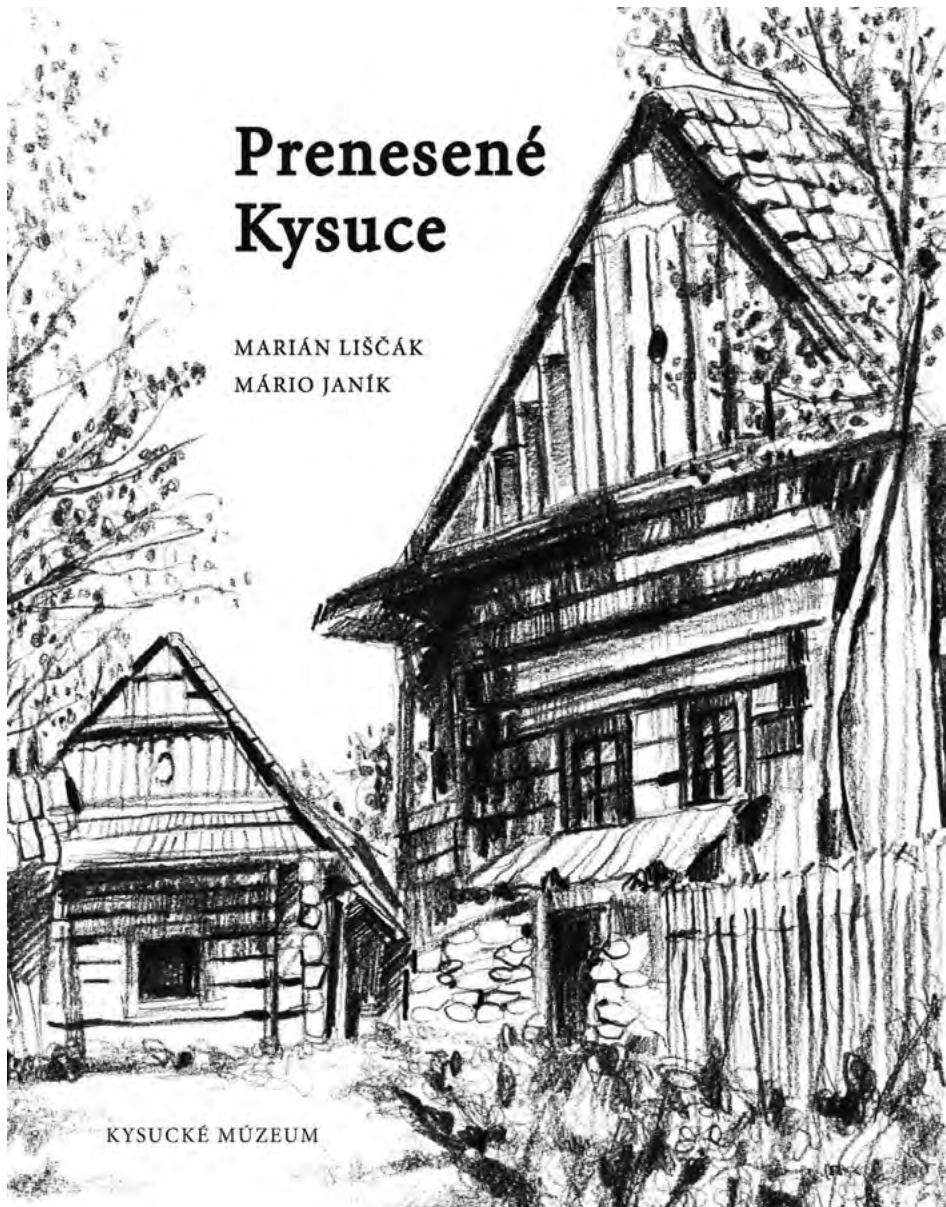
Text doprovází přes 150 archivních monochromatických fotografií staveb, převážně celkových pohledů, pořízených během průzkumu in situ a umístování v MKD. Stavební detaily nebo záběry z interiéru jsou využity jen zřídka. Zato však je zdokumentována situace v různých ročních obdobích a za původního provozu domů. Autoři publikace se přísně drží časového vymezení a fotografický doprovod oproti očekávání nezachycuje současný stav žádného z dochovaných objektů.

Představovaná práce shrnuje skutečnosti roztroušené v drobných publikacích i mnohdy nezveřejněné a je první monografií zaměřenou na koncepci ochrany kysucké lidové architektury v rámci MKD.¹ Odbornému čtenáři poskytuje vhled do motivace vzniku *kysuckého skanzenu* (porovnej text na základním kameni muzea) a umožňuje mu udělat si vlastní názor na úspěchy i prohry, které jsou s jeho budováním a existencí spojeny.

1 Část muzea, kterou tvoří Historická lesní úvratová železnice, byla už dříve popsána v samostatné monografii ŽILINČÍK, Ivan. *Klapot kolies v údoliach Bystrice a Bielej Oravy*. Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2006.

Prenesené Kysuce

MARIÁN LIŠČÁK
MÁRIO JANÍK

KYSUCKÉ MÚZEUM

Jednoznačným prínosom je i na dnešnú dobu pomere veľkorysý náklad prvého vydání knihy. Pät set kusů by mohlo zaručiť, že se dostane ke všem odborným i laickým zájemcům a nestane se hned během několika nejbližších let po svém vydání hledanou vzácností, avšak zájem ze strany laické veřejnosti překvapil. Finanční podpora publikace poskytnutá Žilinským samosprávným krajem je príznivou

zprávou o tom, že památkám lidové architektury na Kysucích, a to včetně samotného MKD, začíná být věnována pozornost a že je naděje zvrátit hrozbu jejich chátrání a zániku.

Vítězslav Vilímek
Ostravská univerzita, Ostrava

Průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou

KARLÍČEK, Petr. Průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou. Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem – Národní muzeum v přírodě – Muzeum v přírodě Zubrnice, 2021, 254 s.

Recenzi Průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou od ústeckého archiváře Petra Karlíčka (sepsanou za pomoci Karla Konopky z Muzea v přírodě Zubrnice) začínám možná sem nepatřící aluzí na jiné dílo, a sice na nedávno vyšlý Rudišův román *Poslední Winterbergova cesta*¹. Jeho hrdina, takřka stoletý penzista původem z Liberce, v něm se svým ošetřovatelem cestuje po střední Evropě a jeho jediným průvodcem je bedekr po Rakousko-Uhersku z roku 1913, protože tehdy, jak pravila hlavní postava románu, byl svět v pořádku a dával smysl.

Stejně tak průvodce, který za přispění mnoha spolupracovníků, živých i již nežijících vypravěčů a četných archivních a literárních zdrojů sestavil Petr Karlíček, zůstává částečně zaseknutý v minulosti, ovšem v tom nejlepším slova smyslu. Jeho průvodce totiž čtenáře a návštěvníky kraje uvádí do již dávno zmizelého světa. Návštěvníka kraje pod Bukovou horou, jejíž masív tvoří součást Českého středohoří na trojmezí někdejšího litoměřického, ústeckého a děčínského okresu, provází místy, kde nebyl nikdy lehký život. Těžký kopcovitý terén byl osídlen řídké. Jeho obyvatelstvo bylo od počátku průmyslové revoluce lákáno k odchodu jinam. Přesto se zde udrželo, a to až do konce 2. světové války. Po ní byli původní obyvatelé převážně zemědělských usedlostí odsunuti do Německa. Následně nové osídlení nebylo trvalého charakteru, život zde byl skutečně mimořádně těžký, a tak měla řada zejména menších sídel nakročeno k brzkému zániku. Původním německým usedlíkům i jejich krátkodobým poválečným následovníkům dává průvodce jména. Tato jména v knize

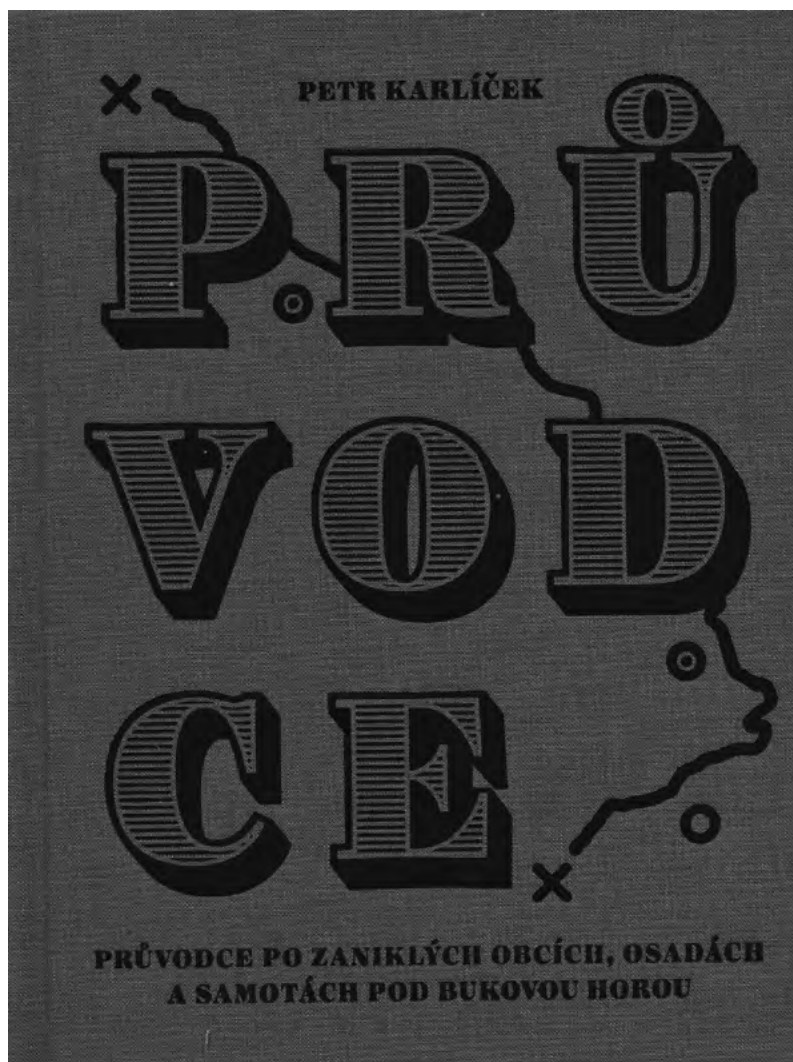
vystupují z temnoty dějin, či lépe řečeno ze stínů ruin někdejších usedlostí. Bez průvodce by však současnému výletníkovi zůstala utajená. Nemohu si v této souvislosti nevzpomenout na jednoho mého poměrně neoblíbeného vyučujícího ze studií historie. Onen pedagog se zabýval historickou demografií a na seminářích nám vždy říkal: „*Ti lidé, kdyby věděli, že se tady dnes zabýváme jejich domy a rodinami, by se zbláznili radostí.*“

Nyní ale k vizuální podobě a formě předloženého průvodce. Je praktického nevelkého formátu, opatřen tvrdou vazbou a stejně jako je zelená turistická stezka pod Bukovou horou, má i kniha zelené desky, užívá zelené barvy k podbarvení ilustrací a nadpisů textů citovaných z jiných zdrojů. Vydání doplňují praktické mapky. Užité fotografie dokumentují někdejší (v době osídlení) i nynější stav usedlostí v zaniklých osadách.

Kniha má několik časových rovin. Nejvíce do divotvorné minulosti uvádí oddíl *Pověsti a vyprávění*, který obsahuje lidovou slovesnost tohoto koutu Českého středohoří. Historickým pramenným obdobím se věnuje počátek publikace, který je rozdělen do desíti podkapitol podle obcí, osad a samot, které na trase stezky zaniklými obcemi putující návštěvník nalezne. Do této časové roviny spadá i oddíl *Černá kronika*, přinášející tragikomické události, převzaté z regionálního tisku, poněkud první poloviny 20. století.

A nakonec přichází další časová rovina, a sice oddíl *Life after life*, který v rozhovorech shrnuje zvýšený zájem badatelů, vlastivědců a různě zaměřených romantiků, kteří začali usilovat o nové uchopení zvláštních a rázovitých míst. Míst, která kdysi rezonovala životem a prací zde žijících lidí, míst která dnes do větru recitují příběh o tom, kterak z nich

¹ RUDIŠ, Jaroslav. *Poslední Winterbergova cesta*. Praha: labyrint, 2021.

bylo jedno obyvatelstvo vyhnáno a druhé odsud záhy uteklo samo. Ti, kteří slyší, jak zde zdi šeptají, se sem začali vracet. Začali provozovat osvětovou a kulturní činnost, navazovat na místní tradice, obnovovat zaniklé sady a snažit se dát místu nový život.

Skutečně netypický a osobitě pojatý průvodce není pouze knihou, kterou je užitečné sbalit si na výlet do výše popsaných končin, protože obsahuje tipy k navštívení a mapky míst. Jedná se o pestrý kompilát dostupných historických informací a v neposlední řadě zprávu o současnosti zaniklých osad a možná i návod, jak přistupovat k obdobným lokalitám v jiných částech někdejšího československého po-

hraničí či vojenských újezdů. Je skutečně užitečné a uklidňující vědět, že i místa, odkud původní obyvatelstvo pod vlivem historických událostí vymizelo, mohou mít svůj život po životě.

Závěrem budiž uvedena praktická informace. *Průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou* byl poměrně brzy po svém vydání rozebrán. V současnosti je připravováno druhé rozšířené vydání, které má obsahovat některé nově objevené materiály a poznatky.

Tomáš Cidlina

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Dřevěné stavitelství Palkovic a Myslíku

KOUDELOVÁ Jana, ROŠOVÁ, Romana, NITRA, Tomáš.

Dřevěné stavitelství Palkovic a Myslíku.

Palkovice: Obec Palkovice, 2022, 358 s.

Ke čtenářům se v roce 2022 dostala publikace o dřevěném stavitelství dvou podbeskydských obcí – Palkovic a Myslíku. V minulosti se jednalo o samostatné vesnice, které vznikaly během velké kolonizace na sklonku středověku a od 16. století se pozvolna rozvíjely o osídlení na přilehlých pasekách. V současnosti tvoří obě lokality společnou administrativní jednotku.

Ačkoli je titul knihy na první pohled úzce lokálně zaměřen, nenechme se mýlit. Již z obsahu je patrné, že se kniha nevěnuje jen obytným, hospodářským a drobným sakrálním objektům, ale rovněž jejich kontextu ve struktuře obcí a shrnuje také místní historii. Mimořádně přínosné jsou kapitoly, které v širších souvislostech hodnotí zájem o tradiční stavitelství v těchto lokalitách. Zvláště jmenujme část *Dřevo nositel příběhů*, jež přináší informace o metodách známých mezi odborníky, ale přehledným způsobem je definuje pro širokou veřejnost. Metody trasologie opracování dřeva a dendrochronologie se autoři zároveň snaží aktivně uplatňovat. Kontext k využití dřeva ve stavebnictví dodává čtenářům kapitola o významu tohoto materiálu v životě na venkově.

Dále zaujme kapitola *Venkovská zástavba Palkovic a Myslíku ve světle zájmu o tradiční stavitelství*, kde autoři analyzují zájem o tradiční architekturu a jednotlivé výzkumné projekty, jejichž výsledky rovněž konfrontují se současným stavem. Rovněž část *Typologie zástavby a stavebních konstrukcí na příkladech z Palkovic a Myslíku* je pro laického čtenáře významným uvedením do kontextu vývoje a proměny kulturní krajiny v popisovaných lokalitách.

V kapitolách o jednotlivých objektech je čtenář veden takřka detektivním způsobem: od nejstarších známých pramenů ke stavbám, přes zhodnocení jejich konstrukcí a proměn se dovídá, za jakých historických okolností k těmto úpravám docházelo. Zvláště z operátů sčítání lidu jsou patrné konkrétní informace o majitelích domů i chovaném zvířectvu.

Tato sdělení poskytují čtenáři představu o rodinném a hospodářském životě obyvatel. Autoři si všímají nejen staveb samotných, ale také jejich prostředí, které se zpravidla zachovalo už jen jako fragmenty původní krajiny. Citlivé je pojednání o atmosféře jednotlivých usedlostí. Součástí publikace jsou rovněž kapitoly o drobných dřevěných sakrálních objektech. Fotodokumentace je precizně vybraná a bohatá, navíc různých forem – od historických map, stavebně-technické dokumentace a archivních fotografií, přes krajinné veduty a celkové pohledy na usedlosti, až po běžně přehlížené detaily opracování tesařských konstrukcí i exkursy do výzkumných metod.

Pokud bychom se přes všechny klady této knihy snažili najít nějaká negativa, můžeme zmínit právě onu popisnou podrobnost jak historických, tak stavebněkonstrukčních záležitostí, které mají své místo spíše v ryze odborné než popularizační literatuře. Zdánlivé negativum však autoři eliminují nejen čtivým jazykem, místy poetickým, avšak střídavým. Celé pojednání se tak odehrává v duchu smysluplné všímavé popisnosti. Také populárně-naučnou strukturou textu se tvůrci snaží vnést mezi odborné informace objektivní názory na hodnotu staveb a okolního prostředí včetně osobních přání a jistě i profesní snahy o zachování těchto kvalit. Jako zdařilého reprezentanta roubeného domu i motivaci současným stavebníkům zařadili také jednu novostavbu. Škoda, že na rozdíl od některých dřívějších publikací o dřevěné architektuře severní Moravy v nové knize nenajdeme dokumentaci provedených stavebních inovací. Vzhledem k jejímu zaměření i vydavateli je to sice pochopitelné, zvýšila by se tím však vypovídací hodnota provedeného výzkumu pro budoucí generace, protože stopy po tom, jak lidé přizpůsobovali své domy aktuálním požadavkům na kvalitu bydlení a hospodářský provoz, časem mizí.

Za zmínku rovněž stojí, že z 82 popsanych objektů dřevěné architektury v Palkovicích a Myslíku není ani

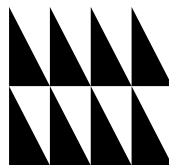
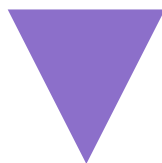

jeden předmětem památkové ochrany, a to i přesto, že některé z nich pro to mají dostatečný potenciál. O to důležitější je argumentace nutnosti péče o lidové stavby jako součást kulturního dědictví, s níž se autoři na – především laické – čtenáře své knihy pravidelně obracují.

Na základě spolupráce pracovníků Národního památkového ústavu s různým zaměřením – historičky, dokumentátorky a terénního specialisty – se podařilo vytvořit precizní publikaci o lokálním stavitelství. Ta může být kromě primárního zdroje informací o dokumentovaných reáliích motivací širší veřejnosti k poznání v dalších místech a pro ostatní metodickým vzorem publikace o lokálním a regionálním tradičním stavitelství. Úctu si samozřejmě zaslouží také osvětlené vedení obce Palkovice, která je vydavatelem této výjimečné knihy.

Radek Bryol – Vítězslav Vilímek

Národní muzeum v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm
Ostravská univerzita, Ostrava

poznámky _____

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

A series of 20 horizontal dotted lines spanning the width of the page, providing a guide for handwriting practice.

poznámky _____

A series of horizontal dotted lines for writing notes.

A series of 20 horizontal dotted lines for writing.

2023

